

Ökofalvak – betekintés egy kutatási projektbe

FARKAS JUDIT

A fenntarthatóság kérdése a közelmúltban égető – és egyben divatos – kérdéssé vált. A fenntarthatósági diskurzusok elsősorban környezeti, gazdasági és technikai kérdésként kezelik a problémát, de egyre több olyan törekvés jelenik meg és kap nyilvánosságot, amely a társadalmi aspektust helyezi központba, és az értékrendbeli változások szükségességére hívja fel a figyelmet. Ezen törekvések között számos olyan alulról szerveződő megoldási kísérlet létezik, melyek helyi szinten, gyakran egymással szoros együttműködésben törekednek a komplex (környezeti, gazdasági, társadalmi) fenntarthatóság, az ökológiai elveken alapuló önfenntartó életmód megvalósítására. Ilyen közösségek az ökofalvak is.

Az ökofalvak többsége ún. „megalkotott” (*intentional*) közösség, azaz: egy kisebb-nagyobb csoport tudatos törekvéseként létrehozott faluközösség, melynek lakóit az öko-tudatosságon túl számos egyéb dolog is összekötheti (közös vallás/spiritualitás, egy adott biogazdálkodási mód preferálása stb.). Az ökofalu-lakók célja a természeti környezetébe a lehető leghatékonyabban és károsítás nélkül illeszkedő település létrehozása. Ennek elérése érdekében vegyszermentes gazdálkodást folytatnak, igyekeznek az építészetben, hulladékkezelésben, szennyvíztisztításban természetbarát technológiákat alkalmazni és megújuló energiaforrásokat használni. Céljuk a helyben megélhetés, kereskedés és kikapcsolódás; minél nagyobb autonómiára és önellátásra törekednek. A közösség olyan létszámát tartják ideálisnak, ami az egyén számára még áttekinthető, ahol a szoros ismeretségen alapuló kapcsolatháló az egész települést áthatják, behálózzák – ezt 300 és 500 fő közé teszik.¹ Emellett közös e falvak nagy részében, hogy mintaként is kívánnak szolgálni a társadalom számára: egy élhetőbb, emberibb élet példáját szeretnék felmutatni.

Valószínűleg egyetlen ökofalu sem létezik, amelyik teljes egészében megfelelne a fenti céloknak és az ezek mentén kialakított definícióknak – erre maguk a

---

¹ Az ökofalu-definíciókhoz lásd Borsos Béla összefoglalását (Borsos 2007: 22–26). Az ökofalvokról összefoglalóan lásd Farkas 2012: 17–31.

definiálók is figyelmeztetnek –, a legtöbb ilyen meghatározás tehát nem a meglévő ökofalvak szintézise, hanem sokkal inkább célkitűzéseket, irányokat fogalmaz meg.

Magyarországon az első ökofalvakat a rendszerváltás után, az 1990-es évek elején alapították. Az odaköltözők elsősorban a városi középosztálybeli értelmiséghez tartoznak, annak egészen széles palettájáról jönnek (az informatikustól a pedagóguson keresztül az agrárértelmiségig). A magyar ökofalu-mozgalmat a *Magyar Élőfalu Hálózat* (MÉH) fogja össze, melynek tagjai a következők: Galgahévízi Ökofalu, Gömörszőlős, Gyűrűfű, Krisna-völgy (Somogyvámos), Magfalva (Monor), Máriahalom Biofalu, Nagyszékelyi közösség (KÖRTE), Ormánság Alapítvány (Drávafok, Markóc), Szeri Tanyák Szövetsége (SZÖSZ), Természetes Életmód Alapítvány (TEA, Agostyán) és Visnyeszéplak.²

A néprajz–kulturális antropológia jellegzetes terepe a kis csoport (legyen az falu vagy városi kisközösség), így ezek a közösségek ideális kutatási terepet jelentenek számára. Az ökofalvak a néprajz és a kulturális antropológia klasszikus témáit új megvilágításba helyezik, és azokat újfent a jelenkutatás tárgyává teszik, gondolok itt például a hagyományos gazdálkodási módok, a kézművesség, az építészet, a vallási tradíciók és a helyi vallásosság, a közösség és közösségszerveződés, vagy a hagyomány és hagyományalkotás kérdéseire stb. Ugyanakkor számos, a modernitásra illetve a posztmodernitásra jellemző jelenség vizsgálatára adnak lehetőséget, lásd az alternatív társadalmi mozgalmak, az életreform-mozgalmak, az ökotudatos fogyasztás, a kockázattársadalomra adott válaszkísérletek vagy az ökológiai elvekre alapozó migráció kérdését.

A Néprajzi Látóhatár jelen száma egy, a hazai ökofalvakat vizsgáló, a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékén lezajlott projekt (*Magyar ökofalvak néprajzi-antropológiai vizsgálata*, OTKA F68244, 2007–2011) eredményeiből mutat meg néhányat. A kutatásnak csak egyik eleme volt a saját kutatásom, emellett a kezdetektől fogva nagy hangsúlyt fektettem az egyetemi hallgatók bevonására is a vizsgálatba. Ennek érdekében több kurzust tartottam az ökofalvakról, melyekre olyan előadókat is meghívtam, akik bemutatták a téma sokszínű megközelítési lehetőségeit. A téma néprajzi, történeti, kulturális antropológiai és ökológiai látásmód ötvözését kívánja meg, és az előadók kiválasztásában is nagy szerepet kapott az interdiszciplinaritás. Így került sor az ökológiai antropológia, az etnobotanika, az ökonacionalizmus, az ökológia közgazdaságtan bemutatására, a biogazdálkodás elméleti és marketing-szemponútú ismertetésére, a népi építészet és az öko-építészet viszonyát taglaló előadásra, a fenntarthatóságnak a történeti néprajz perspektívájából történő megközelítésére, és meghívást kaptak a belső nézőpontot képviselő ökofalu-alapítók is.

---

² Lásd www.elfaluhalozat.hu (A letöltés dátuma: 2013. július 18.)

Az itt megjelenő tanulmányok rövid bepillantást engednek e munkába, a kiválasztott írások mindegyike a közösség-vizsgálatra helyezte a hangsúlyt. Első szerzőnk, Borsos Béla geográfus maga is ökofalu-alapító, esszéje éppen ezért a külső és a belső szemszöveget egyesíti, amikor az ökofalvakat azok közösségi és rendszerelméleti vonatkozásai felől közelíti meg. Ez után két hallgatói esettanulmány következik, melyek szintén a közösség kérdéseit járják körbe kutatási terepükön: Giczi Barna a fenntarthatóság felől értelmezi Krisna-völgy ökofalu közösségépítési módszereit, és egyáltalán, az ökofalu működését; Varga Judit pedig a térhasználat vizsgálatával fogalmazza meg egy ökofalu, egy öko-közösség lehetséges határait. A két (volt) egyetemi hallgató tanulmánya (egyben szakdolgozatuk része) jól mutatja a téma megközelítési lehetőségeinek széles perspektíváját, és remélhetőleg további kutatásokra ösztönöz.

A könyvismertetések olyan könyveket mutatnak be, melyek témája az ökofalusiakat is érinti és érdekli, a könyvekben foglalt tudást ők maguk is gyakorolják, illetve igyekeznek elsajátítani. A hagyományos paraszti tudásra mint forrásra tekintenek, amiből a gazdálkodás, a tájhasználat módjait tudják – a jelen korhoz adaptálva – elsajátítani (lásd Máté Gábor könyvismertetését). Az ehetséges vadnövények világa pedig az ökofalu-lakók számára teljesen természetes, ismerős világ: a természet közelében élve a vadnövények fogyasztása számukra mindennapi gyakorlat és a természet kínálta erőforrások széleskörű – de nem kizsákmányoló – felhasználásának része (lásd Czégényi Dóra könyvismertetését).

A tudományos szövegek és esszék mellett a hazai ökofalvakról készült, szövegekből és fotókból álló montázst olvashat illetve láthat az olvasó. Felkértem néhány ökofalu-lakót, hogy írjon pár sort saját közösségéről és az ökofalugondolatról – Gyűrűfűhöz, Visnyeszéplakhoz és a nagyszékelyi közösséghez kerülünk így közelebb. Másutt interjúrészletekkel mutatom meg, hogy mit jelent az adott ökofalu a benne élők számára (Krisna-völgy). Végül az ökofalu-mozgalmat kívülről vizsgáló, a mozgalmat méltató, és a benne élők véleményét felvillantó mondatokból, gondolatokból áll össze egy – szintén montázsszerű – kép az ökofalvak jelentőségéről és lehetőségeiről.

Felhasznált irodalom

BORSOS Béla

2007 *Az ökofalu koncepciója és helye a fenntartható település- és Vidékfejlesztésben.* Pécs

FARKAS Judit

2012 Ökofalvak és a társadalmi fenntarthatóság. In Kun András (szerk.): *Ökológiai lábnyomunk és a fenntarthatóság.* Öko-Völgy füzetek 1. 17–31. Somogyvámos: Öko-völgy Alapítvány

Olvasósarok

Máté Gábor
Czégényi Dóra

A hortobágyi pásztor és a botanikus

Molnár Zsolt: *A Hortobágy pásztor szemmel. A puszta növényvilága*. Debrecen: Hortobágy Természetvédelmi Közalapítvány. 2012. 160. p.

Máté Gábor

A balmazújvárosi születésű Jeney György 1791-ben *A természet-világa. A hortobágyi pásztor, és a természet-vizsgáló* címmel egy népnevelő és -felvilágosító célú könyvet jelentetett meg. Jeney könyve a közműveltség emelését célzó korabeli írások közé tartozik, minekután helyes természet-szemléletre és emelkedettebb erkölcsi felfogásra kívánta rávezetni a falusi olvasóközönséget. A könyv tartalmát Jeney a közérthetőség kedvéért „két költött személyeknek” a találkozási köré szőtte, a helyszín a Hortobágy, ahol a két férfiú, a felsőbb iskolákban pallérozott tudós és a tehetségét eltékozolt, s pásztorok állt egykori iskolástársa találkozik, majd beszélgetésbe elegyednek. A tudós és a pásztor világképe a kettejük beszélgetéséből, hat napig tartó disputájából bontakozik ki. Az együttlét a természetvizsgáló teljes sikerével ér véget, aki meggyőzi beszélgetőtársát; a pásztor végül maga is megiszonyodik attól, hogy milyen érzéketlen és ostoba szemmel nézte a világot.

A *Hortobágy pásztor szemmel* című magyar és angol nyelvű könyv komoly tudományos alapokon nyugvó ismeretterjesztő munka, amelynek célja a puszta növényzetével és a tájjal kapcsolatos helyi ismeretek közreadása, a „pásztorítás” (vagyis a pásztorok) tájfenntartó szerepének leírása, „ökológiai honismertünk” (139.) felkarolása és erősítése. Mi teszi e könyvet Jeney 222 éve megjelent munkájához hasonlatossá és miben tér el attól? Molnár Zsolt könyve a természetvizsgáló és a hortobágyi pásztor új találkozásáról szól, ahol felcserélődnek a szerepek, vagy legalábbis más a beszélgető felek pozíciója, a tudás átadásának az iránya. A szerepváltás lényege, hogy a tudós nem okít, hanem gyűjti a helyi tudást, rendszerezi az ismereteket, teret adva a pásztor tapasztalatainak és személyének. A két beszélgető fél (a pásztor és a botanikus) voltaképpen hasonló társadalmi csoportokat jelenít meg, mint Jeney idejében, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy a pásztorok és a parasztok egyre fogyó, a természetvizsgálók (kutatók) egyre növekvő szeptét alkotják a mai társadalomnak.

Noha hazánkban többen foglalkoztak már népi növénynevek gyűjtésével, a pásztor szókinccs és a népi gyephasználat kutatásával, a hagyományos ökológiai

tudás vizsgálatába – annak újszerűsége és interdiszciplinaritása okán – már kevesebben vágtak bele. Molnár Zsolt a MTA Ökológiai Kutatóközpontjának munkatársaként a botanika felől közelített e túlnyomórészt néprajzosok által vizsgált kérdéskörhöz, kutatásának középpontjában a növényismeret és a hagyományos ökológiai tudás vizsgálata áll.

A könyv alapját intenzív és gondosan felépített, 2008-tól 2012-ig tartó gyűjtés képezi. A növényismeret kutatása ún. népi taxonokra irányult, ami a helyben számon tartott növényfajokat jelenti. A vizsgálat 5149 adat alapján 162 népi taxont derített fel, ami összesen 243 tudományosan leírt növényfajnak feleltethető meg. A hortobágyi pásztorok a botanikusok által számon tartott, a Hortobágyon a pásztorok által észlelhető (azaz nem csak egy-két ponton fellelhető) 440 helyi faj 55%-át ismerik (26). A gyűjtésből további 40 társulás- és élőhelytípus megléte rajzolódott ki. Az ismeretek 92 pásztorral készített interjú és közös legeltetések során, 78 terepen eltöltött nap alatt gyűltek össze. A Hortobágyon – a szerző becslése szerint – jelenleg 300 pásztor működhet, akikre a „hagyományoshoz közeli”, azaz nem „iparizált” tartásmód jellemző. A gyűjtött anyagot latba véve ez közel 1/3-os „feldolgozottsági arányt” jelent. Néprajzkutatók számára nem újdonság az adatok kicédulázása és kartoték-rendszer készítése, azonban aligha van olyan néprajzi munka, amely a népi tudást, illetve annak változását százalékos formában, az előbb ismertettekhez hasonlóan, statisztikailag is értékelhető módon adta volna közre.

A könyv a nagyközönségnek íródott, színes nyomatú, 159 oldalból áll és kemény kötésben, albumszerű kivitelben készült. A kötet egészére igaz, hogy kevés szakterminust és tudományos interpretációt tartalmaz. Sok helyi tájnyelvi, nyelvjárásbeli fordulatot használ, nemcsak kifejezéseket emel a szövegbe, de a helyi ismeretek – „példamondatok” formájában – gyakran a kísérszöveg markáns részét alkotják. Ugyanakkor a könyv a tudományos megalapozottság terén sem bizonytalaníthatja el az olvasót, az adatgyűjtés impozáns volta, a kiértékelés színvonala, az alapos terepismeret, a kötet átgondolt felépítése, továbbá a nagyon fontos módszertani, gyűjtéstechnikai megjegyzések kétségtelenné teszik, hogy a szerző az ismeretterjesztő műfajt a tudományos kutatás talapzatára helyezi. Lásuk ezután a könyv szerkezetét, illetve tartalmát kissé részletesebb bontásban.

A kötet az ajánló, a bevezető és köszönetnyilvánító fejezeteket követően a *hortobágyi növényzet múltját* (17–24.) mutatja be. Itt arról olvashatunk, amit a pásztorok a hortobágyi táj kialakulásáról, a növényzet múltbeli állapotáról és közelmúltbeli változásáról gondolnak. Megtudhatjuk azt is, hogy a tudomány mai állása szerint a *sziíkes* puszta (Molnár Zsolt több megfontolásból következetesen ezt az írásmódot használja) a Kárpát-medence ősi tájtípusa, amelynek kialakulása speciális geomorfológiai, illetve vízföldrajzi és éghajlati viszonyoknak köszönhető. A táj tehát nem az erdőségek irtásával, antropogén behatás következtében nyerte

el a mai formáját. Érdekes, hogy a pásztorok a hortobágyi táj keletkezését több évtizedes legeltetési tapasztalat birtokában a tudományos elfogadott álláspont-hoz hasonlóan mutatják be. A fejezet legnagyobb tanulsága ugyanakkor az, hogy a táj képe a létező természeti keretfeltételek között folyton alakul, tehát a változottság és a változás jellemző rá, ez a két dolog állandó.

Az *Amit az egyes növényfajokról tudni érdemes* (25–70.) és a *További ismert hortobágyi növénynevek* (71–84.) című fejezet egy növényhatározóhoz hasonlóan képek és rövid leírások segítségével mutatja be a hortobágyi növényeket. A leírás tartalmazza az előfordulási helyet, a névváriációkat (azok elterjedtségét), a névadás esetleges indítékát, továbbá a hasznosítás különféle módjait. A növényekről szóló összefoglalók igen élvezetesek, minden ízében a helyi tapasztalatot mutatják be. Sajnálhatjuk, hogy (feltehetően terjedelmi megkötések folytán) egyéb ismeretek, például az országos elterjedtség, a növények pontos beazonosítását lehetővé tevő képrészletek (szár, levél, virágzat stb.) nem kerültek a kötetbe sem ábrák, sem képek formájában. Bekerült viszont a növény latin neve és minden fajhoz egy rövid angol nyelvű összefoglaló is, ami mind a kutatás szempontjából, mind pedig a Hortobágy nemzetközi ismertsége okán igen fontos. A fejezet számos egyéb, a szokványos növényhatározóktól eltérő, ismereteket, „néprajzi csemegéket” tartalmaz. A sóslórium (33.) nevű növény gyógyhatását például a kötet egy adatközlő történetével illusztrálja, aki az orosz hadifogságban ennek a levét itta, ez tartotta életben. A növények névváltozatai a teljességre törekvő módon jelennek meg. A pitypangnál például (37.) az alábbi névváltozatok fordulnak elő: láncfű, pippang, csorbóka, gólyavirág, fúvóka, kacsavirág, kacsaparéj, pitypalatyvirág, sárgavirág, kutyatej és pongyola pitypang. Igen szerteágazó ismeretekre és sokoldalú hasznosításra utal a fehér disznóparéjjal (35.) kapcsolatos tudás: „Majdnem mindenki ismeri, hiszen ősszel jellegzetes ördögsekeret képez: *ha kiszárad elengedi magát a földtől, a szél görgeti (míg él, mindig ál, holta után szaladgál)*. Emlegetik, hogy a gyorsan mozgó növényi görgeteg *a birkát összeijesztette (fene egye meg azt a bondort!)*. Használták fűtéshez: *olyan kazlat szedtünk, fél télen azzal fűtöttünk (össze kell taposni a tüzeléshez)*. Mára *kiment a divatból, a vegyszerezéssel elbalt*.” Meglepő használati módot és helyi tapasztalatot rögzítettek például a tövises iglice (57.) esetében, amiről azt tartják, hogy ahol nő, ott érdemes kutatásni, továbbá azt is mondták, hogy gyökere olyan erős, hogy a szárára pányvázott tehén sem tudná kihúzni a földből. Nagyon érdekesek az eltérő életciklusokban bekövetkezett növényhasználat-változásokra vonatkozó észrevételek, az egérárpánál (47.) például ezt találjuk: „tavasszal jó hamar jóllakott vele a jószág, de amint kihánnya a fejit, attól Isten őrizz, pocsek valami, gyalázatos, fene borítsa be, azt utálom!” Igen hasznos, hogy a szerző felhívja a figyelmet a néprajzi szakirodalomban többször tévesen, vagy csak helyi néven említett növénynevekre is.

A Hortobágy növényzetének egy újabb rendszerezési szintje az élőhelyekhez, növénytársulásokhoz és tájmozaikokhoz kapcsolódik. *A Laposok, szíkfokok, telkek* (85–109.) című fejezet a Hortobágy változatos felszínét alkotó élőhelyekről, azok létrejöttéről, a rájuk ható tényezőkről szól – pontosabban, ahogyan a pásztorok e jelenségekről beszélnek. Az alábbi alcímekkel jelzett területek egy-egy tájrészlet kialakulásának módját mutatják be. Például *A giliszta oda megyen ürítőkőzni* című rész egy olyan jellegzetes hortobágyi vizes élőhelyet ismertet, ahol a vízből kiálló zsombékokat a zsombékgiliszta építik ürülékükből. A *Szarjál magadnak legeltőt* alfejezet a Hortobágy legtermékenyebb tájrészleteit ismerteti, az ún. telkeket, telkes helyeket, ahol általában a jószág álláshelye van, olyan vízmentes terület, ahol akár a földművelés is eredményesen folytatható. Ugyanilyen beszédes és találó az *Aljas pipaszurkálás*, a *Hogy ellocsogóznának itt a lovak* vagy a *Ha az ember rámegy, megvicceli* című alfejezetek és a többi, itt meg nem említett részek is. Ez a fejezet abból a szempontból is tanulságos, hogy rávilágít arra, hogy egy-egy regionálisan használt kifejezés miként vált szakterminussá, ez a folyamat pedig szükségszerűen a kifejezés jelentésszűkülését vonja maga után. A szíkes kifejezést például a sokféle szíkes élőhelyre vonatkozó általános értelmű szóként használják, értenek alatta gypet, szántót egyaránt, de él még a szik főnévi alakja is, ami a tudományos nyelvben már elavult (88). E fejezet másik erénye, hogy ábrák segítségével könnyedén átlátható a táj összetettsége, a különböző, egymás mellett lévő élőhelytípusok változatossága (*típpanos, jubászpadka, vakszik, szíkepafka, szíksavas szűz föld, szíkeporong, ürmös, bibibaszta föld* stb.).

A legeltetés tudománya (109–122.) fejezet magával a legeltetés folyamatával foglalkozik, azzal, hogy a pásztorok miként tudják tudatosan befolyásolni (állataik révén) a táj képét, a növényzet állapotát. Ebben a részben van szó a tájra ható egyéb tevékenységekről is, például az égetésről, a trágyázás és műtrágyázás hatásáról, a legeltetés menetének éves területi rendjéről. A szerző rámutat arra, hogy a „pásztorítás” komoly tapasztalatot igénylő munka, Molnár Zsolt megfogalmazásában, pásztortudomány.

A kötet jegyzetapparátus nélkül készült, azonban a végén a fontosabb tudományos munkákat tartalmazó jegyzék található. A könyv gyakorlatilag kétnyelvű, még akkor is, ha az angol leírások a magyar nyelvűnél tömörebbek. Illusztrációs anyaga kifejezetten igényes. Az olvasást nem ritkán művészi igényű fotók teszik élvezetessé. A fényképek közül kevés vonatkozik a munkafolyamatokra, a tájkezelés praktikáira, és kevés az egyes jelenségek vagy élőhelytípusok létrejöttét ábrázoló fénykép. A képek az esztétikusság mellett láthatóan arra törekedtek, hogy a növényeket olyan szemszögből mutassák be, ahogyan a pásztorok látják e fajokat. Ugyanakkor archaizáló, a jelenben gyűjtött anyag történeti érvényét erősítő fotó kevés van. Konstatálhatjuk tehát, a könyv nem a múltról szól, nem a pásztorvilág elmúlása felett merengők számára íródott, hanem a jelenről, azok

számára, akik tenni akarnak a táj és lakóinak fennmaradása és boldogulása érdekében. Ezt támasztja alá a szerző azon vélekedése is, miszerint a könyvben foglalt ismeretek visszataníthatók, és a könyv a jövőben újrainduló pásztoroktatásban akár oktatási segédanyagként is hasznosítható lesz.

Végezetül a könyv tudományos hozadékáról szeretnék szólni. A szerző a gazdag, élő növényismeret bemutatása mellett számadatokkal igazolja, hogy a hortobágyi pásztorok hagyományos ökológiai tudása meglehetősen független a tudományos tudástól. Becslése szerint a tudományos, illetve városi tudás (ismeret) a pásztorok ismereteinek alig 10%-át adja (adhatja) (127). Ez az arány 50 km-re az egyik legrégebbi botanikai műhelytől, a szocialista mezőgazdaság egyik emblematikus területén, 40 éve működő nemzeti parki kezelés, illetve rádió és tévé hatása mellett meglepő (127). A vizsgálat ezen megállapítása igen elgondolkodtató, főként annak fényében, hogy a néprajzi szakma az utóbbi évtizedekben inkább a paraszti társadalom felbomlásának kutatásával volt elfoglalva, elfordult a hagyományosnak gondolt kutatási témáktól és terepektől. A könyv alapján jól látható, hogy olyan kérdések maradtak kutatatlanul, ahol a gyűjthető ismeretek nem kölcsönzés folytán vagy könyvekből származtak, hanem táj és ember hosszútávú együttműködése, egymásrautaltsága folytán belsőleg keletkeztek. A *Hortobágy pásztoriszemmel* című könyv a legjobb példa rá, hogy a környezettel kapcsolatos tapasztalatok, az évszázados termelési módok, mezőgazdasági eljárások olyan koherens és gyakorlatba is átültethető ismereteket alkotnak, amelyek mind a táj és természetvédelem, mind pedig a helyi gazdálkodás fenntarthatósága szempontjából megkerülhetetlenek. A kötet abban is előremutató, hogy túllép a néphitkutatásban (népi természetismeret kutatásában) bevett, a valós és vélt ismeretek különválasztásán alapuló rendezőelven, lévén, hogy a helyi tapasztalaton alapuló, a helyi közösségek gondolkodásmódjának megfelelő logika, belső rendszerező elv mentén mutatja be az ismereteket. A népi növénytaxonok és élőhelytípusok meghatározásával, száliens tulajdonságaik bemutatásával, valamint a változó természet pásztorok általi észlelésének dokumentálásával Molnár Zsolt könyve alternatívát kínál a természetről (növényzetről) alkotott népi tudás rendszerezéséhez.

Dénes Andrea (szerk./ed.): Ehető vadnövények a Kárpát-medencében / Edible Wild Plants in the Carpathian Basin. Pécs: Dunántúli Dolgozatok (A) Természettudományi Sorozat 13. / Studia Pannonica (A) Series Historico-Naturalis 13. Janus Pannonius Múzeum. 2013. 102 p.

Czigényi Dóra

A természetes növénytakaró ismerete, hasznosítása egy-egy közösség sajátos tudásának részét képezi. Annak ellenére, hogy a *vadon* termő és *gyűjthető* növények (táplálkozás)kultúrában játszott – *ehető*ként fontos vagy kiegészítő – szerepéről korábbi feljegyzések, munkák is ismertek, a *Dunántúli Dolgozatok Természettudományi Sorozatának* 13. tematikus száma hiánypótló.

Dénes Andrea gondos szerkesztői munkájának eredményeként a 102 oldalas kötet hét tanulmányt tesz hozzáférhetővé. A közzétett írások mind ökológiai, gazdasági és táplálkozásbiológiai, mind kultúr- és művelődéstörténeti szempontból rendkívül fontosak.

A szerzők – Babai Dániel, Czucz Bálint, Dénes Andrea, Horváth Dávid, Kóczyán Géza†, Molnár V. Attila, Molnár Zsolt, Papp Nóra, Varga Anna, Váróczi Zsuzsa† – több kutatógeneráció tagjai. Az áttekintett, rendszerezett és/vagy felhasznált források (történeti adatok, botanikai, etnográfiai és etnobotanikai munkák, recens gyűjtések) alapján, több Kárpát-medencei tájat is érintve, az ehető vadnövények egykori és mai ismeretéről, felhasználásáról tájékoztatnak.

A Kitaibel Pál életét és örökségét monografikusan már korábban feldolgozó Molnár V. Attila kötetnyitó tanulmánya a két évszázaddal korábbi növényfajok körét és felhasználási lehetőségeit vizsgálja a kor kiemelkedő természettudósának nyomtatásban megjelent útinaplói alapján. A 35 családba tartozó 55 hajtásos növényfaj 14 féle alkalmazásának beazonosítására és ismertetésére vállalkozó szerző néhány „hungaricumnak” tekinthető adatra (pl. a „bengyeleként” fogyasztott káka és gyékény fajok gyöktörzseire) is felhívja a figyelmet. Végkövetkeztetése – „két évszázaddal ezelőtt a honos flóra lényegesen jelentősebb szerepet játszott az emberek életében, mint manapság” (Molnár V. 2013: 9.) – egybecseng e hagyományos ismeretek másutt is tapasztalható tendenciájával, azaz szinte teljes eltűnésével.

Az 1958 és 1961 között főképp a Tolna és Baranya megyében élő bukovinai székekelyek körében gyűjtő F. Váróczi Zsuzsa *A bukovinai székekelyek táplálkozása* című 123 oldalas dolgozatának posztumusz szövegrészletét (*Vadon élő növények a bukovinai székekelyek táplálkozásában*) a kötet szerkesztő Dénes Andrea bevezetője és összefoglalása egészíti ki. Az Istensegits, Fogadjisten, Józseffalva, Hadikfalva és Andrásfalva településről származó adatközlők beszámolóit, vallomásait alapján „a gyűjtögetett ételek közül a gombának volt a legnagyobb jelentősége” (F. Váróczi

2013: 17). A nagyjából kézirással, kisebb részt magnetofonnal rögzített anyag nyelvészeti és etnobotanikai értékkel egyaránt bír (pl. a táplálkozás kiegészítését szolgáló, *kívánságból* gyűjtött és fogyasztott növények nyelvjárási megnevezése: *csuszkor* /szeder/, *seggvakaró* /csipkerózsza/, *istenyimölkse* /galagonya/, vagy a *csüggör* készítése). A 16 ehető vadnövény és 7 gombafaj gyűjtögetéséről, e fajok táplálékként, fűszerként és italként történő felhasználásáról beszámoló dolgozat-részletben a néhai szerző a bukovinai székelyek táplálkozásában bekövetkezett változás három (bukovinai, bácskai, magyarországi) szakaszának elkülönítése mellett rámutatott arra is, hogy „a gazdasági tényezők változást idéztek elő nemcsak az egyes időszakoknak, hanem ezeken belül az egyes társadalmi rétegeknek a táplálkozásában is” (F. Váróczy 2013: 19).

Az előző dolgozathoz hasonlóan posztumusz megjelenés Kóczyán Géza írása is. Az egykori nagyatádi gyógyszerész, etnobotanikus és etnomedicina kutató 1985-ben finalizált 1054 oldalas értekezésének vadon termő tápláléknövényekre vonatkozó részlete (*A gyűjtögető gazdálkodás vadon élő tápláléknövényeinek etnobotanikai értékelése*) a történelmi Magyarország több régiójából (pl. Abaúj-Torna, Borsod, Hargita, Máramaros, Somogy megyéből) származó etnobotanikai adatot tartalmaz. A felhasználás szerint csoportosított növények interetnikus – magyar, szlovák, szlovén (vend), ukrán, román és cigány – vonatkozásait is hangsúlyozó szerző egyik összegző megállapítása az, hogy „a növényi anyagokból készült ételek nagy részének elkészítési módja megegyezik az összehasonlításra használt szakácskönyvekben [...] található elkészítési móddal” (Kóczyán 2013: 24).

Öt kutató (Dénes Andrea, Papp Nóra, Babai Dániel, Czucz Bálint és Molnár Zsolt) tudomány- és kutatástörténeti jelentőségű közös munkájának eredményeként az *Ehető, vadon termő növények és felhasználásuk a Kárpát-medencében élő magyarok körében néprajzi és etnobotanikai kutatások alapján* című írás 73 néprajzi és etnobotanikai forrás adatait dolgozza fel. A vizsgált terület (Dunántúli dombvidék, Kisalföld, Déli-Alföld, Dunántúli és Északi középhegység, Gömör, Kárpátalja, Vajdaság, Erdély és Bukovina) 67 növény családba tartozó 235 vadon élő növényfajának fogyasztásáról nyújtott áttekintést táblázatba rendszerezett adatok egészítik ki. A gazdagon illusztrált összefoglaló jellegű tanulmány a vadon élő fajok használatát „a táj természeti adottságaitól, a közösség vagy család gazdasági helyzetétől és a hagyományörző képességétől” egyaránt függőnek, azaz tájanként, koronként változóknak tételezi. A mediterrán és északibb országokkal való összehasonlítást is felvállalva, mintegy a kötet hiánypótló jellegét hangsúlyozva, már a *Bevezetés*-ben figyelemfelkeltő az „Európa több országában az elmúlt 20 évben széleskörű kutatások folytak a vadon élő növények felhasználásának megismerése céljából” tényközlés (Dénes et al. 2013: 35), ahogyan a *Következtetések*-ben a szinkretikus szemlélet tételesen hangsúlyos megfogalmazása is az: 1. a hagyományos ökológiai tudás kulturális örökségünk része; 2. ember és természet kapcsola-

tának alapos (meg)ismerése a jövőbeli energiaforrások tekintetében is indokolt; 3. a felidézett tudás új üzleti vállalkozások lehetőségét is rejti (Dénes et al. 2013: 72). A történeti és recens adatokat egyaránt jól ismerő szerzők vitathatatlan érdeme az interdiszciplináris szemlélet alkotó alkalmazása.

A kötetbe szerkesztett következő cikk (*Adatok a hortobágyi ehető vadnövények és más érdekesebb növényfelhasználások ismeretéhez*) a hortobágyi pásztorok árnyalt természetismeretének azon részét ismerteti, amely a 288 beazonosított vadon termő növényfajból 77 felhasználtra vonatkozik. A 2008 óta tartó terepmunka során felkeresett 92 pásztorral készített interjú alapján Molnár Zsolt vácrátóti botanikus 18 fogyasztott és 18 gyógyászatban alkalmazott faj mellett 10 játékhoz, néhány munkaalkalomkor (pl. kötözéshez, fonáshoz, meszeléshez, fűtéshez) és 12 dísznek használt növényről tudósít. A szerző tömör adatközlését a beszélgetőtársak szöveggözléseiből kiemelt részletek kísérik.

Papp Nóra és Horváth Dávid az erdélyi Homoródkarácsonyfalva lakosainak körében 2011–2012-ben végzett etnobotanikai felmérésének eredményeit közlő írása (*Vadon termő, ehető növények Homoródkarácsonyfalván – Erdély*) 59 vadon termő és 5 egzotikus növényfaj adatot. A gyűjtőmunka a mindennapi táplálkozásban és a gyógyászatban szerepet játszó növények népi megnevezéseire, elkészítési és felhasználási módjára is kiterjedt. A 25 adatközlő tudására alapozó szerzőpáros a térség „további feltáratlan adatok kutatási lehetőségeit” is hangsúlyozza (Papp – Horváth 2013: 90).

A kötetzáró tanulmány (Varga Anna és Molnár Zsolt: *Ehető vadgyümölcsök és gombák gyűjtése egy bakonyi fáslegelőn*) a fáslegelőket mint agrár-erdészeti rendszereket állítja az érdeklődés homlokterébe. A hagyományos tájhasználat előnyeit hangsúlyozó írás egyrészt az élőhelytípus visszaszorulására, másrészt annak gazdasági hasznosságára, hasznosíthatóságára hívja fel a figyelmet. A Veszprém megyei Olaszfaluban élő pásztorok és gazdálkodók vadgyümölcsök és gombák gyűjtésére, valamint azok felhasználására vonatkozó tudását (is) rögzítő gyűjtőmunka során a szerzőpáros arra a következtetésre jutott, hogy „a hagyományos legeltető állattartás és a vadnövények gyűjtése egymástól elváló, de mégis szervesen összekapcsolódó tevékenységeknek tekinthetők” (Varga – Molnár 2013: 98).

A közzétett írások tudományos-szakmai értékét a tárgyalt növényekre vonatkozó adatok áttekintését megkönnyítő táblázatok, valamint tájat, növényt és embert illusztráló mono- és polikróm képmellékletek is növelik. Ez utóbbiak egy hagyományos népi életforma megörökítéseként és az átalakulás folyamatának dokumentumaként egyaránt értelmezhetők. A tanulmánygyűjteményt forgató Olvasóban önként felmerül(het) a gondolat: amiként a növényvilágból történő gyűjtögetés egy gazdasági-társadalmi állapotot, a megélenkült kutatás is korállapotot jelez(het). Az ínségeledelekről már megfeledekező, a bogyók, gumók és gyökerek hasznosíthatóságát nem ismerő, a sulyom és egyéb csemegékről nem tudó, a

vadgyümölcsöket nem fogyasztó, a kéregedényeket csak múzeumban szemlélő, a virics édességét nem ízlelő jelenkori ember a természet kínálta ízes, olykor életmentő eledelekről e tanulmánykötetben még olvashat. És nem feltétlenül reliktumként.

Az ökofalvak közösségi és rendszerelméleti vonatkozásai

BORSOS BÉLA

Absztrakt: Létezett-e vajon az aranykor, amikor az emberiség harmóniában élt a természettel és csak később „romlott meg” a viszony, vagy a civilizáció öröktől fogva kibékíthetetlen ellentétben áll a környező világ nem emberi tényezőivel? Sok jel mutat arra, hogy különböző társadalmakban különböző mértékig, de lehetett az emberiségnek aranykora. E harmonikusnak gondolt viszony visszaállítása a magukat ökofalunak definiáló közösségekben élő emberek elsődleges célja. Bár fel vannak vértézve a modern ökológiai gondolkodás és technika minden vívmányával, olyan szoros közösségi létet, mint amilyen egy aranykorban lehetett, a modern világ peremfeltételei nem engednek meg. Ez a rendszerelméletből ismert működési zavarokhoz vezet, amelyek azonban nem annyira feloldhatatlanok, hogy ne lenne érdemes foglalkozni velük. A tanulmány egy rövid áttekintésben erre vállalkozik, számos magyarországi és külföldi példán illusztrálva állításait.

Kulcsszavak: ökofalu, közösség, rendszerelmélet, aranykor, ökológiai mozgalom, természetközeli életmód

Aranykor

Hamvas Béla, Padányi Viktor, Magyar Adorján és más, a hivatalosság által váltakozó szintű becsben tartott szerzők közös alaptétele egy, a történelem előtti aranykor feltételezése, amelyre mintegy függöny ereszkedik le a jótékony feledés fátyla. Minden, ami ezt követte, ismert és jól dokumentált, és minden, ami az előtt volt, homályba borul, csak valami zsigeri kollektív tudatnak kellene megőriznie, ha lenne ilyen (Hamvas 1988: 17). Ilyen nem lévén azonban kénytelenek a kevesek, az Őrzők bizonygatni, hogy létezett. Őrzőknek tekinthetők azok – a létező szocializmus hivatalossága által agyonhallgatott – előadók és szerzők, például Papp Gábor vagy Molnár V. József is, akik a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveitől kezdve a szisztematikus redukcionista gondolkodás ellenében fogalmazták meg az aranykor analógiás gondolkodásáról alkotott véleményüket (Pap 1990). Szerintük népművészetünkben egy ma már ismeretlen összefüggésrendszer jelenik meg, amely nem értelmezésen vagy elemzésen, hanem a dolgok egy az egyben történt megélésén alapult. A Csodaszarvas nem a csillagos égboltot

jelképezte: *maga volt a csillagos égbolt* (Magyar 1997: 118). Ez az analógiákban való gondolkodás lényege, a megfeleltetés.

Az aranykor azonban nem a Platón által leírt Atlantisz siratása, nem is a Bhagavad-gítá által megjósolt és az új kor (*New Age*) eljövételét 2012-re datáló hindu vagy maja jóslat. Még csak nem is a Hésziodosz-féle aranykor-mítoszt értjük alatta, amely szerint a Zeusz teremtette nemzedékek sora alatt a hajdanvolt könnyebb és gondtalanabb élet az emberi gyarlóság és bűn miatt fokozatosan leromlott. A mi tételünk ennél sokkal egyszerűbb. Annak lehetőségét szeretnénk megvizsgálni, hogy élhetett-e az ember egykor harmóniában a természettel, ahogyan azt a bibliai Édenkert képzete sugallja. Sőt, ennél még többet: azt, hogy az aranykorban élő ember épp gazdálkodása révén volt a természet része, kiegészítette, kiteljesítette annak folyamatait, fenntartva azok egyensúlyát. Ez az elgondolás korántsem általánosan elfogadott szakmai körökben, egyesek kategorikusan tagadják az aranykor létét (Takács-Sánta 2008: 31), mások szerint voltak olyan civilizációk, amelyeknek sikerült ezt a harmóniát ideig-óráig megteremteniük, másoknak viszont egy pillanatra sem (Diamond 2005). Ami azért érdekes, mert korábban ugyanez a szerző is kategorikusan leszögezte: aranykor pedig nem létezett (Diamond 1991: 285).

Annélkül, hogy feltétlenül hitelt adnánk a fejüket folyamatosan felütő összeküvés elméleteknek, azt azért el kell ismernünk, hogy minden társadalom a jelen értelmezése és érdekei szerint szereti alakítani a múltját, még ha nem is megy el a végletekig, mint Orwell méltán híres regényében. A modern történetírás, akárcsak a biológia, hajlamos a mai társadalom axiómáit kivetíteni a távoli múltba és aszerint értelmezni az egyébként is nagyon foghíjas emlékeket. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy a hivatalos verzióval szemben, amely szerint az ember mindig is harcban állt a természettel és a technika fejlődése is ennek a harcnak köszönhető, nagyon sok változatban és nagyon sok helyen bukkan fel az aranykor emléke. Az mindenesetre nagyon valószínű, hogy a növények és állatok házasítása, az élelmiszer termelése és tárolása, épületek építése és a ruházat előállítás még a magasan szervezett civilizációk kialakulása előtt megtörtént. Sőt, mindezek előfeltételévé váltak az intézményi szerveződés lehetőségének, amely viszont a – mai és nem törzsi értelemben vett – társadalmi hierarchia, és ezzel egy uralkodó réteg kialakulásának alapja.

Van egy szociológiai elmélet (Jones 1990), amely szerint a középkor vége előtti európai társadalomban ismeretlen volt a mai értelemben vett személyi autonómia és individualizmus, az emberi létnek a közösséget alkotó csoporton kívül gyakorlatilag nem sok értelme volt. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az individualizmus hiánya automatikusan a környezettel való szorosabb kapcsolatot tételezne fel, vagy mentesítene a természet elpusztításától. A keleti társadalmakban még ma is sokkal kisebb szerepe van az egyénnek, ennek ellenére a

környezet pusztítása nem kisebb méretekben folyik, a társadalmi szerveződéseknek pedig olyan torzulásai is előfordulnak, mint az észak-koreai diktatúra, az egyént ma is kíméletlenül bedaráló kínai kolosszus mozgása vagy Pol Pot kollektivistá örülete.

A korai közösségek aranykora

Jó okunk van feltételezni, hogy voltak az emberi társadalomban olyan korai szerveződési formák, ahol az ember nem különült el a természet élőnek tekintett, egymásba foglalt rendszereitől. Ez lehetővé teszi, hogy – ha nem is tudatosan – a természeti rendszerek öntudatra ébredt alrendszereként fogalmazza meg saját magát és tagjainak helyét, szerepét. Ez az időszak térben és időben máskor és máshol jelentkezett és nem is biztos, hogy általános érvényűen létezett.

László Gyula szerint a nagycsalád olyan mágikus egységet alkotott, amely egyszerre jelentette az egészet és annak valamely tagját (*pars pro toto*). A nagycsalád által alkotott közösség egyúttal világmodell is, a társadalmat is elhelyezi a világban, a társadalomszervezet oldaláról a közösség és tagjai teljes azonosságában, teljes vér- vagyon- és munkaközösségben nyilvánul meg (László 1944: 192–193). Ez olyan, ma már kegyetlennek, igazságtalannak vagy hihetetlennek tűnő jellemzőkben is megmutatkozik, mint amikor a székely faluközösségekben a leggyengébbet áldozták fel a közösség egy másik tagja által elkövetett bűn jóvátétele érdekében (Imreh 1973, 1983). A szabály megítélésénél azonban figyelembe kell vennünk, hogy akkoriban valószínűleg az emberi tudat sem volt még annyira elkülönült, egyedi és – ha tetszik – elidegenedett, mint a mi mai tudatunk. Az akkori emberek saját létezésüket is egész egyszerűen csupán valamely közösség részeként fogták fel. Falvaink, sőt városaink is a betelepült, zárt tömbben maradó nagycsaládokból keletkeztek. A falu egy új, egészen saját igényeire szabott és önmaga megújítására és fenntartására képes életközösséget teremt, amely elméletileg éppen olyan jó és tartósan működőképes lehet, mint az, amelyik tevékenysége nélkül keletkezett (Tagányi 1894). Ehhez azonban nagyon komoly ökológiai szabályok betartására van szükség (most nem ez a jelen írás témája). Abban az esetben, amikor a mutatóvány sikerül, kialakul az olyan „paraszt kultúra, ahol az ember generációkon keresztül ugyanazon a földön marad, azt szereti és valóban jó, gyakorlatban szerzett ismeretek alapján visszaadja a rögnek azt, amit attól kap” (Molnár 2009: 119).

Egy vertikálisan tagolt társadalomnak azonban további szerveződési szintekre van szüksége. A legelső szerveződési szint a falvaké, szerepük szigorúan önfenntartásra korlátozódik, amit úgy is értelmezhetünk, hogy a tényleges gazdálkodás nem a falvak (nagycsaládok), hanem ezek közösségei, a faluközösség,

nemzettség, törzs keretei között valósul meg. A sejteknek össze kell kapcsolódnuk és együtt kell működniük ahhoz, hogy teljes együttműködő rendszereket, élettereket, ökoszisztémákat alkossanak. Egy falu tehát nem falu. A szervezett rendszerek inherens tulajdonsága a hierarchia. Modern társadalmunkban ezek szerint nem önmagában a hierarchiával van a baj. Akkor mivel?

A civilizált ember számára a tulajdon lényege az abszolút hatalom valami felett, beleértve a megsemmisítés jogát is. Ez a modern tulajdon fogalmának megkülönböztető jellegzetessége. Nem mindegy azonban, hogy milyen tulajdonról van szó. Bár végső soron minden tárgy a természeti javakra vezethető vissza, az ember által teremtett tárgyak tulajdonlása teljesen más kérdés, mint közvetlenül a természeti javaké vagy egy másik emberé. Számos példa van rá, amikor a tulajdon megszerzése annak elpusztításával kezdődött: azáltal, hogy eredeti életközösségét elpusztították, a pusztító jogcímet szerzett az adott földterületre, az amerikai telepesektől a középkori erdők kivágásán át a Holdra szállásig. A „civilizált” és a természettel együttműködő társadalmi rendszerek közötti különbségek a tulajdon, mint korlátlan rendelkezési jog meglétéből vagy hiányából fakadnak. A természettel együttműködő emberi társadalmi rendszerek felépítésének és működésének alapvető eleme a rendelkezési jog korlátozása, míg a civilizált világban a tulajdon korlátai csak mások tulajdonát védik. Ennek megfelelően változott a magántulajdon szerepe a közösségben. Attól függően, hogy a pusztítás vagy a megtartás kérdése helyeződött előtérbe, az előbbiben a tulajdon jog, kiváltság, az utóbbiban egyúttal, sőt elsődlegesen, kötelesség. Az amerikai indiánoknál, a pusztai nomádoknál meg még számos más közösségnél is az ember csupán gazdája, de nem birtokosa az erdők, dombok, vizek alkotta gyönyörű tájnak. A magyar népcsoport is az Árpád-kortól egészen a 16. századig a keleti népekhez hasonló földközösségben élt, azaz a föld tulajdonjoga nem egyénekhez, hanem közösségekhez kapcsolódott (Schiberna é. n. 9). Ahogy a tulajdon fogalmát kiterjesztették a természet egyre több birodalmára (élelmes cégek már telket árulnak a Holdon), úgy vált a korábban személytelen tulajdon egyre személyesebbé, kiiktatva a közösségi tulajdon fogalmát, amely közbenső lépés lehetett a folyamatban.

Az ökofalu mint rendszer

Láthattuk tehát, hogy egyes korai társadalmi formációk még felfoghatók úgy, mint természetes rendszerek. A nagy földi rendszerek ciklikussággal jellemezhető működése ugyanis alapvetően különbözik a mai társadalom lineáris technológiára épült módszereitől (Borsos 2009). Talán mondhatjuk azt, hogy az aranykorban, amely helyenként és népenként változó időben ért véget, a társadalmi rendszer még a természeti rendszer alrendszereként funkcionált. Ennek

megfelelően az emberi közösségek sokkal szervezettebben illeszkedtek mind egymáshoz, mind a környező természeti világhoz. Szerves illeszkedés alatt a természeti rendszerek működésének dinamikájához való alkalmazkodást értem, amely az ökológiai értelemben vett fenntarthatóság kulcsa. Azt hiszem, egy magát ökofalunak nevező településen ennek a szerves közösségnek a megteremtése lehetne az elérni kívánt ideális cél.

Az ökofalu mint fogalom egy jellegzetes települési mintát jelöl és azóta használják egyre elterjedtebben, hogy a hatvanas–hetvenes években nyilvánvalóvá váltak az ökológiai válság jelei és megszületett a környezetvédelmi mozgalom. Miután azonban önszerveződő és a társadalmi fősodortól igencsak eltérő szemléletű közösségekről van szó, nincs egyetlen, általánosan elfogadott meghatározásuk. A legtöbben Declan Kennedy és Robert Gilman meghatározását fogadják el. Kennedy szerint az ökofalvak:

„A fenntartható életmód modelljeinek kialakítására törekvő, városi vagy vidéki környezetben elhelyezkedő emberléptékű települések. Lehetnek új, vagy meglévőből átalakult községek. A magas színvonalú életminőséget, a természeti erőforrások megőrzését, rendszerszemléletű megközelítést példázzák, ahol egymásba fonódik az ökológia, oktatás-nevelés, részvételen alapuló döntéshozatal, zöld technológia és üzleti vállalkozás” (Kennedy 2002).

Robert Gilman pedig azt írja:

„emberi léptékű, az összes jellemzővel rendelkező települést jelent, amelyben az emberi tevékenységek károsodás nélkül építhetők be a természeti világba, méghozzá olyan módon, hogy az elősegíti az egészséges emberi kiteljesedést és sikeresen folytatható a végtelenségig” (Gilman 1991).

Érdekes egybevetni a fenti meghatározásokat a rendszerelmélet néhány alapvető megállapításával. Elvben háromféle rendszer létezik: a szervezett rendszerben az egész több, mint a részek összessége, a szervezetlen rendszerben az egész kevesebb, mint a részek összessége (magyarán a részek egymást akadályozzák), illetve a semleges rendszerben a szervező és bomlasztó erők egymást semlegesítik, ezért a rendszer nem több és nem kevesebb, mint részeinek összessége (Gorelik 1975). A természetes rendszerek szervezett rendszerek, és mint ilyenek, egymásra épülő al- és szuperrendszerek szerves, integrált halmazai. Ami különösen érdekessé teszi őket, hogy minden hierarchikus szinten olyan új tulajdonságokra tesznek szert, melyek nem vezethetők le a szerveződés elemeiből, azokban nem találhatóak meg, és összerendezettség nélkül, véletlen halmazban a szerveződés elemeinek összessége sem rendelkezik velük (Borsos 2003a 89–90).

Ezeket az új tulajdonságokat, amelyek csupán a részek elemzésével megjósolhatatlanok, emergens, kiemelkedő, felbukkanó tulajdonságoknak nevezzük,

mert a szerveződés új szintjén szinte a semmiből bukkannak fel. Az organizmusok minden egyes szerveződési szinten egységes egészként viselkednek, és organikus egységgel bírnak, amely nem vezethető vissza máshová, sem alacsonyabb, sem magasabb szintre (Miller 1978). Az emergens tulajdonságok megjelenése a részek közötti kölcsönhatások és kapcsolatok szervezett hálózatának tulajdonítható, amely a rendszer funkcionalitásának lényege.

A szervezett rendszerek a felettük elhelyezkedő nagyobb egységhez – a környezetüket adó szuperrendszerhez – számos ponton kapcsolódnak és annak változásaira – ha egészségesek – alkalmazkodással reagálnak. Az Alföld népe a középkorban vízgazdálkodásával olyan életközösségeket – növénytársulásokat és a rá épülő állatvilágot –, illetve élőhelyeket hozott létre, amelyek nélküle nem alakulhattak volna ki és nem maradhattak volna fenn (Andrásfalvy 1973, 2009; Bellon 2003; Molnár 2009: 121). Megvolt hát benne a rendszerelméletből ismert önálló hierarchikus rendszer minden tipikus tulajdonsága, amely a rezilienciához, a környezet változásaihoz történő dinamikus alkalmazkodáshoz elengedhetetlen (lásd részletesen Borsos 2010).

A természetes rendszerekben a környezethez való kényszerű alkalmazkodás a szabályozás és vezérlés összehangolásán keresztül valósul meg. Ez a kibernetikus szabályozás törvényszerűségeit követi és a rendszerek szerkezete olyan, hogy a negatív és pozitív visszacsatolások egyensúlyának kialakításával érik el az alkalmazkodást: amíg a környezet lehetővé teszi, addig a pozitív visszacsatolás megerősíti a rendszer egy-egy működési elemét, amikor eléri a peremfeltételek adta korlátokat, akkor a negatív visszacsatolás kerül előtérbe és visszafogja az adott funkciót (például energiafelvételt, -növekedést vagy -szaporodást).

A mai társadalom is többszörösen összetett rendszer, és nagyon bonyolultta teszi, hogy kétféle módon szerveződik. Van intézményesen szervezett szerkezete, az állam és intézményei, gazdasági társaságok, ország, régió és térség, közigazgatás és üzleti élet, ahol az egyén másodlagos és a szerveződés maga adja a kereteket, illetve vannak szerves kapcsolatai, a család, a rokonság, szomszédok, munkatársak, amelyben az egyének az általuk érzékelt érdekeik és értékeik mentén alkotnak spontán vagy intézményesülő szerveződéseket (Gyulai 2009: 148). Ez utóbbiak körébe tartoznak az ökofalvak is. Szuperrendszerük a környező társadalom, főként az ország, régió, térség. A két szerveződési modell egymásnak feszülve adja a társadalmi működés kimenetét és az következik be, amit a rendszerben működő kölcsönhatások eredője meghatároz. Mindaddig, amíg az ökofalu elszigetelt és kicsiny alrendszer csupán, az eredő egyértelműen a meglévő szuperrendszerek javára billen.

A kapcsolat ugyanakkor a környező szuperrendszerrel is kettős: egyszerre természeti és társadalmi. A természeti rendszerekkel való kapcsolat rendszerint megvan, hiszen azért mennek oda, vagy azért hívják magukat ökofalunak.

Igyekeznek harmonikusan illeszkedni a környezetükbe. A természeti környezettel való harmónia kialakítása igen sok tényező függvénye a méretektől az alkalmazott technológiáig, és itt is lehet hibákat elkövetni, ez a kérdés azonban messze túlmutat a jelen tanulmány tárgyán. A lényeg, hogy egy ökofalunak a természeti rendszerrel való kapcsolataiban önálló alrendszernek kell lennie, különben nem érdeemes az ökofalu megjelölésre.

De társadalmilag is rendszernek kell lennie, amely a környező szuperrendszer alrendszereként működik. A fentiekből következik, hogy akárhol, akármikor alakul is meg egy ökofalu, az nem lehet független a környezetétől, annak társadalmi jelenétől és múltjától, belőle fakad, „mint fatörzsből gyöngye ága”. Csak-hogy nem szabad elfeledni a másik megállapítást sem: hogy egy falu nem falu, és valójában az ökofalvak csak egy bioregionalista felfogásban, egymással együttműködő egészek hierarchikus szervezetében lehetnének életképesek. Addig, amíg ez nem következik be, óhatatlanul a társadalmi szuperrendszerhez való kapcsolata határozza meg a létét és funkcionális korlátait. Márpedig ebben a társadalmi szuperrendszerben az emberi magatartást ma már a 18. századi felvilágosodás nyomában általánossá váló szekularizáció valamint a megszülető piacgazdaság hatására egyre inkább a korábban alig létező, az elvont fogalmi gondolkodáson alapuló instrumentális racionalitás jellemzi. Ez pedig önkényesen kitűzött célok megvalósítására törekvő cselekvés az arra leginkább alkalmas eszközök segítségével, ahol a célok helyességére való rákérdezés háttérbe szorult az eszközök hatékonyságához képest (Takács-Sánta 2008: 57).

Nyoma sincs tehát a nyugati – és az egyre jobban nyugatiasodó keleti, déli, többi – társadalmakban a korábbi szerves tudatnak és együttélésnek, hiszen a fentebb említett önkényesen kitűzött célok megvalósítására törekvő cselekvés az uralkodó paradigma, ami alól az ökofalu próbálkozások sem tudják kivonni magukat. Kutatóként, szakértőként és a gyűrűfűi ökofalu egyik alapítójaként, lakójaként szerzett két és fél évtizedes tapasztalataim szerint egy magát ökofaluként meghatározó közösség szerkezete ezért alapvetően kétféle szokott lenni: vagy a környező társadalmat tükrözi társadalmilag, szociológiailag és pszichológiailag, vagy pedig egy attól markánsan elkülönülő önálló entitás, alrendszer kíván lenni. Village Homes (Davis, Kalifornia), Crystal Waters (Ausztrália), különösen pedig Ithaca (New York, U.S.) vagy Ganserndorf (Ausztria) az előbbi, Auroville (India), Arcosanti (Arizona), Findhorn (Skócia), Damanhur (Olaszország), The Farm (Sommertown, Tennessee) pedig az utóbbi lehetőség felé hajlik. Mindez persze nem jelenti azt, hogy más megoldás nem képzelhető el. Empirikusan ugyanakkor a legtöbb ökofalut alkotó emberi közösséget e két alaptípus valamelyikébe lehet besorolni.

A környező társadalmi szuperrendszer leképezése

Alrendszerrel lévén szó, a többségi társadalom persze nem egy az egyben jelenik meg egy ilyen közösségekben, csupán az bizonyosodik be napról napra, hogy a saját árnyékát senki nem lépheti át. Amennyiben az ökofalu szervezői saját társadalmuk képviselőiből válogatják össze a faluban élőket, akkor azok ennek meg is fognak felelni: valamilyen szinten saját társadalmukat képviselik. Így tehát nincs mit csodálkozni azon, hogy egy volt szocialista országban, mint hazánkban a rendszerváltás táján vagy nem sokkal azt követően indult ökofalu-próbálkozások legtöbbszörében a létező szocializmus képeződött le valamilyen formában.

Ennek árnyoldalait lehetett megtapasztalni több magyar kezdeményezés félsikerén is. Ismert szólásmondás a hatvanas évekből: a szocializmust olyan emberekkel kell felépíteni, amilyenek vannak. Csakhogy ehhez hozzátehetjük: Ergo, úgy is néz ki! Ennek a múltnak a terhes örökségét pedig mindenki magában hordozza valamilyen mértékben. Van, aki egy elfuserált disszidálási kísérletet követően, megmaradva megrögzött „másként gondolkodónak”, vágott bele az ökofalu alapításba, van, aki elkötelezett békeharcos múltját cserélte az ökofalu-alapítás nem kevésbé elkötelezetten harcos tevékenységére, vagy éppen évszázados értelmiségi álmokat kergetve szeretett volna valami „nagyot”, maradandót és társadalmilag hasznosat csinálni. Van, akinek az apja párttitkár volt, egy másiknak szocialista téeszelnök, az egyiknek lecsúszott, alkoholista proli, míg a másik esetleg maga volt bányász az előző rendszer valamely rossz hatékonyságú, de ideológiától zengő bányájában: nem találván helyüket a kapitalizmusra épülő szép új világban, megpróbálkoztak ezzel az „ökofalu-dologgal”. Sokan átvették a készen kapott ideológiát, mint ahogyan korábban is ideológiai készáruból öltözködtek, és hűbben szolgálják most, mint eredeti kitalálói. Ha akarunk, vonhatunk valamilyen párhuzamot a kommunisztikus elképzelések naiv továbbélése ürügyén a szocializmus közösségi vonása és az ökofalu „mindenki mindenkiért” hozzáállása között. Egyúttal okolhatjuk a közösségi élet kisiklásaiért is.

Az analógia azonban két helyen is sántít. Az egyik, hogy a szocializmusban, különösen a vége felé, amikor tehát az ökofalvak ötlete is felmerült, senki nem hitt már a közösség alkotó, építő, összetartó vagy bármilyen más erejében és csupán ürügyet látott benne saját kis üzleteinek, „maszekolásának” alátámasztására. Ebből az időből ered a mondás, miszerint: ami a tied, az az enyém is, ami pedig az enyém, ahhoz neked semmi közöd. A filozófiát magas fokon üzökből alakult meg a rendszerváltás utáni úgazdag elit. Aki pedig még nem ábrándult ki a közösség mítoszából, mehetett ökofalut csinálni. Előfordult, hogy valaki egy bőrrönddel érkezett és egy megrakott teherautóval távozott, ahogyan az a fenti mondásból következik. Ez ugyanaz a mentalitás kicsiben, mint amit az önjelölt privatizálók csináltak társadalmi méretekben. A kilencvenes évek során az

ökofalu elképzelések láttán, hallatán sok liberális értelmiségi ujjongott, bíztatták az odaköltözőket. Egyetlen olyan helyet sem ismerek azonban sem az országban, sem a világon, ahol az ökofalu tényleges megvalósítását neoliberalis, piacorientált, relativista és kozmopolita értelmiségi kísérleték volna meg. Viszont rengeteg tanulmányt, újságcikket írtak azokról a másokról, akik megkísérelték.

A másik pont, ahol sántít az analógia, hogy az ökofalu – ha jól csinálják – egyáltalán nem a kommunisztikus ideológia terepe és nem ellensége a magántulajdonnak. Persze, nem mindenütt csinálják jól és annak ellenére, hogy meghatározásában nem a kommuna, hanem az emberi közösség játszik lényeges szerepet, a két fogalom közti határ sokak szemében elmosódik. Egyesek a zavarosban szeretnek halászni a fenti cinikus filozófia jegyében, mások pedig naivan valóban hisznek a kommuna szellemében. Ami azt illeti, több olyan neves ökofalu is létezik a világban, amely így indult és meg is fizetett érte. Az amerikai Tennessee államban letelepedett hippici csapat 1972-ben, tehát a hippici mozgalom hanyatlása során hozta létre *The Farm* nevű családtagadó, vagyonközösséget hirdető, vegetáriánus, otthonszülő és hasisszívó közösséget, amely majd később kiérdemli az egyik legtalpraesettebb ökofalu minősítést (Fike ed. 1998). Addig azonban még sok víznek kellett lefolynia a helyi folyókon és túl kellett élni egy palotaforradalmat, amelynek során a magántulajdon visszakerült az őt megillető helyre az agyakban és a csekk-könyvekben.

A magántulajdon védelme ezen a ponton látszólag ellentmond a korábbi megállapításnak, miszerint a modern magántulajdon fogalma, amely jogként és nem kötelezettségként fogja fel azt, egyike az emberi társadalom alrendszerének a természet szuperrendszerét sértő működési sajátosságoknak. Ez így is van, viszont megint vissza kell utalnunk a rendszerelméletről mondottakra: sajnos az ökofalu óhatatlanul kettős szerveződésben áll, és hiába lenne kívánatos a természeti vonalon a magántulajdon jogainak korlátozása, a társadalmi szuperrendszerben vagy lehetetlen ezt megtenni, vagy hátrányba kerül az, aki megteszi. Leginkább a termőfölddel és egyéb természeti javakkal, erdővel, vizekkel, halászati és vadászati jogokkal kapcsolatos jogszabályok és tulajdonviszonyok azok, amelyek ellentmondanak az egymásba foglalt természeti és társadalmi rendszerek koncepciójának. A kommunisztikus elképzelések, akár Leniné, akár a hippiké, amúgy is csupán torz tükröi a természettel hajdanvolt, szervesen megélt egységnek, mai társadalmi környezetünkben diszfunkcionálisak, és a szerkezetben megvalósuló irányítás kiküszöböli azokat. Megoldást jelenthetne a közösségi tulajdon fogalmának visszaállítása, amelyet azonban a jogszabályok jelenleg nem tesznek lehetővé. Hiába mondanak le egy idealista közösségben hívő ökofalu lakói a közösség javára a javaikról, jogilag az bizonyosan nem közösségi tulajdonná, hanem csak valamilyen jogi személy – egyesület, alapítvány, szövetkezet – tulajdonává válhat.

Ha viszont a nyugati kapitalizmus bővkörében jön létre a környező társadalmi szuperrendszer leképezésével magát ökofalunak tartó képződmény, akkor az tipikus esetben egy ideológiailag semleges, de a New Age zavaros eszméihez vonzódó, rendszerint középosztálybeli magányos vagy elvált emberekből álló, valamely nagyváros kertvárosi negyedében, de legalábbis vonzáskörzetében megtelepült lakóközösség lesz, szinte egészen biztosan saját földterület és mezőgazdasági, erdőgazdasági tevékenység nélkül. Persze mindenki szeparáltan gyűjti a szemetet, telekocsival jár vagy biciklizik (a repülőtérig, ahonnan aztán interkontinentális járattal megy nyaralni), méregdrága bioélelmiszert vásárol, szinte biztosan vegetáriánus és állatvédő (hogy megmentse a Földet) és kötelességtudóan részt vesz a közösségi összefogásokon, majd meggyőzi magát arról, hogy ő ökotudatos vásárló. Egyszóval: mintafogyasztó. Ilyen ökofalu annyi van, hogy példákat nem is érdemes említeni. A legtipikusabb talán a korábban már felsorolt Ithaca ökofalu New York államban, amely az egyetemváros szélén épült és csak technológiájának egy részében tér el egy közönséges parcellázott kertvárosi negyedtől.

Rendszerelméleti értékelésben ezek a létesítmények teljesen belesimulnak a társadalmi szuperrendszer peremfeltételei közé, amely kooptálja, beépíti magába azokat a látszatintézkedéseket, amelyekkel az itt lakók megnyugtatják magukat, hogy ők most jót tesznek a Földnek. Valójában azonban egyáltalán nem oldják meg a természeti és társadalmi szuperrendszer logikája között feszülő ellentéteket.

Önálló alrendszer

Előfordulhat, különösen spontán szerveződésű és az ökofalu nevet csak a későbbiek során magukénak valló közösségekben, hogy eredetileg egészen más, de közös hajtóerő vezette őket a tényleges letelepedésre valamilyen adott földrajzi helyen. Ez a hajtóerő a legtöbb esetben valamilyen spirituális kötődés. Számos példát lehet mondani a világ bármely részéről, ahol előbb volt egy közösség, amely spirituális alapon szerveződött, aztán annak tagjai szerettek volna fizikailag is egymás közelében élni, ezért valahol letelepedtek és miután letelepedtek, vagy ezzel egyidejűleg, érdeklődni kezdtek egy, a környezetükkel harmóniában lévő életmód iránt (Findhorn, Damanhur, Auroville). Az ilyen közösségek önálló társadalmi alrendszert alkotnak, amennyiben tagjaik tudata megkülönböztethető a környező többi alrendszer, illetve a szuperrendszer tagjainak tudatától.

Nem szabad azonban elfelednünk, hogy ezek a közösségek rendszerint a társadalom nagyobb vonulatainak ellenhatásaként jöttek létre, ezért számos ponton mondanak ellent a szuperrendszer működési sajátosságainak. Köztudott, hogy a Krisna-völgyiek közössége elsődlegesen vallási közösség – a környezetkímélő

viselkedés számukra egyenesen következnek a védikus alapelvekből. A közösség hierarchikus felépítésű, irányvonalát döntően a vezetők határozzák meg. Minden közös (értsd: egyházi) tulajdonban van, magántulajdon gyakorlatilag nincs. Kiemelt törekvésük a minél nagyobb fokú önellátás (Takács-Sánta – Andacs 2009; Farkas 2009, 2011, 2012), ugyanakkor a Krisna-tudatú hívők számára nem elentmondás, hogy adományokat gyűjtsenek a közösség számára. Pragmatista életfilozófiájuk nem tesz különbséget a munkával megteremtett és az adományként megszerzett anyagi javak között. Társadalmilag sem nevezhető a környező szuperrendszer szerves alrendszerének, hiszen ez a hitvilág az indiai szellemi áramlatok egyik vonulata, amely még inkább idegen testként ékelődik be az őt körülvevő társadalmi környezetbe, mint az egyébként a környező falvaktól legtöbbször szintén elkülönülő többi ökofalu. A közösség fogalma kulturális és földrajzi tartalommal is bír, ezért kapcsolataiban célszerűbb annak a természeti és társadalmi környezetnek a sajátosságait figyelembe vennie, amelybe beleágyazódik.

A magyarországi kísérletek közül leginkább a visnyeszéplaki élőfalu emléketet egy valódi magyar közösségre. Itt azonban egy talán sosemvolt idillikus paraszti létforma visszaállítása a cél, amely nem fog tömegeket vonzani, mert a modern technika számos vívmányáról való lemondással és kemény mindennapi munkával jár. A közösség életében, összetartozástudatában az ott élők döntő többsége számára kimondottan is fontos szerepet játszik a katolikus vallás. Elkötelezettségük néha talán túlbuzgóságban nyilvánul meg, ugyanakkor a hagyományok tisztelete és őrzése közvetlenül vezet a környezetkímélő életformához. Sajat bevallásuk szerint a természettel való együttélés nem igazán igényel tudatos odafigyelést, az mintegy magától jön.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a hagyományok követése nem feltétlenül jelenti a környezetbe simulást. A visnyeszéplakiak esetében például követendő példa a nagycsalád, az átlagos gyerekszám 3,4 körül, azaz jóval a stagnáló népességet biztosító 2,1 körüli érték fölött van (Takács-Sánta – Andacs 2009). Mondanunk sem kell, hogy ez a megoldás nem fenntartható. Sem társadalmilag, sem természetileg. Azt már a jövő dönti el, hogy ebből a sok gyerekből hány marad a faluban, és mikor „telik meg” az adott természeti környezet.

Az indiai Auroville szintén önálló alrendszer, de ennek meg is vannak a következményei: óhatatlanul konfliktusba került a környező társadalommal. Mint egy nagy idegen test ékelődik Tamil Nadu állam tamil falvai közé a félsivatagos, száraz területen. A főként külföldiekből álló nemzetközi ökofalu spirituális alapokon szerveződött, a Shri Aurobindo nevével fémjelzett elitista ashramból (vallási vezető körül szerveződő szektás közösség) vált ki. A szétszórtnan, nagy területen elhelyezkedő település központja egy irdatlan nagy beton meditációs csarnok, a Matri Mandir. Ökofalu csak később lett belőlük, amikor megtanulták, hogy a mostoha körülmények között hogyan maradjanak fenn. A falu közössége és a

környező tamilok között vannak feszültségek, de adódtak problémák az ashram vezetését a mester halála után átvevő Shri Aurobindo Társasággal is. A Társaság rá akarta tenni a kezét Auroville-re is, miután az ashram gyakorlatilag már a tulajdonát képezte. Az auroville-iek azonban ragaszkodtak hozzá, hogy Auroville nem lehet magántulajdon. Erre a Társaság gyakorlatilag kiéheztette őket. Hiába mentek panaszra akárhová, a Társaság keze messzire elért, tagjai között befolyásos emberek, például a szövetségi kormány volt miniszterei is szerepeltek, és a külföldiek panasa nem ért semmit (Borsos 2003b 190).

Ökofalu-turizmus

Véleményem szerint a magukat ökofalvakként definiáló közösségek túlságosan is sokszor és túlzott mértékben alapozzák létüket létezésük reklámozására. Ez alatt azt értem, hogy létezésüket a többségi társadalom ellenében fogalmazzák meg és hangsúlyozzák, ők egy életmód-alternatívát valósítanak meg, amely példaértékű lehet mások számára. Ez önmagában nemes cél. De ebből eredően előadásokat tartanak, munkamegbeszéléseket, kirándulásokat szerveznek, bemutató központot hoznak létre, rengeteg embert csábítanak földrajzilag elkülönült helyükre, ami végeredményben nem más, mint konferencia-turizmus. Márpedig azt tudjuk az illetékes szakemberektől, hogy a túl sok turizmus megöli a turizmust, éppen azt pusztítja el, ami miatt a sok ember odamegy. Egy ökofalu esetében például az erdő csendjét. Az ellentmondás következtében óhatatlanul sérül az eredeti elv: a rengeteg ember fizikai mozgatása, autózás, repülés és egyéb erőforrások fogyasztása nem szolgálja az eredeti cél megvalósulását, az egymásba foglalt természeti rendszerekhez való illeszkedést.

A walesi Alternatív Technológia Központba pedig tízezrek érkeznek, hogy megtekintsék a szélkereket és vízimalmot, amelyek valószínűleg soha nem fognak annyi energiát előállítani, mint amennyit ezen emberek odaszállítása felemésztett. Ami még csak igazolható lenne, ha az oda érkező tízezrek ezután nekiállnának saját szélkerekeik és vízimalmuk megépítésének. Mondanunk sem kell, önáltatás lenne azt hinni, hogy ez így van. Legtöbbjük számára csak egy kirándulás az egész. Funkcionális zavarokat jelez az is, ha az ökofaluba érkező vendégeket kénytelenek a nagyvárosi áruházban vásárolt élelmiszerrel etetni, mert helyben nincs annyi enivaló, hogy a napi 30–40 embert ellássa.

Ökofalu-kutatás

A másik igen zavaró tényező a kutatók igen nagy száma. A múlt század húszas éveinek kvantumfizikai felfedezései óta természettudományos bizonyítékunk is van rá, hogy a megfigyelés ténye és a megfigyelő maga is kihat a megfigyelt tárgyra vagy jelenségre, objektív megfigyelés, leírás tehát már elvben sincs. A társadalomtudományok művelőinek feladata, hogy embertársaik által alkotott képződményeket vizsgáljanak. Az ökofalvak lakóinak egyébként sem természetes (mert mesterséges) közösségi élete tehát nem csak a maguk választotta bemutató szerep miatt torzul, hanem a kívülről érkező megfigyelők okozta hatás miatt is. Különösen, hogy az ökofalvoknak nevezett képződmények kutatásával foglalkozók sokan vannak, alkalmasint többen, mint akik ott is laknak.

A Gyűrűfűn épült ökofalu állandó felnőtt lakossága nem haladja meg a két tucatot. Fennállása során ennél egészen biztosan több szakdolgozat, diplomadolgozat-készítőt vagy terepkutatáson lévő hallgatót, kutatót fogadott, köztük a jelen tanulmány szerzőjét is (Borsos 2007). Sajnos legtöbbször ezek a kutatások sem azt vizsgálják, ami a legfontosabb lenne: mennyire sikerül ezeknek a kísérleteknek kitűzött céljukat elérniük és a közösségi együttélés mintáit is megújítva a természeti rendszerekkel jobban összhangban álló emberi települést létrehozniuk. Rengeteg az ökofalvak lakóiról készült szociológiai, néprajzi, marketinges, politológiai, közgazdasági, kommunikációs felmérés stb., de kevesen vizsgálják természet-tudományos módszerekkel egy ökofalu környezeti hatásait, energetikai egyensúlyát vagy erőforrás-fogyasztását hasonló társadalmi helyzetű, de nagyvárosban élő emberekével összehasonlítva. Pedig igen jó lenne tudni, változik-e általa szignifikáns mértékben az ember-környezet viszonya. Még leginkább az ökológiai lábnyom kutatás közelíti meg ezt a kérdést, a maga korlátaival együtt (Haraldsson 1998).

Talán e tanulmánnyal átfogóbb kép rajzolódik ki az ökofalu kezdeményezések Achilles sarkáról: a közösségi életről. Nem árt azonban ismételten felhívni minden terepen dolgozó kutatónak a figyelmét, hogy aki ökofaluban él, az nem csupán egy adatközlő, a néprajzi kutatás alanya. Elsődleges célja, hogy a modern nagyvárosi vagy vidéki életformával szemben kínált és általa teremtett alternatívát megélje. Akárcsak az orvostudományban vagy a kísérleti tudományok bármely más ágában, nagyon óvatosan szabad csak közelíteni a kísérlet (megfigyelés) tárgyához, hogy annak viselkedését a lehető legkevésbé befolyásoljuk. De nem csak a tudományra igaz ez a meglátás. Modern világunkban sokszor csúsznak el az arányok. Erről szól a következő anekdota.

Az amerikai mezőgazdasági minisztérium, az USDA egyik tisztviselője zokogva borul az íróasztalára. Részvéttel, sajnálkozva áll meg mellette a kollégája: – Mi a baj, John? Mi történt? Mire John: – Brühühü...! Meghalt a farmerem!

Szociológiai összetétel

Bár kézenfekvő, sokszor nem gondolunk utána, hogy az ökofalvak mester-séges képződmények. Nem a tájban eredetileg megtelepült, odaszületett emberek alkotják és hozzák létre őket. Mint ilyen, létük demográfiailag egy migrációs jelenség. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az ott lakók újonnan kénytelenek kialakítani emberi közösségeket, eltérő háttérrel, eltérő elvekkkel, sokszor – de nem mindig – közös előzmények nélkül. Az amerikai irodalomban külön szakkifejezés is létezik erre a fajta közösségi létre: *intentional communities*, szándékosan létrehozott közösségek. Aki a felületen látja, csak azt fogja észrevenni, hogy a helyi kisközösségek alapítói, meghatározó személyiségei szinte kivétel nélkül diplomások, sőt, nem egyszer a közösség összes tagjára igaz ez. Továbbá azt, hogy a falusi kisközösségek tagjai is nagyobb részben eredetileg városiak voltak. Éppen ezért a jó szándékú kutatók azt javasolják, hogy elsősorban az ő nyelvükön érdemes szólni az új kisközösségek indulásának segítésekor. Tudományos alapokon nyugvó, tudományos igényességgel, de egyúttal közérthetően megírt kézikönyv összeállítását és a kézikönyvet kiegészítő honlap készítését szorgalmazzák (Takács Sánta – Andacs 2009).

Amit azonban csak az érezhet át, aki életközben és nem egy-két kérdőíven vagy akár mélyinterjúval keresztül szerzett tapasztalatokat ezekről a közösségekről, az az, hogy az ökoközösség megteremtéshez hihetetlen fanatizmus, kitartás és elkötelezettség kell. Lemondás, a főárammal szemben úszás, sokszor kilátástalan küzdelem a hivatalokkal, az anyagiak előteremtése ügyében és a közösségi bajok orvoslásában.

Ez rendszerint csak az erős akaratú emberek sajátja, akik valamilyen okból kilógnak a sorból. Ezért aztán annak ellenére, amit az előbbiekben az amerikai kertvárosi ökofalvokról mondtam, az ökofalu nem tömegembernek való, aki hajlamos az árral úszni és mindig azt csinálja, úgy gondolkodik, ahogyan a körötte lévők többsége, és ahogyan azt a média és a társadalmi környezet egyéb elemei, a reklámok, a kereskedelem sugallja. Ezért vannak olyan kevesen, akik megpróbálkoznak az új életformával. És ezért összeférhetetlenek azon kevesek, akik csinálják. Mindig a szép elvek törnek meg a valóság próbáján. Elhivatottság és küldetés tudat szépen megférnek az oktanal makacssággal és önfejűséggel. Autonóm emberek nehezebben tudnak alkalmazkodni is, ezért rengeteg az olyan példa, ahol szakításra került sor az alapítók között, vagy maga a közösség bomlott fel frakciókra.

A másik lehetőség, amikor a saját személyiségüket nagymértékben feladó, könnyen vezethető emberek élnek ilyen helyen. Ők ugyanolyan fanatikusak és elkötelezettek lehetnek, de nem saját, hanem készen kapott idegen ideológiák szolgálatában. Ezek az emberek a többségi társadalomban különböző okok folytán –

legtöbbször hátrányos helyzetük miatt vagy azért, mert alkatilag nem alkalmasak a versenyszellemet szuggéráló fogyasztói társadalom egyre gyorsuló és egyre kíméletlenebb ütemét felvenni – nem érzik jól magukat és valami másra vágyanak. Maguktól azonban nem képesek változtatni az életükön. A legtöbb ökofaluban van meghatározó személyiség, de – tisztelet a kivételnek – ezek a meghatározó személyiségek igen gyakran narcisztikus vonásokkal és túlzott hatalmi ambíciókkal is rendelkeznek a meggyőző, nagy hatású kisugárzás mellett. Márpedig a hozzájuk csapódó embereknek kapóra jön, ha valaki megmondja, mit kell csinálni és az nem a társadalmi szuperrendszerbe való betagozódás kényszere. Különösen az önálló alrendszerként szerveződő, spirituális alapú közösségeknél jellemző a fanatikus követők nagy száma. Márpedig egy valódi közösség nem ilyen. Ott kritika és önkritika, önreflexió kell a vezetés alapja legyen, akárcsak egy jól működő rendszerben a kibernetikus visszacsatolás.

Azt, hogy mi is egy jól működő rendszer, kevesen tudják a résztvevők közül. A diploma önmagában nem elég, nem lesznek tőle rendszerelméletileg képzettek, de sokszor nem is erről szól számukra a dolog. Inkább az önmegvalósítás egy formája, vagy ösztönszintű menekülés, illetve kivonulás a többségi társadalomból. Kérdés azonban, hány ember számára jelenthet reális alternatívát egy ilyen radikális váltás.

Nem lenne helyes azonban azok rovására írni az önmagukról és a környezetükhöz való viszonyukról kialakított kép következetlenségét, akik legalább megpróbálták. Mások még idáig sem jutottak el. Ha vissza akarnánk állítani a természettel együttműködő emberi társadalmat, vissza kell térnünk a Hamvas szerint most függönnyel elválasztott aranykorba, ahol az emberi öntudatba szervesen épült be a természet mint élőlény fogalma, és ahol az ember csupán része volt ennek a nagyobb egységnek. Mindez átélhető és feltehetően egykor át is élt valóság, legalábbis egyes korokban és azon szerencsés kultúrákban, amelyeknek volt (lehetett) aranykoruk. Ahhoz azonban, hogy a ma embere valódi közösségi szinten kapcsolatba tudjon lépni olyan hatalmas élőlényekkel, mint az erdő vagy egy nép, nagyfokú érzékenységre van szükség, ingerküszöbünket messze a mai szint alá kell csökkentenünk, hogy felfoghassuk az ezekből a létezőkből – együttműködő természeti rendszerekből – felénk áramló jeleket. Márpedig ha ezt megteszünk, a civilizáció sokkal hangosabb jelei fájdalmas ingerként fognak jelentkezni és valódi idegrendszeri panaszok alakulnak ki. A lélekgyógyász szerint, ha a neurotikus ember olyan időkből és környezetben élne, amikor a mítosz még összekötötte az ősök világával, ezáltal az átélte, nem csupán kívülről látott természettel, akkor elkerülhetné a meghasonlást önmagával (Molnár 2009: 130). Az ökofalvak jelenleg még nem érték el azt a kritikus tömeget, amely alkalmas a civilizációs zajok teljes kiszűrésére. Hiányzik a mítosz, a múlttal és a régiek világával összekötő

kapocs is. Ugyanakkor kétségtelen, hogy ha valahol, akkor ilyen körülmények között van lehetőség a rég elvesztett kapcsolat visszaszerzésére.

Felhasznált irodalom

ANDRÁSFALVY Bertalan

- 1973 *A Sárköz és a környező Duna-menti területek ősi ártéri gazdálkodása és vízhasználatai a szabályozás előtt.* Budapest: Vízdok
- 2009 A gazdálkodás következtében végbement földfelszín változások vizsgálata a Kárpát-medencében. In Andrásfalvy Bertalan – Vargyas Gábor (szerk.): *Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében.* 9–19. Budapest: L'Harmattan

BELLON Tibor

- 2003 *A Tisza néprajza. Ártéri gazdálkodás a tiszai Alföldön.* Budapest: Timp Kiadó

BORSOS Béla

- 2003a *Azok a bizonyos könnyű léptek I. Ökológia és rendszerelmélet.* Egyetemi tankönyv. Budapest: L'Harmattan
- 2003b *Ársziától Ársziáig. Útleírás.* Budapest: L'Harmattan
- 2007 *Az ökofalu koncepciója és helye a fenntartható település- és vidékfejlesztésben* PhD. disszertáció, Pécs: PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola
- 2009 Systems Theory and Ecological Settlement Design, a Pilot Project in Rural Hungary. *Hungarian Studies* 23. 2009/2. 175–194.

BORSOS, Béla – FLACHNER, Zsuzsa – NAGY, Gergő – FEHÉR, Lóránt – BALOGH, Péter

- 2010 *ILD Manual: A Practical Guide to Integrated Land Management Methods Intended to Improve Land Use and Water Management Efficiency in the Tisza Basin.* ICPDR/UNDP/GEF Integrated River Basin Management in the Tisza IC/WD/384-HU 30 September 2010
www.icpdr.org/main/sites/default/files/ILD%20Manual_Final.pdf (A letöltés dátuma: 2013. június 25.)

DIAMOND, Jared

- 1991 *The Third Chimpanzee. The Evolution and the Future of the Human Animal* (Originally: How Our Animal Heritage Affects the Way We Live). New York: Hutchinson Radius
- 2005 *Collapse. How Societies Choose to Fail or Succeed.* New York: Viking, Penguin Group

FARKAS Judit

- 2009 „Krisna egyik kertje”. Hit-orientált életmód és környezet-átalakítás Somogyvámson. In Andrásfalvy Bertalan – Vargyas Gábor (szerk.): *Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében.* 331–346. Budapest: L'Harmattan
- 2011 „India magyarországi mosolya”. Ellenvilágok és élménymodellek párbeszéde Krisna-völgy ökofalu turizmusában. In Fejős Zoltán (szerk.): *Szünre vitt helyek. Tanulmányok.* 62–81. Budapest: Néprajzi Múzeum
- 2012 „Végállomás, nem megy tovább”. Krisna-völgy jelentései, értelmezési alternatívái. In Landgraf Ildikó – Nagy Zoltán (szerk.): *Az elkerülhetetlen. Tanulmánykötet a 60 éves Vargyas Gábor tiszteletére.* 555–577. Budapest: L'Harmattan

FIKE, Robert (ed.)

- 1998 *Voices From the Farm. Adventures in Community Living.* Summertown, Tennessee: Book Publishing Company

GILMAN, Robert

- 1991 The Eco-village Challenge. *Context* No 29. (Living Together), Summer 1991.

- GORELİK, George
1975 Principal Ideas of Bogdanov's Tektology: the Universal Science of Organisation, *General Systems* Vol. XX. 3–15.
- GYULAI Iván
2009 Fenntartani a fenntarthatatlant. In Kóródi Mária (szerk.): *Az erőszak kultúrája. Fenntartható-e a fejlődés?* 135–159. Budapest: Pallas
- HAMVAS Béla
1988 *Scientia Sacra: Az őskori emberiség szellemi hagyományja*. Budapest: Magvető
- HARALDSSON, Hörður
1998 *Is Ecological Living in Sweden Different from Conventional Living? A Case Study of the Ecological Village Toarp and the Conventional Town Oxie in South Sweden*. Master's thesis, Lund University, Sweden
- IMREH István
1973 *A rendtartó székegy falu*. Bukarest: Kriterion
1983 *A törvényhozó székegy falu*. Bukarest: Kriterion
- JONES, Alwyn K.
1990 Social Symbiosis: A Gaian Critique of Contemporary Social Theory. *The Ecologist* Vol. 20. No 3. 108–113.
- KENNEDY, Declan
2002 The Ecovillage Concept. In *Ecovillages in Europe. A Commitment to Our Future*. CD-ROM Global Ecovillage Network Europe. Italy: Torri Superiore
- LÁSZLÓ Gyula
1944 *A bonfoglaló magyar nép élete*. H. n. Magyar Élet kiadása
- MAGYAR Adorján
1997 *A Csodaszarvas*. Magyar Adorján Baráti Kör
- MILLER, James Grier
1978 *Living Systems*. McGraw-Hill Book Company
<http://www.panarchy.org/miller/livingsystems.html> (A letöltés dátuma: 2013. június 13.)
- MOLNÁR Géza
2009 *Ember és természet – természet és ember*. Budapest: Kairosz Kiadó
- PAP Gábor
1990 *Csak tiszta forrásból. Adalékok Bartók Cantata profanájának elemzéséhez*. A Kós Károly Egyesülés kiadványa. Budapest: Mandátum
- SCHIBERNA Endre
é. n. *Magán-erdőgazdálkodási ismeretek*. Kézirat. Sopron: Nyugat-Magyarországi Egyetem
- TAGÁNYI Károly
1894 A földközösség története Magyarországon. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 1. http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt03093004/1_0_2_pg_199.html (A letöltés dátuma: 2013. szeptember 18.)
- TAKÁCS-SÁNTA András
2008 *Bioszféra átalakításunk nagy ugrásai*. Budapest: L'Harmattan
- TAKÁCS-SÁNTA András – Andacs Noémi
2009 *Ökológiai életmód-alternatívát megvalósító helyi kéisközösségek vizsgálata. A 2009-ben végzett terepi vizsgálatok összefoglaló jelentése a Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosának Hivatala részére*. Kézirat

Béla Borsos

ASPECTS OF COMMUNITY AND SYSTEM THEORY IN RELATION TO
ECOVILLAGES

Abstract: Has there been any ‘Golden Age’, when humankind lived in harmony with nature, and this relationship was spoiled only later on, or, alternatively, does civilisation stand in irreconcilable conflict with the non-human factors of the surrounding environment right from the beginning? Many signs suggest that – although to a various extent in different societies, but – such a golden age for humanity might have existed. Restoration of this relationship, thought to be harmonic, is the primary goal of people living in communities which define themselves as eco-villages. Although they might be armed with all feats of modern ecological thinking and technology, the close interrelatedness of human communities, which must have been the prevailing paradigm in the golden age, is not an option in our modern world due to the changing boundary conditions. This leads to functional disturbances known from systems theory, which, however, are not so much irresolvable that it would not be worth to take a chance and deal with them. The paper does exactly this, taking a chance in an overview with illustrating examples from all over the world.

Keywords: ecovillages, community, systems theory, Golden Age, ecological movement, natural lifestyle

„Annyira rászoktunk erre a kultúrára,
hogy nehéz eltérni tőle.”

A modern közösségépítés Krisna-völgyi példája

GICZI BARNA

Absztrakt: A Föld lakossága előtt egyre nyilvánvalóbbá váló problémák, (gazdasági, környezeti, társadalmi) feszültségek miatt napjainkban nagyobb hangsúlyt kap a fogyasztói kultúrával szembeni alternatív, fenntartható életmódok kialakítása. Az ezredforduló óta Magyarországon is egyre többen foglalkoznak ezekkel a fontos kérdésekkel. A fenntartható fejlődést tárgyaló tanulmányok többségének kiindulópontja az ún. *háromlábú székek modell* (gazdaság, környezet, társadalom egyensúlya). Kutatásom során a három alappillér közül a *társadalmi* viszonyokat vizsgáltam a néprajz és kulturális antropológia módszereivel és elméleti háttérével Krisna-völgyben (közösségvizsgálat). Előzetes elgondolásom az volt, hogy ha létezik egy, a természeti értékeket és erőforrásokat szem előtt tartó gazdasági rendszer, de nincs mögötte egy olyan közösség, amely ezt hosszútávon fent is tudja tartani, működtetni, az eredmények nem lesznek tartósak. A közösség felépítése és összetartása – talán – a legnehezebb feladat a három alappillér közül, de véleményem szerint ez a legfontosabb. A tanulmány célja egy olyan közösség bemutatása, amely – az elsők között Magyarországon – minél nagyobb függetlenséget kíván elérni a mindennapjainkat meghatározó fogyasztói kultúrától.

Kulcsszavak: Krisna-völgy, Öko-völgy, fenntarthatóság, társadalmi fenntarthatóság, közösség, közösségépítés, spiritualitás

A Föld lakossága előtt egyre nyilvánvalóbbá váló problémák, feszültségek (gazdaság, környezet, társadalom) miatt napjainkban nagyobb hangsúlyt kap a fogyasztói kultúrával szembeni alternatív, fenntartható életmódok kialakítása és azok vizsgálata.¹ Az ezredforduló óta Magyarországon is egyre többen foglalkoznak ezekkel a fontos kérdésekkel. A fenntartható fejlődéssel foglalkozó tanulmányok többségében kiindulópontként jelenik meg az ún. *háromlábú székek modell*

---

¹ A címben szereplő idézet a Magyar Krisna-tudatú Hívók Közösségének vezető lelkésze, Sríla Sivaráma Swami Mahárája 1995-ben megtartott előadásából származik. Ezúton szeretném megköszönni a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék kiváló kutatójának, Dr. Farkas Juditnak, valamint Krisna-völgy egész közösségének a lelkes és kitartó segítségét, hogy kutatásom és a jelen tanulmány elkészülhetett.

(gazdaság, környezet, társadalom egyensúlya). Kutatásom során a három alappillér közül a *társadalmi* viszonyokat vizsgálom a néprajz és kulturális antropológia módszereivel és elméleti háttérével Krisna-völgyben (közösségvizsgálat). Feltételezésem a következő: ha létezik egy, a természeti értékeket és erőforrásokat szem előtt tartó gazdasági rendszer, de nincs mögötte egy olyan közösség, amely ezt hosszútávon fent is tudja tartani, működtetni, az eredmények nem lesznek tartósak. A közösség felépítése és összetartása – talán – a legnehezebb feladat a három alappillér közül, de véleményem szerint ez a legfontosabb.

Az 1993-ban Somogyvámoson alapított krisna-völgyi közösség a közhiedelemmel ellentétben nem él elzártan, hanem pont ellenkezőleg, szeretné minél több emberhez eljuttatni azokat az eredményeket, gyakorlati tapasztalatokat, amelyeket ők már elértek a fenntartható fejlődéshez vezető nehéz, rögös úton.

A krisnások élete nem csak könyvosztásból és utcán való éneklésből áll, de az emberek többsége csak ilyen környezetben látja őket. Természetesen Krisna-völgy működése ennél jóval összetettebb, elmondásuk alapján egy új közösség kialakítása és működtetése az egyik legfontosabb feladatuk. Úgy vélem, társadalmunk számos problémájára adhat megoldást egy *létező, élő közösség*, ahol az ember otthon érzi magát, számíthat társai segítségére, valamint biztosítja számára az alapvető szükségletek kielégítését (a jövő generációinak is). Ezt nevezzük – a tanulmány egy másik fejezetében kifejtett – *fenntarthatóságnak*, *fenntartható fejlődésnek*, ahol a közösség/társadalom a gazdaság és környezet igényeit összehangolva működik. A krisna-völgyi vezetők egy ilyen közösségnek tartják magukat, de kutatásom során találkoztam olyan völgylakókkal, akik nem ismerték, vagy nem akarták használni ezt a fogalmat. A közösség vizsgálata során prioritást élvezett a vezetési struktúrának, az egyén és közösség kapcsolatának, a közösségi események és azok szerepének, valamint az oktatás és fenntarthatóság összefüggéseinek a vizsgálata. A vizsgálat tárgyát képezte továbbá Krisna-völgy mint település kialakulásának és a helyi konfliktuskezelés folyamatának leírása, értelmezése. A felsorolt témakörök segítségével – a kutatás és a tanulmány lezárásaként – arra keresem a választ, vajon a Krisna-tudatnak mint vallásnak milyen és mekkora szerepe lehet a Krisna-völgyben kialakított, a vezetők által fenntarthatónak nevezett település, közösség kialakulásában.

A kutatás és nehézségei

Krisna-völgyi kutatásomat 2009 februárjában kezdtem, amely során interjúkat készítettem, valamint résztvevő megfigyelést végeztem a kertészetben (Krisna-völgy szervezeti felépítésének egyik aleggysége). Utóbbit azért is tartottam fontosnak, mert a mindennapi munkavégzés során személyesebb kapcsolatokat

tudtam kiépíteni a *bhaktákkal* (Krisna-hívőkkel), akik itt dolgoztak. Részt vettem több hajnali szertartáson, a közös étkezéseken és a közös mezőgazdasági munkákban is (ezeket a későbbiekben részletesen kifejtem), amelyek szintén elősegítették azt, hogy nem egy egyszerű látogatóként tekintettek rám. Jó érzéssel töltött el – és a kutatói munkát is nagyban segítette –, hogy második (2009. szeptember) és harmadik (2010. július) terepmunkám alkalmával már ismerősként fogadtak, és az egyik Krisna-hívő blogjában is feltűntem.

Mindezek ellenére számos nehézségbe ütköztem közösségük vizsgálata során. Sokszor éreztem azt, hogy olyan témákat feszegettem, amelyek tabunak számítottak, ezekről nem is beszéltek szívesen. Ha valamit meg is tudtam, az általában felszínes volt (kevés konkrétum). Tabutémának számított például a vezetők leváltása, a hierarchiában magasabb szinten állók megkülönböztetett figyelme, a kritikák megfogalmazása a vezetők felé. Számtalan esetben találkoztam a Kamarás István szociológus által *brossúra-nyelvnek* nevezett fogalmazással (Kamarás 1998: 14), az interjúk és beszélgetések többségében a vallásra, a dogmarendszerre terelődött a szó. Mindezek nagyban megnehezítették kutatásomat, hiszen egy olyan adathalmazból kellett kiszűrni azokat a számomra fontos információkat, amelyben több esetben a teológia és filozófia volt többségben.

A kutatás lehetséges időintervallumának megállapítása viszonylag egyszerű volt, hiszen Krisna-völgy 1993-ban jött létre, ezért kutatása csak azóta lehetséges. Tanulmányom zömmel a jelen (2010) és a közelmúlt eseményeire koncentrál, de néhány esetben korábbi történéseket is feleleveníték.

Krisna-völgy, a település

Krisna-völgy a környező településekhez – jelen esetben a lengyeltóti kistérséghez – nem kapcsolódik szorosan, gazdasági kapcsolatai a térségen belül gyengék, ill. nem csak Somogyvámoshoz köthetőek, hanem olyan cégekhez, szervezetekhez, amelyeknek más, többnyire távoli városokban van a központja. Közigazgatásilag a falu Somogyvámos község része, tehát nem egy önálló település.

Minden településen, legyen az város vagy falu, létezik egy *közösség*, amely azokat a személyeket öleli fel, akik abban a földrajzilag elhatárolt térben élnek (itt: falu), és kapcsolataikat részint íratlan szabályok határozzák meg (Paládi-Kovács 2000: 27). Ennek a meghatározásnak az értelmezése problémás Krisna-völgy esetében. Létezik egy földrajzilag jól elhatárolható falu (részönkormányzattal), ahol – a 2009. évi adatok szerint – 133 fő él, de Somogyvámoson is élnek Krisna-hívők, akik – többségében – a Völgyben dolgoznak, vagyis „ingázóknak” nevezhetjük őket. Ezt az „ingázó közösséget” megkülönbözteti a Völgyben lakó közösségtől az, hogy rájuk néhány szabály nem vonatkozik. Ennek ellenére a

Somogyvámoson lakó krisnásokra ugyanúgy tekintenek, mint azokra, akik bent (a Völgyben) élnek. Ennek oka az lehet, hogy a *bhakták* (hívők) szerint általában azok élnek Somogyvámoson, akik még nem állnak olyan lelki fejlettségi szinten, hogy meg tudnának felelni a Völgyben elvárt magasabb szintű kritériumoknak. A kint élők (így hívják a Somogyvámoson élő Krisna-tudatúakat) fizikailag közel laknak a falusi (nem Krisna-tudatú somogyvámosi) „öslakosokhoz”, ezért bizonyos konfliktushelyzetek alakul(hat)nak ki (Barabás 1997: 28).

A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés

A *fenntartható fejlődés* első megfogalmazása egészen 1987-ig nyúlik vissza, az Egyesült Nemzetek Szövetségének (ENSZ) Környezeti és Fejlesztési Világbizottsága (melyet Gro Harlem Brundtland volt norvég miniszterelnök asszony vezetett) használta először ezt a kifejezést. A bizottság meghatározása szerint „a fenntartható fejlődés a fejlődés egy olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől” (Borsos 2007: 10).

A fenntartható fejlődés koncepciójának meghatározásával több ENSZ konferencia (New York 1997, Johannesburg 2002) is foglalkozott, valamint egyre több nemzeti cselekvési terv is készült regionális és lokális programok beindítására (Hajnal – Szabó: 3).

A *Brundtland-bizottság* jelentése után egyre többen fogalmazták meg a fenntarthatóság kritériumait, és egyre jobban beleépítették az ökológiai és társadalmi szempontokat is. Számomra Hajnal Klára és Szabó András megfogalmazása a legteljesebb. Véleményük szerint „a bioszféra alrendszereként az emberiség úgy képes biztonságosan fejlődni, ha a létfenntartó bioszféra fejlődési irányához és annak szerveződési és működési modelljéhez igazodva fejlődik, tehát kompatibilis, harmonikus módon illeszkedik a bioszférához, ezért abban visszafordíthatatlan károkat nem okoz, és képes hosszútávon is biztosítani az indokolt emberi szükségletek erőforrásait. A fenntartható fejlődés megvalósításának feltétele egy olyan szabályozó és ellenőrző tevékenység, amelynek célja a bolygó természeti erőforrásait és az emberi rendszerek igényei közötti dinamikus egyensúly, tartós harmónia biztosítása” (Hajnal – Szabó: 5). Ezt a dinamikus egyensúlyt és harmóniát csak úgy lehet elérni – Hajnalék szerint –, ha létezik egy olyan logikai és etikai ellenőrző rendszer, amely képes biztosítani a természeti erőforrások ésszerű felhasználását (Hajnal – Szabó: 5).

A somogyvámosi Krisna-völgy közösségének tagjai a Krisna-tudatot követik, amelynek világfelfogása rendkívül részletesen szabályozza a természettel való együttélést.

A *varnásrama dharma* – a tökéletes társadalom

A fejezetcímben található fogalom értelmezése: a *tökéletes társadalom*. Sríla Pabhupádának, az ISKCON megalapítójának a célja az volt, hogy a világon minél több olyan közösség jöjjön létre, ahol lehetőség van az ilyen társadalmak felépítésére. A Krisna-hit szerint ez egy lelki közösség, amelynek minden egyes tagja egyenlő. A *varnásrama dharma* négy *társadalmi osztályból* (*varna*) és négy *lelki rendből* (*asrama*) áll.

A magyarországi Krisna-völgyben is az ilyen típusú társadalom létrehozása a cél, amelyben a négy rend kölcsönösen együtt működik, miközben a Krisna-hívók életük során mind a négy életszakaszt végig tudják járni. Ez a nyolc pont közösségük felépítésének az alapja.

A tökéletes társadalom eléréséhez a Krisna-hit világfelfogásának az ismerete és alkalmazása szükséges – a tanítások szerint. Farkas Judit egyik tanulmányában hat pontban kiemelte azokat a mindennapokat meghatározó erkölcsi, etikai alapvetéseket, amelyek a természet-koncepció részei, és meghatározzák a Krisna-völgyi közösség életét. Ezek a következők: 1. minden Krisna része, 2. Krisna szereti a természetet, 3. az anyagi világ a lelki világ mása, 4. a bika képviseli az erkölcsöt, a tehén a földet, 5. a föld isten szolgája, 6. a nem-ártás (*ábimszjá*) elve (Farkas 2009: 333).

Krisna-völgy alapítói ezen alapelveket is figyelembe véve kezdték el településük, közösségük felépítését 1993-ban.

A falu kialakulása

A Krisna-hívók vallásuk tanításai alapján alakították ki a falu a *szerkezetét*, és határozták meg azt az *életmódot*, amelyet az ott lakóknak követniük kell. Ennek alaptétele, hogy a természet minden eleme Krisna része. A vallási tanítások szerint Krisna ötezer évvel ezelőtt egy *Vrindávan* nevű indiai faluban élt tehénpásztorként, ahol ember és természet harmóniában élt egymás mellett, ezért a Völgylakók célja egy ugyanilyen élettér kialakítása, ahol hindu tradíciók nyomán, a nem-ártás (*ábimszjá*) elve alapján kell bánni a szarvasmarhákkal és a földdel (Farkas 2009: 338).

A fenti elgondolások nyomán kezdték el Krisna-völgyet 1993-ban építeni, benépesíteni. A Somogyvámos határában lévő terület megvásárlásának két oka volt: egyrészt, hogy a Krisna-tudatú hívók egy – földrajzilag pontosan behatárolt és elkülönített – helyen lakjanak, ahol zavartalanul tudják gyakorolni vallásukat; másrészt hosszas keresgélés, számtalan elutasítás után a somogyvámosi

polgármester engedélyezte nekik a falu határában a kárpótlási földek megszerzését, amelyeket 180%-os áron vásároltak meg, ezzel elnyerték a helyi lakosok szimpátiáját (Barabás 1997: 14).

Az ideköltöző Krisna-hívók először a templomot kezdték el építeni, ami 1996-ra készült el, ez lett a közösség szíve és a *kulturális központ*. Az épület 90%-ban vályogból (ehhez a döngöléses módszert használták) készült. Három bejárata van, szemből érkeve jobbra léphetnek be a férfiak, bal oldalon pedig a nők a templomba. Belépés előtt kötelező levenni mindenkinek a lábbelijét és helyette papucsot kell felhúzni. A folyosón továbbhaladva elérkezünk – a padlófűtéssel ellátott – templomszobába, amely a Völgy legszentebb helye, itt tartják a hívók a szertartásokat. Az építkezés ideje alatt a területen lévő régi épületekben laktak, és csak a templom elkészülése után álltak neki a lakóházak felépítésének, párhuzamosan a gazdasági épületek felhúzásával. 1995-től kezdték fejleszteni a mezőgazdaságot, és 2000-re érte el a Völgy azt a struktúráját, amit ma is lehet látni. Az 1990-es évek közepén csupán 30–40 fő élt a Völgyben, a létszám 2009 szeptemberében 133 fő volt. A cél az, hogy a település lakossága ne haladja meg a 400–500 főt, ugyanis – a Völgy vezetői szerint – egy fenntartható módon élő közösség létszáma ne legyen több 300–500 főnél (R. K. 2009).² Ellenkező esetben – véli Borsos Béla – nagymértékben romlana az emberek közti személyes kapcsolattartás lehetősége és intenzitása, ami éppen egy fenntartható közösség legfontosabb kritériuma (Borsos 2007: 40).

Krisna-völgy területi struktúrája

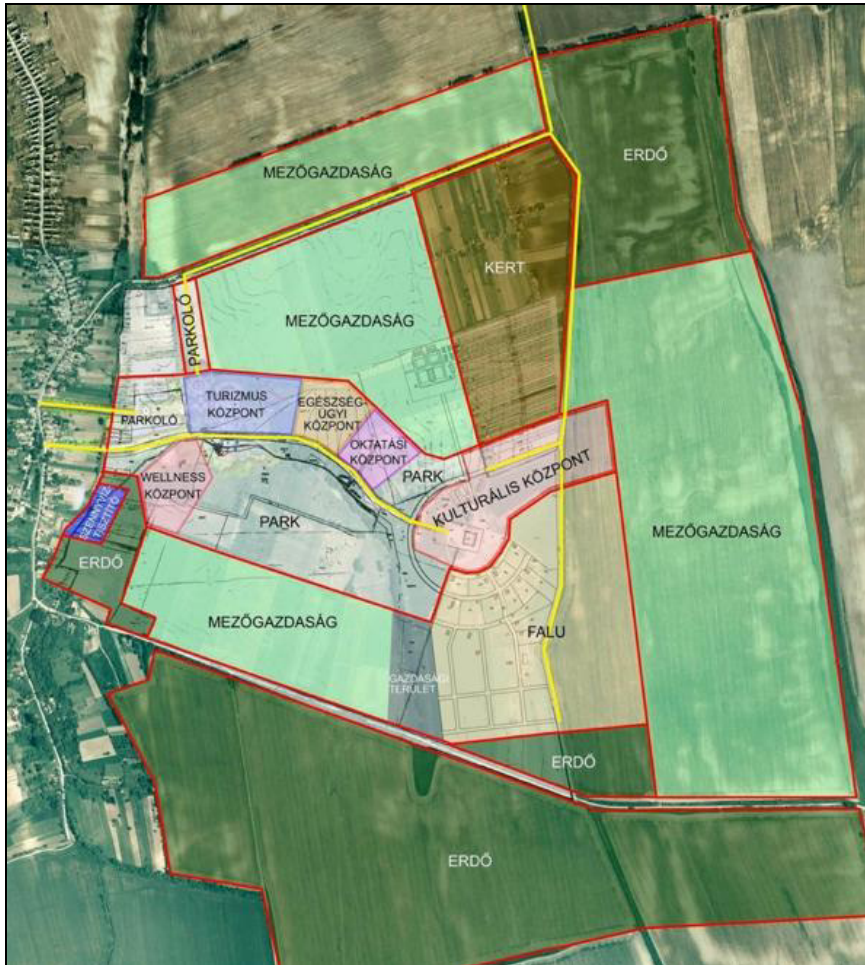
A krisna-völgyi vezetés tudatosan osztotta fel a 230 hektáros területet, hiszen – elmondásuk szerint – a megfelelő környezetgazdálkodás az alapja egy fenntarthatóan működő településnek (R. K. 2009). A terület felosztásakor több szempont is érvényesült. A legfontosabb aspektus a Templomnak a Völgy közepén való elhelyezése volt, ugyanis ez az épület a falu lelki és turisztikai központja. A faluba látogatókra már a kezdetektől számítottak, hiszen Krisna-völgy prioritásai közé tartozik vallásuk, életmódjuk megismertetése a többségi társadalommal. Ennek következménye a lakóházaknak a főbejáratától való lehető legtávolabbi elhelyezése, hogy a vendégek csak csekély mértékben „zavarják” a hívók hétköznapi életét. Szempont volt továbbá az olyan mezőgazdasági területek kijelölése, amelyek a legalkalmasabbak a zöldségek és gyümölcsök termesztésére, valamint az olyan füves részek körbekerítése, amelyek a legjobb adottságokkal rendelkeznek a teneknek legeltetése szempontjából. A Somogyvámos-patak több helyen tóvá való

---

² Az interjúidézetek végén megadtam a beszélgetőtárs (avatáskor kapott) nevének kezdőbetűjét. Az évszám az interjú elkészültének idejét mutatja.

felduzzasztásának, valamint a mesterséges dombok (rajtuk bordó színű szent helyekkel) kialakításának oka szintén vallási eredetű: Krisna több ún. kedvtelése (a szentírásokban leírt tette és élete) is ilyen természeti környezethez kapcsolódik.

A felsorolt szempontok alapján Krisna-völgyet számtalan kisebb részegységre osztottak, amelyet az alábbi térkép szemléltet.

1. ábra. Krisna-völgy tervezett területi felosztása 2009-ben.

Az egészségügyi központ, illetve a wellness központ nem valósult meg.

A területi felosztásból, valamint ennek okaiból jól látható, hogy az itt kialakított élettér egy rendkívül *tudatos társadalmi-kulturális környezet* mintapéldája, amelyet erősen befolyásolt a Krisna-tudat.

A vezetési struktúra

Az élettér kiépítésével, a környezet – vallás alapján történő – átalakításával párhuzamosan alakult ki a *hierarchiának* az a rendszere, amely ma Magyarországon mindenképp egyedülállónak számít – vélik a Völgy irányítói (R. K. 2009). A vezetési rendszer legtetetjén a *templomelnök/templompresident*, vagy más néven a *farmvezető* áll, alatta található egy *igazgatótanács* (IT), amely az igazgatóságokat fogja össze. Számuk folyamatosan változik, mert a struktúra folyamatosan alkalmazkodik az új célokhoz, elvárásokhoz, helyzetekhez. A falu történetében eddig két vezetőt neveztek ki – az első farmvezető elhagyta a közösséget, ennek okáról nem lehet sokat tudni, a hívók szűkszavúak ebben az ügyben, valamint az ott élők többsége akkor még nem is élt a Völgyben.

Az igazgatók alá *osztályok* tartoznak, amelyek eredetileg közvetlenül a templomelnök alá voltak rendelve, de a feladatok egyre sokrétűbbé válása miatt szükséges volt ezeket igazgatóságokba szervezni. Vannak olyan igazgatóságok, mint például az adminisztráció, az öko-völgy, vagy a szociális, amelyek hatásköre szinte mindegyik osztályra kiterjed feladatuk összetettsége miatt. Viszont nem csak a struktúra rugalmas, hanem a vezetők kiválasztása, és azok megbízási ideje is. Hogy ki lehet vezető, az azon múlik, hogy a jelöltnek milyenek az adottságai és a természete. A krisnás felfogás szerint az lehet jó vezető, aki egyben – az általuk használt terminussal élve – *jó követő* is tud lenni. Jó követő az a bhakta, aki a védikus szentírások és vallásuk alapítójának, Prabhupádának a tanításai szerint él, valamint elfogadja és végrehajtja előljáróinak az utasításait. A jelölt egy évig ún. „próbaidőn” van, miközben az idősebbek és tapasztaltabbak segítenek neki. A végső szót az igazgatótanács mondja ki. Ha egy vezetőről időközben kiderül, hogy még sem tudja ellátni megfelelően feladatát, egyszerűen leváltják, és keresnek neki egy olyan munkakört, ami jobban megfelel képességeinek és igényeinek. Kutatásom során találok olyan esetekkel, hogy valaki önként mondott le pozíciójáról (túl soknak érezte a felelősséget, vagy éppenséggel elköltözött a faluból). Felsőbb utasítással való elmozdításról – szintén – nem tudtam információkat gyűjteni, ezeket a témákat is hallgatás övezi.

A krisna-völgyi vezetőkre használatos a *szolgavezetők* kifejezés is, ugyanis feladatuk nem csak az irányítás, hanem felelősek a stratégiák kialakításáért, az osztályok összehangoltságáért, valamint – hitükből adódóan – a hívók lelki fejlődéséért is. Az igazgatók, osztályvezetők nem tekintik magukat olyan embereknek, akik többek a hierarchiában alattuk lévőknel, hiszen nézetük szerint Krisna szemében minden szolgálat (munka) ugyanannyit ér. Az ISKCON (Krisna-tudat Nemzetközi Szervezete) vezető testülete, a GBC (Governing Body Commission) irány-

vonalai alapján határozza meg a farm vezetője, hogy milyen célokat kell elérni, és az igazgatók ez alapján osztják szét a munkát a különböző osztályok között. Vannak igazgatótanácsi ülések, valamint külön igazgatósági és osztályülések is, általában havonta (R. K. 2009). A napi teendőket pedig reggel, a munka kezdetekor osztják ki (Zs. 2009).

Önállóság!?

Krisna-völgy egyik célja – mint ahogy már korábban említettem – egy önfenn tartó közösség kialakítása és működtetése. Szubjektív meglátásom szerint egy ilyen célkitűzéssel rendelkező közösségben fontos az, hogy minden egyes alegységben olyan emberek dolgozzanak, akik *önállóan és tudatosan* végzik munkájukat. A kertészetben azonban ennek ellenére többször tapasztaltam azt, ha egy Krisna-hívő elvégezte a rá kiszabott feladatot, utána nem kezdett el más munkát keresni magának, hanem megvárta, amíg az osztályvezetőtől megkapja a következő utasítást.

Az önálló munkavégzés hiányát két személyes történetem is mutatja: egyik munkanap feladatom volt két ágyás kigyomlálása. Munkám végeztével elmentem a szerszámraktárba (ahogyan ők nevezik, az „ötösbe”) egy talicskáért, és elszállítottam a gazt a komposztra. Amikor erre „fény derült”, néhány hívő munkatársam dicséretét fejezte ki, hogy a két munkafolyamatot önállóan összekötöttem. Ottlétem alatt megfigyelhettem azt is, hogy szolgálat közben jó lehetőségek nyíltak a prabhukkal (a mi férfi szavunknak felel meg) való beszélgetésre, és szerencsére sosem utasították vissza az érdeklődő kérdéseket. Az egyik ott dolgozó hívőnek legutóbbi terepmunkám során kérdéseket tettem fel a kertészet működésével kapcsolatban. Arra voltam kíváncsi, milyen művelési rendszert alkalmaznak a föld megmunkálása során (például vetésforgó használata, mezőgazdasági technológiák, komposztálás), az általuk termesztett zöldségek és gyümölcsök hova kerülnek, valamint mennyibe kerül a kertészet működtetése (itt például a vetőmagok és a kézi és gépi eszközök beszerzésére, fenntartására gondolok). Kérdéseimre – néhány bizonytalan mondat után – a következő választ kaptam: „Barna, Te ezt biztosan jobban tudod”.

Az általam tapasztaltakkal némi ellentmondást tükröz Kamarás István Rokeach-féle tesztjének (Kamarás 2003: 252) eredménye (1990-es évek közepe), amelyben a krisnásoknak 18 eszköz- és 18 célérték közül kellett kiválasztaniuk a számukra 5-5 legfontosabbat és 5-5 legkevésbé fontosat. A – kutatásomtól eltérő módszer alkalmazásával készült – értékrend-vizsgálat eredménye szerint a megkérdezett Krisna-hívők körében a legfontosabb érték a *felelősségteljeség és megbízhatóság* volt.

Ahogy korábban jeleztem, prekoncepciómmal ellentétben (önálló munkavégzés) a kertészetben dolgozók kevés önállóságot tanúsítanak munkájuk során. A munka szervezését teljes egészében a vezetőkre bízzák, akik viszont – ahogyan a velük való beszélgetések során kiderült – pontosan tudják azokat a lehetőségeket és eszközöket, amelyek csökkentik függőségüket a fogyasztói kultúrától. A tudatos munkaszervezés tehát felsőbb szinten zajlik, az egyes munkafolyamatokat végzők pedig teljes mértékben rábízják magukat erre a vezetésre.

Közösségi események

A közösségi események megléte, azok sokszínűsége jól mutatja a kutató és a laikus számára is, hogy az adott településen (jelen esetben a Krisna-völgyben) a közösség mennyire is működik közösségként. Az összejövetelek célja a csoporttagok között lévő kapcsolatok erősítése, fejlesztése, amely Krisna-völgyben kiegészül a hívők lelki fejlődésének az elősegítésével.

Fontos közösségi események a *fesztiválok* (búcsú, kisebb ünnepek), amelyeken általában nem csak a helyiek vesznek részt, hanem több templomból, sőt külföldről is érkeznek Krisna-hívők. A fesztiválok közül kiemelkedik a búcsú, amely nagyszámú turistát is vonz. Ekkor nyílik lehetősége a Völgynek arra, hogy széles körben bemutassák vallásukat, életmódjukat, szokásaikat, reklámozzák biotermékeiket, és minden mást, ami életükhöz hozzátartozik.

A mindennapokhoz köthető közös események legfontosabb része a reggeli és esti ún. *kirtanok* (zenés, táncos szertartások). A reggeli kirtant egy *szertartás* és a *dzsapázás* (meditáció) előzi meg, amelyeken a közösség tagjainak csak egy része van jelen. A kirtan után következik egy *reggeli tanítás*, ahol a védikus teológia és filozófia értelmezése történik. Ezt általában a farm vezetője tartja. Nincs előírva, hogy mindenkinek részt kell vennie az összes szertartáson, de – elmondásuk szerint – illő egy Krisna-hívő számára, hogy a lehető legtöbb alkalmon megjelenjen. Érdekes volt azt látni, hogy a hajnali szertartásokon (hajnali fél öt) viszonylag csekély létszámban jelennek meg a bhakták, és általában ugyanazok a személyek vesznek részt rajta. Az általam ismert és a szertartásokon megjelenők legnagyobb része a Völgyben él és nincs családja. Olyan férfiak, akiknek van feleségük és gyerekeik, néha (hetente 1-2 alkalommal) részt vesznek a hajnali szertartásokon. A kisgyerekes anyukák a vallási szertartások egy jelentős részén nem tudnak ott lenni, hiszen nekik gyermekeikkel kell foglalkozniuk, általában a férj képviseli a családot Krisna és a vallásalapító, Prabhupáda előtt. A kertészetben szolgálatot (munkát) végző egyik Krisna-hívő Somogyvámoson él, ő sem látogatja gyakran a hajnali ceremóniákat, amit azzal indokolt, hogy házuk környékén is rengeteg a tennivaló, amit csak a napi szolgálat után tud elvégezni. Egy Völgyben élő – és

szintén a kertészetben dolgozó – hívő egy alkalommal viccesen megjegyezte azt, engem többször látott már a szertartásokon, mint az előbb említett, Somogyvámoson élő bhaktát. A beszélgetések és interjúk során a szertartásokat rendszeresen látogatók nem látnak semmi kivetni valót abban, hogy viszonylag kevesen „kelnek fel” hajnalban, hiszen – elmondásuk alapján – egy édesanyától, vagy egy estig dolgozó bhaktától nem várható el minden nap a hajnali szertartásokon való részvétel. Meg kell jegyeznem, a reggel 7 óra körül kezdődő kirtanra, és az azt követő tanításra már jóval többen eljönnek.

Jelentős eseménynek számítanak a napi rendszeres *közös étkezések* is, amelyeket a templomszobában tartanak (jó idő esetén a templom előtti fesztiválsátorban). Hitükhöz igazodva az ételkészítés során rendkívül odafigyelnek arra, hogy a *test* minden szükséges tápanyagot megkapjon, hiszen a *lélek* csak ekkor lesz elégedett. Fontosnak tartják, hogy étkezéseik során mind a hat alap-íz (savanyú, fanyar, sós, keserű, csípős, édes) magukhoz vegyék. A praszádam (étel) elfogyasztása alatt külön ülnek (törökülésben) a nők és férfiak.

A Krisna-hívők is tartanak különböző *családi eseményeket*: születésnapokat, baráti összejöveteleket (palacsintázás, lángosozás), kerti partikat. Sok Krisna-hívő családja nem a Völgyben él, ezért néha meglátogatják őket a szülők, testvérek, rokonok (R. K. 2009).

Általában április elején indul el a *közös mezőgazdasági munka* (egymás között önfenntartó napnak nevezik), amelyet néhány éve tartanak meg rendszeresen. A reggeli tanítás és a reggeli étkezés (kb. 7:30–8:30) között, általában hetente kétszer mindenkinek kötelező besegítenie a mezőgazdasági munkálatokba. Ennek jelentősége – véleményük szerint – többrétegű: nem kell külsős munkaerőt felvenni az idénymunkákra, az embereknek újabb alkalmat nyújt az együttlétre, a lakók el tudják sajátítani azokat a gazdálkodási praktikákat, amelyeket felhasználva otthon, saját maguk is meg tudják termelni élelmük egy részét. Lényeges elem továbbá, hogy akik nem a mezőgazdaságban végeznek szolgálatot, szorosabb kapcsolatba kerülnek a természettel, a közös élelem megtermelésében segítenek, vagyis ez erősíti az egymásért vállalt felelősséget (J. J. 2009). A közös mezőgazdasági munkák sikerét azon lehet nyomon követni, hogy a lakóházaknál egyre többen, és egyre nagyobb területeken gazdálkodnak, ezzel is erősítve az önellátást (R. K. 2009).

Minden közösség életében fontosak az olyan fórumok, amelyeken az ott élők elmondhatják véleményüket a vezetőkről, az általuk hozott döntésekről, megvitathatják a jövőben teljesíteni kívánt célokat. Ezt a „falugyűlést”, más néven *Istagósit* vagy a templomszobában, vagy a templom előtti téren szokták tartani, általában havonta egyszer (R. K. 2009). Mindenképp fontos kiemelni, hogy a „lakók csak az ilyen események során fogalmazhatják meg kritikáikat. Ha ezen kívül teszik, az már »politikának« számít” – fogalmazta meg egyik vezetőjük (Cs.

H. 2009). Ez azt jelenti, hogy ha valaki az istagóstin kívül kritizálja a vezetőit és azok tevékenységét, az már vétségnek minősül. Ilyenre több esetben is sor került, a legsúlyosabb büntetés pedig az volt, hogy a hívőt örökre kitagadták az egyházból és a Völgyből (K. A. 2009).

Egyenlőség és lojalitás

Vallásuk tanításai szerint minden Krisna tulajdona, az emberek egyenlők, minden szolgálat ugyanannyit ér, amiért cserébe mindenki ugyanolyan ellátást kap. Ezért a Krisna-völgyi közösségekben *nincs magántulajdon*, jogilag minden az egyház (Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége) birtokában van. Ha valaki eladja például budapesti ingatlanát, és abból épít egy házat a Völgyben, az nem az ő saját tulajdona lesz, hanem felajánlja az egyháznak. Viszont azok a családok, akik élelmük egy részét veteményes kertjükben termelik meg, saját szükségletre használhatják fel. Ha valaki egy idő után úgy gondolja, hogy elhagyja a mozgalmat – és ezzel együtt a Völgyet is –, nem kapja meg házának az árát, viszont kap némi pénzösszeget új életének megalapozásához. Idén tavasszal a kertészet (volt) igazgatója hagyta el a Völgyet (de a mozgalmat nem), családjával néhány évre – egy Völgylakó szavaival élve – a „szabadabb, nem annyira kötött világba” költöztek. A falu egyik vezetőjétől érdeklődtem a kiköltözés után, de csak a pénzbeli támogatást említette, az összegről nem kaptam pontos információt.

A Krisna-völgyben szolgálatot (munkát) vállalókat két kategóriába sorolják: többségük ellátást kap (*önkéntesek*), vannak viszont olyan munkakörök, ahol a munkáért cserébe fizetés jár (*alkalmazottak*). A Krisna-hívők jelentős része önkéntes, az alkalmazottak egy része viszont nem Krisna-hitű (ilyenek a – főként a kertészetben dolgozó – somogyvámosiak). Az ellátással egyértelműen az a cél mutatkozik meg, hogy a Völgyben élőket munkahelyüktől függetlenül egyforma ellátás illeti meg. Elmondásuk szerint Krisna tanításaiból következik az, hogy például egy igazgató és egy tehenészetben dolgozó bhakta is ugyanynyi ellátást kap, hiszen istenük szemében minden szolgálat ugyanannyit ér. Az *ellátás*ba a következők tartoznak bele: a bhakták számára biztosítják a lakhatást (például a szolgálati lakás időnkénti karbantartását, a tűzifát), az étkeztetést (közös esemény, de vannak, akik a családjukkal étkeznek). A családdal nem rendelkezők a megfelelő ruházatot is közvetlenül a *bhakta-ellátó*ból kapják. Ez egy olyan raktár a Völgy területén, ahol azok a termékek találhatóak meg, amelyeket Krisna-völgy nem tud előállítani (például fogkrém, fogkefe, gyógyszerek stb.). A felmerült igényeket az osztályvezetők mérik fel. A családosok ezzel szemben havonta felhasználhatnak egy bizonyos keretet (a férfiak 2000 Ft-ot, a nők 3500 Ft-ot), amit például ruhávásárlásra is tudnak fordítani. A különböző gyógyászati segédeszközöket (például

szemüveg) a szociális igazgatóság szerzi be a völgylakók számára. Az adókat, járulékokat az Egyház fizeti be helyettük, vagyis az állami szociális háló is bizton-
ságot ad nekik a közösségen kívül (R. K. 2009).

A krisna-völgyi mikrotársadalomra jellemző, hogy a fentiekben említett *egyenlőséggel* párhuzamosan létezik egy erős *hierarchia* is, ami a vezetőkkel szembeni nagymértékű tiszteletben és lojalításban mutatkozik meg. Aki az egyén felett áll ebben a rendszerben, annak döntéseit, utasításait feltétel nélkül el kell fogadnia, és el is fogadják (R. K. 2009). A végső döntéseket a közösség vezetője mondja ki, de az Igazgatótanács véleményét is kikéri. Egy bhaktának sincs lehetősége arra, hogy a hierarchiában nála feljebb álló utasítását ne fogadja el, kritizálja, vagy esetleg ne hajtsa végre. Az itt lakók úgy vélik, hogy, vezetők nem hoznak olyan döntéseket, amelyek rosszak lennének, hanem csakis a közösség érdekében – a vallás szabályait figyelembe véve – irányítják őket, ezért is szükségtelen megkérdőjelezni a döntéseket. Amikor erről beszélgettem a kertészben dolgozó hívőkkel, nagy vitát sikerült kiváltanom azzal a kérdéssel, hogy megkérdőjelezték-e valaha vezetők döntését. A beszélgetés végén arra a következtetésre jutottak, hogy csak akkor lehet megtagadni vezetőjük elvárásait, ha az már nyilvánvalóan a Krisna-vallás elveit sérti. Hozzá tették, ők ilyet el sem tudnak képzelni. Ez a nagyfokú lojalítás is vallásukból ered, ami számukra biztosítja – elmondásuk szerint – azt a megfelelő életmódot, amit Krisna elvár tőlük.

Egyén és közösség kötelességei Krisna-völgyben

Két alapvető kérdés alakítja a Krisna-tudatú közösség életét: egyrészt az egyénnek milyen szerepet kell betöltenie a teljes jogú tagság eléréséhez, másrészt annak a közösségnek milyen alapvető szükségleteket kell kielégítenie, vagy kell megteremtenie ahhoz, hogy az egyén szerves része lehessen a falu rendszerének.

Krisna-völgy közösségének összetétele nem hasonlítható egyetlen egy magyar közösségéhez sem, társadalmi felépítés szempontjából. Ennek oka: a falu egészen új település, és az ideköltözők, az itt lakók közt nem a vérségi rokonság jelenti az összekötő kapcsot, hanem a vallás. Fialtal közösség lévén nem alakulhat-
tak ki nagy rokonsági rendszerek, és nem az évszázados hagyományok, a többge-
nerációs tapasztalatok, erkölcsi normák határozzák meg egyén és közössége kap-
csolatát.

A Krisna-völgyben élő egyénnek egy fő szabályt kell betartania hitük szerint: a szentírásokban és Srila Prabhupáda által írt könyvekben foglaltak szerint élni és tisztelni Krisnát, valamint a bhaktákat. Ezek a vallásból eredő szabályok, törvények határozzák meg az egyének közti kapcsolatokat, a szolgálatban (mun-
kában) való részvételt.

Az itt élők– munkájukért cserébe – teljes körű ellátást (például étel, tűzifa) kapnak, akkor is, ha – például idős koruk miatt – már nem képesek szolgálatot teljesíteni. Mindenki számára biztosítanak orvosi ellátást (természetesen egyes vizsgálatok, beavatkozások kórházban történnek), ételt és ruházatot. Annak az anyukának, akinek gyermeke nem iskoláskorú, nem kell szolgálatot vállalnia. Ha a gyermek még alsó tagozatos, naponta csak 4 órás szolgálatot kell vállalnia. Közösségük alapját a vallás jelenti, ezért kiemelt helyen szerepel a lelki oktatás és fejlődés körülményeinek biztosítása.

A *készülődő Alkotmányban* (amely a közösség által elvárt normák írásos változata) meg kívánják fogalmazni a „*Krisna-völgyi polgár*” fogalmát. A tervezet szerint 10 év szolgálat után lehet megkapni ezt a különleges, jogi erővel nem rendelkező „polgárságot”, ami megfogalmazza azokat az elvárásokat, amelyeknek meg kell felelnie egy leendő „polgárnak”. Ennek célja az, hogy ha bármi történik az egyénnel, a közösség felelősséget vállal érte (ellátás, gondoskodás stb.). A tervezettel meg kívánják akadályozni azt, hogy a beköltözni szándékozók a magas szintű szociális ellátás vezérére (Cs. H. és R. K. 2009). Itt tetten érhető az a folyamat, amely természetes velejárója egy közösség létszámbeli növekedésének. Amíg a közösség kis létszámú volt (40–50 fő), könnyebb volt úgymond „megválogatni” az oda költözőket és ellenőrizni őket. Mivel 2009 második felére a közösség létszáma elérte a 130 főt, egyre nehezebbé vált csak személyes kommunikáció és kapcsolatok útján irányítani az embereket, ezért szükségesnek tartották egyfajta írásos szabályrendszer kialakítását. Úgy gondolom, erre példa a „polgárság” bevezetésére tett kísérlet, valamint azoknak a kritériumok a megfogalmazása, amelyeknek meg kell felelniük a beköltözni szándékozóknak. Ebben a folyamatban illeszkedik bele – véleményem szerint – a házasság intézménye körüli egyre erősödő szabályozás is. Gondolhatunk itt az ún. *mentor-rendszerre*: mindkét ún. társuló – azaz házassági szándékkal rendelkező – félnek van egy-egy mentora, akik segítséget nyújtanak az ismerkedési folyamatban. A házassági szabályrendszer fontos része a felekezeti endogámia, valamint egy Völgyben és egy nem Völgyben lakó bhakta között létesült házasság esetén a pár Völgybe költözésének tilalma.

Konfliktuskezelés

Emberi közösségek természetes velejárója az egyének közötti nézeteltérések. Krisna-völgyben is vannak *konfliktusok* a hívők között, és az azok kezelésére szolgáló megoldási módok. Minden Krisna-hívőnek van egy ún. *autoritása*, aki általában nála feljebb helyezkedik el a lelki hierarchiában (vagyis magasabb lelki fejlettségi szinten áll), és az esetek többségében az osztályvezetője is. Az egyén hozzá fordulhat, ha valamiért nem érzi jól magát a szolgálatában, vagy valakivel

konfliktusa támadt. Ilyen esetben az autoritás megkeresi a másik személy autoritását, és közösen próbálják megkeresni a probléma, ellentét gyökerét. Ha két, egy szinten lévő bhakta közt van ellentét, akkor először egymás között próbálják megoldani a feszült helyzetet beszélgetéssel. Ha valakinek egy nála magasabb szinten lévővel van problémája, akkor rögtön a saját autoritásához kell fordulnia.

A konfliktusok többségét – elmondásuk szerint – a védikus írások, valamint vallásuk alapítójának, Prabhupádnak a tanításai szerint kezelik. A nézeteltérések megoldása során a szent írásokat és a tanításokat veszik alapul, hiszen a krisnavölgyi közösségben nem egy régóta követett normarendszer az általános. Ezért tartják fontosnak, hogy az emberek egyforma világnézetet kapjanak (a több évezredes védikus hagyományokra alapozva) mind a családjukban, mind pedig a közösség részéről: ekkor válik ugyanis lehetségessé a konfliktusok ésszerű kezelése, hiszen mindenkinek ugyanazokat az alapelveket kell követnie (K. A. és S. S. 2009).

Hitükből kiindulva a *büntetések* fő célja nem a megbélyegzés, hanem a következmények vállalása az egyén részéről. Fontos szempont, hogy az – esetleges súlyos – büntetés letöltése után újra be tudjon illeszkedni a közösségbe. Bizonyos esetekben nyilvánosságra hozzák annak a személynek a kilétét, aki a szabályok ellen vétett. Erre rendkívül ritkán kerül sor, például amikor az egyén nagyon súlyos vétséget (házassággal vagy vezetőikkel szembeni bűnök) követ el, és már nem kívánják azt, hogy továbbra is a közösség tagja legyen. Az esetek többségében a „bűnös” és a falu vezetői közösen és nem nyilvánosan beszélnek meg a probléma forrását. Kis közösség lévén nehéz megőrizni az inkognitót, vagyis az ott lakók is előszeretettel *pletykálnak* az aktuális eseményekről. Meglátásom szerint ez nagyon fontos egy falu életében, hiszen ez mutatja, az emberek ismerik egymást, foglalkoznak egymással, valamint nem utolsó sorban az egyénnek is egyfajta visszatartó erő, hogy tetteivel a szabályok ellen vétessen.

A legsúlyosabb retorzió a *kitiltás* az egyházból, de volt precedens arra, hogy 1-2, esetleg 5 évig tiltottak ki valakit Krisna-völgyből. A 17 év során egy alkalommal fordult elő egy Krisna-hívő örökös kitiltása, mert a „völgy vezetőit nem megfelelő szavakkal illette” (K. A. 2009).

Épített környezet

A magyarországi törvényeket betartva Krisna-völgynek is van egy *területfejlesztési szabályozási terve*. Dolgozatom korábbi fejezeteiben említettem, hogy a 230 hektáros terület centrumában található a templom, a közösség szíve és kulturális központja, valamint a lakóházakat a bejáratától legmesszebb lévő területen építették fel.

A szent helyek elhelyezkedését a *lelki tanítómester* határozza meg (a védikus történetek alapján), mindegyik Krisna egy-egy kedvtelésének a helyszíne. A jól látható és felismerhető bordó pavilonokat (a szent helyeket) úgy alakították ki, ha egy Krisna-hívó meglátogatja ezeket, felismerje, hogy Krisna melyik kedvtelésének a helyszínén jár. Ez lelki fejlődésük egyik fontos eleme, hiszen így minden egyes szent helyen való tartózkodáskor Krisnára emlékeznek (Cs. H. 2009). Nem véletlenek a vízparton, vagy éppen az erdőben található pavilonok, ugyanis a különböző kedvtelések más-más földrajzi viszonyokhoz kapcsolódnak. Nemrég épült például a tehenészet mellett egy szent hely egy mesterséges „hegyre” (azaz: homokból emelt dombra) azért, mert a védikus történetek szerint Krisna egy hegyoldalból hajtotta le a teheneket.

Napjainkban a magyar települések (különösen a falvak) többségéről elmondható, hogy a munkahelyek általában a szomszédos településeken, a városokban vannak, az emberek ott végzik bevásárlásaikat, a városban találnak maguknak megfelelő szórakozási lehetőségeket, barátait, ismerőseik többsége sem falujukból származik. Ezzel szemben Krisna-völgyben egy helyen találhatóak meg a lakóhelyek, a munkahelyek és az ún. *harmadik helyek* (a szabadidő eltöltésének helyszínei). Ez a fenntartható településforma egyik kritériuma (Assadourian 2008: 211).

A már említett bordó színű, indiai stílusú pavilonok, a szent helyek, nem csak a lelki megtisztulás helyei, de a pihenést is szolgálhatják. Ezen kívül még sok lehetőség adódik a szabadidő eltöltésére a Völgyben. A barátokkal, ismerősökkel való találkozásokon kívül számtalan, a vallásukhoz kapcsolódó ünnep, fesztivál színesíti a település életét, amelyekhez megfelelő infrastruktúra (utak, nagy közösségi terek, fesztiválsátor) is társul. Az ünnepek nem csak a Völgyben élő bhaktáknak nyújtanak lehetőséget a szórakozásra, a találkozásra, hanem nagy számban érkeznek hívők más-más Krisna-templomokból (köztük külföldiek) is.

Az oktatás szerepe és a fenntarthatóság

A krisna-völgyi közösség egyik legfontosabb célkitűzésének tekinti azt, hogy a következő generációknak átadja a fennmaradáshoz szükséges tudást. Véleményük szerint az oktatás során tudják tovább örökíteni azt a tudást, amely hosszútávú fennmaradásukat szolgálja. Minden közösségnek (legyen az vidéki vagy városi) célja a gyerekek szülőhelyükön való megtartása, hogy ne máshol kamatoztassák megszerzett tudásukat. Krisna-völgyben ennek érdekében két fontos dolgot tartanak szem előtt a guru-kulában, vagyis az iskolában:

1. a gyerekeknek sok szép emlékük legyen iskolás éveikről (P. 2009);

2. az iskola is ugyanazt az értékrendet közvetítse, amelyet a család és a közösség közvetít (S. S 2009).

Utóbbi azért is rendkívül fontos a krisnások szerint, mert ha a gyerekek különböző értékrendeket tapasztalnak szocializációjuk három legfontosabb helyszínén (iskola, család, közösség), nem érzik magukat biztonságban, nem tudják megítélni, hogy mi a helyes és mi nem. Ekkor lehetőséget látnak arra, hogy feszegethessék a szabályok határait. Az iskola igazgatója elmondta, hogy a Krisna-völgyben élő gyerekek is gyerekek, vagyis meg kell tapasztalniuk, mit szabad tenniük, és mit nem. Ők is elkövetnek csíntevéseket, de ami fontos, hogy létezik egy *állandó, mindenki által elfogadott értékrend*, amihez viszonyítani tudnak (S. S. 2009).

A helyi oktatás fontos jellemzője az is, hogy 2009. szeptember 1-jétől akkreditált egyházi iskola működik a völgyben, aminek köszönhetően 20%-ban eltérhetnek az állam által előírt követelményektől. Ez lehetőséget nyújt számukra arra, hogy az oktatásban érvényesítsék vallásuk és világnézetük alapelveit. Az általuk használt tananyag részben más, mint egy átlagos magyar állami iskolában: a közoktatásért felelős minisztérium által előírt kötelezettségek mellett tanítanak a gyerekeknek védikus irodalmat és történelmet, megtanulnak zenélni, kapnak művészeti és biogazdálkodás képzést is, valamint megismerik a védikus viselkedési szabályokat is (krisnás terminussal: *védikus etikettet*). Lehetőségük van a tankönyvek tartalmának bizonyos pontokon való átírására és kiegészítésére, alternatívaként több segédanyagot is készítettek. Például nem csak az Egri csillagokról tanulnak, hanem a Mahábháratáról (szanszkrit nyelvű hindu eposz, törvénygyűjtemény és szentírás) is. A különböző tantárgyakhoz kapcsolódó feladatokat is néhány helyen átírják az ő világnézetüknek megfelelően. Például a matematikában, ha egy olyan feladat van, amelyben ki kell számolni egy adott területű lakás fűtőanyagigényét (gáz) a 22 Celsius-fok eléréséhez, akkor nem gáz szerepel a feladványban, hanem fa.

Az eddig felvázolt különbségek azért is különösen fontosak egy átlagos magyar iskolával való összehasonlításakor, hiszen a helyi sajátosságokat (vallás, etikett, földrajzi környezet) is nagymértékben bevonják az oktatásba. Úgy gondolják, ezekkel a változtatásokkal a közösség és Krisna elvárásainak megfelelően lehet kialakítani a lokális identitást, ha a vezetőség el tudja fogadtatni velük az oktatáson keresztül a közösség alapelveit, életfelfogását stb., akkor a mostani gyerekek nem fognak elvándorolni felnőtt korukban – vélik a völgylakók.

A Krisna-völgyben bevezetett változtatások sikerességét ma még nem lehet felmérni. Jelenleg négy diák jár a krisna-völgyi iskolába, de néhány éven belül ez a szám meg fog többszöröződni. Meglátásom szerint nagyjából két évtizedre lesz ahhoz szükség, hogy következtetéseket lehessen levonni a krisnás elképzelés eredményességéről, ugyanis ennyi idő alatt nő fel egy generáció.

Fundamentumok a közösség működésében

Krisna-völgy megalapításakor még nem volt kitűzött cél egy fenntarthatósági modell kialakítása és működtetése közösségükben. A 21. század hajnalán – nemzetközi trendeket követve – lett egyre fontosabb egy olyan modell kialakítása a Völgyben is, amelyben szerepet kaptak a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos elméletek. Krisna-völgy esetében nem beszélhetünk arról, hogy egy olyan közösség próbál egy új, a társadalmi, gazdasági és környezeti igényeket is szem előtt tartó életformát kialakítani, amely eddig nem figyelt ezekre az alapelvekre. A Krisna-vallás egyik alapeleme a nem-ártás elve, vagyis csak annyival lehet terhelni a környezetet, amennyi az alapvető szükségleteket kielégíti. Tehát a fenntartható fejlődéshez szükséges gondolkodásmód és világgép kialakítása a Völgyben élő hívók számára nem egyfajta elhivatottság, hanem vallásuk egyik nagyon fontos alaptézisének a megtartása, amellyel folyamatos életminőség-javulást lehet elérni. Az ilyen, önfenntartásra törekvő krisnás közösségek alapjait vallásuk alapítója, Prabhupáda rakta le.

Vallás és oktatási mező

A fejezetben a mindennapjaikat meghatározó vallást, a Krisna-tudatot olyan szemszögből vizsgálom meg, hogy az milyen módon határozza meg, szabályozza közösségük fejlődését az önfenntartás felé vezető úton.

Bourdieu szerint a kulturális és a társadalmi tőke bizonyos feltételek mellett gazdasági tőkévé konvertálhatóak (Bourdieu 1997: 158–161). Erre példa – úgy gondolom – a völgylakók iskolai végzettségének jelentős eltérése a magyarországi átlagtól, valamint a Krisna-tudat alapjaira épített életformájuk. Ennek a kulturális tőkének egy részét pedig úgy alakítják át gazdasági tőkévé, hogy minden évben több tízezer turistát látnak vendégül. Ők fizetnek a belépésért, van lehetőségük belekóstolni az indiai konyha ízvilágába, ki tudják próbálni a krisnások által előállított, környezetbarát termékeket (például szappan, méz, gyümölcsök stb.). Az így szerzett *gazdasági tőkét* a Völgylakók vissza tudják forgatni a *kulturális tőke* növelésére, például arra, hogy képzési programokat indítsanak a hívőknek, vagy éppen nádgyökérvíz-szennyvíztisztítót építsenek, ami önállóságukat elősegíti.

Eddigi kutatásaim alapján azt a következtetést vontam le, hogy Krisna-völgy kulturális tőkéje jóval magasabb, mint a magyar átlag, és ebből következően – Bourdieu elmélete alapján – *társadalmi tőkéjük* is magasabb szintet ér el (Bourdieu 1997: 162). Ha a kulturális tőke magas, kvázi sok ismerettel rendelkezik az egyén (itt gyakorlati tudásra gondolok), akkor – feltételezésem szerint – a társadalmi tőkéje, vagyis a közösségen belül kiépített kapcsolatai és elismertsége is erősebbek

lesznek. Azaz: könnyebben megtalálja a helyét a közösségben, hatékonyabban tud hozzájárulni annak működéséhez, ezáltal fenntarthatóságához.

A munkavállalási korú népesség legmagasabb iskolai végzettségének százalékos megoszlása Magyarországon és Krisna-völgyben		
Iskolai végzettség	Magyarország %	Krisna-völgy %
Kevesebb, mint 8 osztály	4,1	-
8 osztály	32,8	4,2
Szakmunkás	22,7	13,8
Középfok	28,5	59,2
Felsőfok	11,9	22,8
Összesen:	100	100

Forrás: Magyarország tekintetében a KSH 2001. évben készített összeírását vettem alapul, míg Krisna-völgy esetében a 2009 szeptemberében általuk megadott adatok alapján dolgoztam (összesen 133 fő, ebből 106 főnek az iskolai végzettségéről volt adat).

Véleményem szerint Krisna-völgy nem csak erős spiritualitása miatt ért el jó eredményt a fenntarthatóságban, hanem azért is, mert olyan emberek élnek ott többségben, akikben – feltehetőleg a magas iskolai képzettségük miatt is – kialakulhatott egy olyan széles látókör (kulturális tőke), amely eddigi életük gyökeres megváltoztatását elősegíthette.

A Krisna-tudat mint etnocentrikus csoportszervező erő, avagy a fenntarthatóság negyedik alappillére

A Krisna-tudat, valamint az ezt megkövetelő életmód szinte mindenben különbözik a hívőket körülvevő többségi, jelen esetben a magyar kultúrkörtől. Úgy vélem, ennek a különbségnek elengedhetetlen szerepe van abban, hogy közösségünk Somogyvámos mellett mindeddig fennmaradt.

Csepeli György számos könyvet és tanulmányt jelentetett meg az emberi tudatvilághoz kapcsolódó kutatásairól, valamint csoportközi viszonyokkal foglalkozó szociálpszichológiai vizsgálatairól (Csepeli 1990). A szerző szerint a „mitudat”, a csoporton belüli összetartozás egyik legfontosabb eleme a külvilággal való *szembenállás*. Nem engedhető meg a csoporton belül semmiféle eltérés vagy kivételezés, hiszen az gyengítő erejű. Egy közösségnek folyamatosan hangsúlyoznia kell különbségeit a többséggel szemben, ezért találta Csepeli megfelelő fogalomnak az *etnocentrikus csoportszerveződést* (Csepeli 1990: 11). A különbségek támpontjai elsősorban – véleménye szerint – érzelmi indítatásúak (Csepeli 1990: 14). Ebből következik, hogy – jó esetben – a csoport minden egyes tagja meg van

győződve saját életformájának és gondolkodásmódjának hibátlanságáról, a többiek pedig valamit nem csinálnak jól (Csepeli 1990: 16). Burrhus Frederic Skinner is azt írja, hogy minden kultúrának megvan a maga „jó készlete”, ami valószínűleg egy másik kultúrában rossz, vagy nem elfogadott (Skinner 2004: 135). Ő *tervezett kultúráról* beszél, amelynek célja a sokszínűség elérése, vagyis az ne haljon ki az uniformizáltságtól (Skinner 2004: 169). A Csepeli és Skinner által elmondottak figyelembe vételével látható, a Krisna-vallás is egyfajta ellenállás a külvilággal szemben, hiszen a bhakták is azért költöztek a Völgybe, mert addigi kulturális környezetükben (fogyasztói kultúra) nem érezték jól magukat, nem értettek egyet alapelveivel és világfelfogásával. Az egyének szintjén nem egyszerűen egy új csoporthoz való csatlakozásról van szó, hanem egy új kulturális környezetbe való beilleszkedésről is. Ilyen szituációban az egyének addigi kapcsolatai átalakulnak, hiszen az emberek jobban keresik az olyan személyek társaságát, akik hasonló módon gondolkodnak. Meglátásom szerint ez is alapját képezi közösségük szilárd „mi-tudatának”.

Az ellenállást az is erősítheti, hogy a Völgyben kialakított társadalmi-kulturális környezet, valamint a Krisna-vallás által megkövetelt életmód, értékrend (például az erős hierarchikus irányítás, az étkezési szokások, a konfliktuskezelés módszerei, vagy a környezettel való bánásmód) jelentős mértékben eltérnek a többségi társadalomban elvártaktól, amelyek – Skinner és Csepeli elgondolásai mentén – nagymértékben hozzájárulnak közösségük életben maradásához.

Vélekedésemet a Krisna-hívőkkel való beszélgetések alapozták meg. Tisztában vannak „különlegességükkel”, és meg vannak győződve arról, hogy csak a Krisna-tudat képes nekik olyan gyakorlatias életfilozófiát nyújtani, amely elengedhetetlen mindennapjaikhoz. A Völgy vezetői ebből vonták le azt a következtetést, hogy egy közösség fennmaradásához nem elég a társadalom, a környezet és a gazdaság (a fenntarthatóság háromlábú szék modellje) érdekeinek és szükségleteinek összehangolása, hanem kell egy negyedik elem is, a *vallás*, a spiritualitás, amely meghatározza az alapvető elveket és értékeket. Terepmunkám során én is azt tapasztaltam, hogy hétköznapjaik minden egyes tevékenységét a vallás irányítja. Összehasonlítva saját hétköznapjaink környezetünkkel, ahol az emberek többsége nem vallásuk – ha egyáltalán van – alapelvei szerint él, hamar megfigyelhetőek a két közösség közötti különbségek mind külsőleg, mind pedig az emberi kapcsolatok szintjén.

Összefoglalva: Krisna-völgyben egy olyan közösség alapjait rakták le az alapítók és a jelenlegi vezetők, amely már bizonyos eredményeket elért a fenntarthatósághoz vezető nehéz, rögös úton. Élelmük jelentős részét maguk termelik meg, helyi szennyvíztisztítóval rendelkeznek, a lokális identitás kialakulását elősegítő oktatási rendszert működtetnek, minden völgylakót „megmozgató” közösségi eseményeket szerveznek, a konfliktusokat a vallási tanításokra és előírásokra

hivatkozva oldják meg. Véleményem szerint kulcsfontosságú az a tény, hogy a települést irányító „gépezet” világos, pontos szabályok szerint működik. A magyar törvények és előírások maradéktalan betartása mellett a vallás, a Krisna-tudat az az alap, amelyre építve hozzák meg döntéseiket, amely irányt mutat minden völgylakónak, ha különböző érdekek és nézőpontok csapnak össze. A vallás az, amely ezt a települést egy közös irányba „tereli”, és erre az alapra építve lehet olyan döntéseket meghozni, amelyeket mindenki elfogad, magáénak és fontosnak érez. Egy ilyen közösségben, ahol a *vallás* a fő összetartó erő az élet minden egyes szegmensében, megvalósíthatóvá válik a fenntarthatóság alaptétele, vagyis a *gazdaság*, a *környezet* és a *társadalom* harmonikus egymás mellett élése, fejlesztése.

Felhasznált irodalom

ASSADOURIAN, Erik

2008 Hogyan tehetők a közösségek elkötelezetté a fenntartható világ iránt? In *A Világ helyzete. Fenntartható gazdaság*, 205–223. Föld Napja Alapítvány

BARABÁS Máté

1997 *Közösségek találkozása. Krisna-völgy Somogyvámoson*. Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont

BORSOS Béla

2007 *Az ökofalu koncepciója és helye a fenntartható település- és vidékfejlesztésben*. PhD értekezés. Pécs: PTE TTK Földrajzi Intézet

BOURDIEU, Pierre

1997 Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. 156–177. Budapest: Új Mandátum

CSEPELI György

1990 *...és nem is kell hozzá zsidó. Az antiszemitizmus társadalomlélektana*. Budapest

FARKAS Judit

2009 „Krisna egyik kertje”. Hit-orientált életmód és környezet-átalakítás Somogyvámoson. In Andrásfalvy Bertalan – Vargyas Gábor (szerk.): *Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében*. 331–346. Budapest – Pécs: L'Harmattan – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék

ŐSZENTSÉGE SRÍLA SIVARÁMA SWAMI MAHÁRÁJA

1995 *Lépések a varnásráma felé*. 1. rész. Védikus Bölcslelettudományi Egyetem

HAJNAL Klára – SZABÓ András

é. n. *A rurális térségek fejlesztésének néhány új szempontja*. Kézirat. PTE TTK Földrajzi Intézet

KAMARÁS István

1998 *Krisnások Magyarországon*. Budapest

2003 *Kis magyar religiógráfia*. Pécs

LÁNYI András

2007 *A fenntartható társadalom. Fenntarthatóság és globalizáció* 2. Budapest: L'Harmattan

PALÁDI-KOVÁCS Attila

2000 Bevezetés. *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. 8–29. Budapest

SKINNER, Burrhus Frederic

2004 *Szabadon fogva*. Budapest

Barna Giczi

‘WE ARE SO ADDICTED TO THIS CULTURE,
IT IS DIFFICULT TO DEPART FROM IT.’

A MODERN EXAMPLE OF COMMUNITY BUILDING IN KRISHNA VALLEY

Abstract: Alternative, sustainable ways of living, as opposed to consumer culture, are gaining more and more grounds nowadays, due to the more and more obvious problems (economic, environmental, and social) and tensions the population of the Earth is now facing. Since the turn of the millennium, an increasing number of people are dealing with these important issues. The majority of studies on sustainable development will choose the *three-legged stool model* (the balance of economic, environmental, and social) as a starting point. During my research, I examined the social relations in Krishna Valley with the methods and theoretical background of ethnology and cultural anthropology (community studies). Creating and maintaining the structure and cohesion of the community is – perhaps – the most difficult task among the three pillars, but, in my opinion, that is the most important. I will present a community that said ‘no’ to consumer culture, and was one of the firsts in Hungary to do so.

Keywords: Krishna Valley, Eco Valley, sustainability, social sustainability, community, community building, spirituality

Sorompón innen és túl

–Krisna-völgy Somogyvámoson

VARGA JUDIT

Absztrakt: „Krisna-völgy egy békés sziget a rohanó hétköznapok tengerén” – olvashatjuk az interneten. A tanulmányban azt tárgyalom, hogy ez a „békés sziget” milyen értelemben válik le szigetként a többségi társadalomról, és milyen típusú közösségről van szó: vajon egy erősen elzárkózottról vagy esetleg olyan csoportról, amely egyre inkább átértelmezi az ön maga állította határokat és megpróbál együttműködni a társadalom többi tagjával. Továbbá megvizsgálom a Krisna-völgyi hívők és a velük közös határon élők életvilágát, a közöttük létrejövő kapcsolatokat, interakciókat, és feltérképezem a Krisna-völgyi hívők, a Somogyvámoson élő Krisna-hívők és a faluban élő helyiek között húzódo határok mibenlétét, és a határok közötti átlépési lehetőséget. A völgyben és a faluban élő Krisna-hívők esetében egy olyan jelenségre mutatok rá, amelynek tanulsága, hogy a mindennapi gyakorlat térhasználatá eltér a hívők mentális térérzékelésétől. Ezt követően a völgyben és a faluban élő hívők közötti életmódbeli különbségeket veszem szemügyre, a völgybe való bekerülés folyamatát, és annak okait, hogy egyes hívők miért választják inkább a kinti, a Somogyvámosi életteret a benti, Krisna-völgyi helyett.

Kulcsszavak: Krisna-völgy, térhasználat, határok, mentális térképezés

Bevezetés

„Krisna-völgy egy békés sziget a rohanó hétköznapok tengerén” – olvashatjuk az interneten.¹ Tanulmányomban megvizsgálom, hogy ez a „békés sziget” milyen értelemben válik le szigetként a többségi társadalomról, azaz határai mit választanak el egymástól. Kérdésként merül fel, hogy egy erősen elzárkózott közösségről beszélhetünk-e, vagy esetleg egy olyan csoporttal állunk szemben, mely egyre inkább átértelmezi ön maga által felállított határait és próbál a társadalom többi tagjával közösen együttműködni.

Tanulmányomban a Krisna-völgyben és Somogyvámoson élő hívők életterei-nek vizsgálatával, a kinti és benti élettér közötti különbségekkel, a völgybe való bekerülés folyamatával, a terek közötti kapcsolatokkal foglalkozom. Megvizsgálom, hogy milyen funkciója van a Krisna-völgy bejáratánál álló sorompónak, hogy

---

¹ www.krisnavolgy.hu (A letöltés dátuma: 2010. szeptember 25.)

markáns elválasztó pontot jelöl, avagy szimbolikus jelentéssel bír. Körbejárom a határ témakörét, annak mibenlétét, átlépésének lehetőségeit, felvetve a következő kérdéseket: hol van Krisna-völgy határa, milyen értelemben van határa, és van-e egyáltalán határa? Végül ismertetem a mentális térképezés módszerével végzett kutatásom eredményeit, mely módszer segítségével a hívők térérzékelését kívántam megérteni, és összehasonlítani a mindennapok térhasználatával.

Kutatásom alapját a 2009-ben és 2010-ben Krisna-völgyben töltött öt hetes terepmunka alkotja: háromszor egy-egy hetet és egy alkalommal két hetet töltöttem a közösséggel. A kutatást a Krisna-völgyben működő Öko-völgy Alapítvány és a PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék között 2008-ban létrejött együttműködési megállapodás tette lehetővé.² Terepmunkám során interjúkat készítettem Krisna-völgyi illetve Somogyvámoson élő, különböző korú és nemű, régóta és rövid ideje ott lakó Krisna-hívőkkel, valamint néhány helyi lakossal is beszélgettem. Az interjúzás mellett résztvevő megfigyelést végeztem, két hétig dolgoztam a Krisna-völgy kertészetében, részt vettem a reggeli szertartásokon, a közös étkezéseken, és betekintést nyerhettem néhány hívő otthonába is.

Fontos hangsúlyozni, hogy az itt ismertetett anyag az általam vizsgált időszakra, tehát 2009–2010-re érvényes. Terepmunkám során megfigyeltem, hogy a Krisna-völgy szerkezete, szervezeti felépítése nagyon rövid idő alatt is hatalmasat tud változni. Mivel egy fiatal, még nem kiforrott rendszerről és közösségről beszélünk, a folyamatos változások a mindennapok természetes velejárói. Így a hívők – tanulmányomban bemutatott – térérzékelése, a határ kérdéskörének körbejárása, az ehhez kapcsolódó mozgások és kapcsolatok rendszere az általam terepen töltött időszakra érvényesek. A minden téren megfigyelhető folyamatos változások, Somogyvámossal és a „külvilággal” egyre inkább közös utat kereső mozgalom próbálkozásai mind olyan tényezők, amelyek a vizsgált téma eredményeit újabb irányba mozdíthatják.

Krisna-völgy Somogyvámoson

A HARE-KRISNA MOZGALOM MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETE

Közép- és Kelet Európában, így Magyarországon is a történelmi helyzetből fakadóan az új vallási mozgalmak Nyugathoz képest megkésve, csak az 1990-es évek elején bontakozhattak ki hivatalosan, azonban illegálisan már az 1970-es évek közepétől jelen voltak a legtöbb országban.

---

² Itt szeretném megköszönni a Krisna-hívőknek és az Öko-völgy Alapítvány munkatársainak segítségét, akik mindig készséggel álltak rendelkezésre.

Magyarországra egy jógaoktató hívta meg az első Krisna-hívóket 1976-ban. Ekkor még titokban, egy bérelt lakásban tanították a Nyugatról érkezett hívók a magyar érdeklődőket. Rövidesen avatást³ kapott az első pár tanítvány, ám 1980-ban az avatásokat végző gurut kitiltották az országból, de addigra már 25–30 hívót felavattak. Ezt követően a Krisna-tudat Nemzetközi Szervezeténél, az ISKCON-nál botrányt tört ki, egyes hívók elhagyták a mozgalmat, a szervezet léte meggingott. Ennek hatására a magyar közösség egy része is elhatározta magát az ISKCON-tól, és 1990-ben megalapították a Magyar Vaisnava Hindu Egyesületet. A többi hívó, aki kitartott az ISKCON mellett, az 1980-ban az országból kitiltott guru segítségével létrehozta a Magyar Krisna-tudatú hívók közösségét (MKTHK), és 1989-ben hivatalosan bejegyzett egyházzá váltak (Kamarás 1998: 48–62). Az egyház megerősödése után egyre több hívó csatlakozott a közösséghez, az ország különböző pontjain alakultak ki prédikálóközpontok és templomok, például Budapesten, Pécsen, Egerben, Debrecenben, Szolnokon. Miután az MKTHK hivatalosan bejegyzett egyházzá alakult, a következő pár évben negatív társadalmi megítélés övezte, melyet a sajtóban megindult szektaellenes hadjárat is tovább fokozott. Enyhülés 1994-ben következett, amikor az országgyűlés legitímálta a Krisna egyház működését és állami támogatást szavazott meg neki. A magyarországi Hare Krisna mozgalom történetében talán az egyik legfontosabb esemény, az 1993-ban induló Krisna-völgy kialakítása, mely azóta is folyamatosan bővül és fejlődik.

KRISNA-VÖLGY TÖRTÉNETE

A Hare Krisna mozgalom egyik legfontosabb célja az önellátó farmközösségek létrehozása. A magyarországi közösség az 1990-es évek elején kezdett a célnak megfelelő területek keresésébe. Két éves keresgélés után Somogyvámos mellett döntöttek, ahol az akkori polgármester, Hanzel László elfogadta a Krisna-hívók letelepedési kérelmét, mert gazdasági felemelkedés lehetőségét látta a közösség letelepedésében (Farkas 2009: 333). A falu önkormányzata és a krisnás vezetés által közösen szervezett fórumokon hívták össze a lakosokat, ahol megszervezték a kárpótlási földek megvásárlását (Barabás 1997: 5). 1993-ban 180 százalékos áron 120 hektárnyi földet vásároltak meg a hívók a helybéliektől, ahol a húsz-huszonöt fős közösség nekilátott a farm létrehozásának. Elsőként a templom épületét alakították ki, melynek munkálataiban sok falubeli is részt vett. A farm megvalósulását negyven százalékban indiai szervezetek támogatták, a

³ Azok a Krisna-hívók, akik a vallás gyakorlásával elérték egy bizonyos lelki fejlődést, avatást kérhetnek lelki tanítómesterüktől. Az avatás ünnepélyes esemény, melynek alkalmával a tanítvány lelki nevet kap és fogadalmat tesz tanítómestere előtt, hogy követi a Krisna-tudat szabályait és napi tizenhat kört ismétel el a Hare Krisna mantrából.

többi összeget a hívek adományokból, könyvárusításból gyűjtötték össze (Kamarás 1998: 72–73. idézi Farkas 2009: 333). 1994 februárjában, a mozgalomalapító Prabhupada születésének századik évfordulóján tették le a templom alapkövét, a felszentelésre 1996. szeptember 5-én került sor, nagy fesztivál keretében (Farkas 2009: 333). Krisna-völgy 2010-ben ünnepelte fennállásának tizenhetedik évét, mely idő alatt rengeteg fejlődésen ment keresztül. A területet sikerült tovább bővíteni, 2009-ben 266 hektár állt a völgy birtokában. Az évek során felépültek a lakóházak, az általános iskola, a vendégház, a játszótér és még számos épület. A biogazdálkodás egyre nagyobb területen folyik, mely tehenészettel és méhészettel bővült. Krisna-völgyben a vizsgált időszakban gabonából tízszeres túltermelés volt, zöldségből és gyümölcsből a hívők fogyasztásuknak körülbelül 70 százalékát termelték meg.

SOMOGYVÁMOS

Somogyvamos a külső-somogyi régió dél-nyugati részén található település. A 2001. évi népszámlálási adatok alapján a faluban a vallási felekezetek megoszlása a következő: római katolikus 59,6%, református 1,2%, evangélikus 11,5%, Krisna-hitűek 18,8%, felekezeten kívüli 6,7%, nincs adat 2,2%. A nemzetiségek eloszlása: magyar 81,3%, cigány 10,3%, német 0,6%, román 0,5%, nincs adat 7,3%.⁴

A falu lakossága a '90-es évek óta állandó változásban van, a lakosok száma növekedik, ami nagymértékben a faluba újonnan beköltöző Krisna-hívőknek köszönhető. Dinamikus lakosságcsere figyelhető meg a fokozatosan megújuló, színes arculatot mutató településen.

Somogyvamos a középkortól a központi szerepet betöltő Somogyvár árnyékában élt (Barabás 2003: 47), napjainkban azonban a Krisna-völgyi turizmus egyre több látogatót hoz a településre. A településen kevés a munkalehetőség, a Krisna-völgyi biofarm a faluban a legnagyobb munkáltató, ahol sokan vállalnak alkalmi munkát a kertészetben és az építkezéseken.

Sorompón innen és túl

KRISNA-VÖLGYBE VALÓ BEKERÜLÉS FOLYAMATA

Ebben a fejezetben azt a szabályrendszert próbálok felvázolni, amely a völgybe való bekerülés illetve a völgyben folytatott élet alapját jelenti. Fontos

---

⁴ www.ksh.hu (A letöltés dátuma: 2010. szeptember 13.)

hangsúlyozni, hogy az elméleti rendszer kereteit gyakran módosítják az éppen adott gyakorlati lehetőségek.

A Krisna-völgybe való beköltözés szempontjából alapvetően kétféle csoportot különböztetünk meg.⁵ Az egyik a *szimpatizánsok* csoportja (I), akik még nem hívók, érdeklődnek a Krisna vallás iránt, szeretnének megismerkedni a Krisna-tudattal. A másik csoportot (II) a már *aktív Krisna-tudat gyakorlók* alkotják, akik az ország más központjaiban már megismerték és gyakorolják a Krisna vallást.

I. A szimpatizánsok völgybe való bekerülési folyamata:

Azoknak a személyeknek, akik az utcán kerülnek kapcsolatba a Krisna-tudattal egy könyvosztó hívőn keresztül, vagy éppen turistaként ismerkednek meg Krisna-völgyben a hívők világával, és mélyebb ismereteket szeretnének kapni a vallásról és az életmódról, azok számára létezik az úgy nevezett *bhakta-program* (bhakta – Krisna-hívő). A szigorúan kialakított rendszer hat lépcsőfokból áll, kihagyni, átugrani egyet sem lehet. Ezek a lépcsőfokok a következők:

1. Egy *hétvége* Krisna-völgyben, mely egyfajta bevezetés, ráhangolódás az itt folytatott életmódra, valamint a legalapvetőbb ismeretek megszerzésére alkalmas. A résztvevők megízlelhetik az indiai vegetáriánus konyha ételeit és bekapcsolódhatnak a biokertben való munkálatok elvégzésébe.

2. Egy *egyhetes képzés*, mely alatt egy általános áttekintést kapnak az érdeklődők a Krisna-tudat alapfilozófiájáról, a viselkedésről, a szokásokról, a templomi programokról, valamint az ún. szolgálatokról.

3. Az *öthetes képzés* egy filozófiai alapot és egy gyakorlati alapot nyújt. A jelöltek megtanulnak öltözködni (azaz felölteni az indiai eredetű viseletet), megismerkednek az ún. szolgálat elvével,⁶ tisztába kerülnek azzal, hogy a Krisna-völgyben folytatott életmódnak mi az alapja, folyamata. Az öt hét elteltével a résztvevők mélyebb ismeretekkel rendelkeznek a Krisna-tudat kultúrájáról és társadalom-koncepciójáról.

Az első három képzés elvégzésére bárki jelentkezhet. A negyedik lépcsőfok előtt azonban már egy komolyabb vizsgát kell tennie a jelöltnek. Ezen a beszélgetésen meghallgatják, hogy milyen elképzelése van az életéről, mit szeretne csinálni, miért és hogyan szeretné azt csinálni, és mennyire érzi a Krisna-tudatot élete részének, hogyan lesz Krisna az ő elképzeléseinek a része. Amennyiben a vizsga sikeres, a jelölt jelentkezhet a következő képzésre.

4. Az *egyéves képzés* alatt a résztvevők részletesen tanulmányozzák a szentírásokat, illetve misszionárius munkát végeznek, könyvet, ételt osztanak, részt vesznek a Hare Krisna-mozgalomhoz kapcsolódó tevékenységekben.

⁵ R. K.-val folytatott beszélgetésem alapján. 2009. március 30.

⁶ A Krisna tudat hívői úgynevezett szolgálatot teljesítenek. Minden szolgálat Krisna tiszteletének szól. Az elvégzett szolgálatért a hívők nem fizetést, hanem teljes ellátást kapnak.

5. A *négyéves képzés* a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskolára levelező képzés foglalta magába, mely részletes és mély tudást nyújt a védikus filozófiáról.

Ha az első öt lépcsőfokot teljesítette valaki, utána ismét egy vizsga következik, ahol egy személyes beszélgetés és az előző öt év tevékenységei alapján eldöntik, hogy elvégezheti-e a következő és egyben utolsó képzést. A Krisna-völgyi társadalomnak ugyanazt az egészségügyi és szociális háttérrel kell tudni biztosítani a tagjai számára, mint amit az állam biztosít. A bhakta-programot elkezdő jelölt az első öt évben az állami rendszer tagja marad. Az ötödik év azonban vízváltástól, mert ekkor döntenek arról, hogy a jelölt átkerülhet-e az egyházi rendszerbe vagy sem, ami azt jelenti, hogy amit eddig az állam biztosított számára, mint például a tb-t vagy a nyugdíjat, azt onnantól kezdve az egyház veszi át. Ha valaki úgy dönt, hogy szeretne misszionárius lenni, és az egyház elfogadja őt, onnantól kezdve élete végéig (vagy amíg esetleg úgy nem dönt, hogy elhagyja Krisna-völgyet), az egyház vállal érte felelősséget. Emiatt fontos kérdés az, hogy kik alkalmasak mindekre.

6. Az utolsó *kétéves képzés* arra szolgál, hogy a hívó megpróbálja minél jobban elmélyülni a vallásban és megtalálni helyét a közösségben.

Mint látjuk, a jelentkezőknek a képzés alatt több vizsgán kell átlépniük, melyek alkalmával a vezetők eldöntik, hogy az egyén folytathatja-e a képzést, vagy sem. Ennek okát a következőképpen fogalmazta meg Krisna-völgy egyik vezetője:

„Nem az a cél, hogy mindenki itt lakjon. A cél, megőrizni a lelkiséget, a tisztaságot, a misszionárius elveket és hogy ezáltal segítsük a társadalmat. Létrehozunk egy önfenntartó faluközösséget, ami úgy tud működni, hogyha megfelelő közös elv és közös cél az mindig megvan.”⁷

II. Az aktív Krisna-tudat gyakorlók völgybe való bekerülési folyamata:

Azok számára, akik már Krisna-hívők, és szeretnének a Krisna-völgybe beköltözni, egy egyéves próbaidő szolgál arra, hogy a jelentkezők megbizonyosodjanak arról, hogy valóban képesek-e Krisna-völgyben élni. Ezeknek a hívőknek Somogyvámoson a faluházban, vagy albérletben biztosítanak szállást, onnan járnak be a völgybe. Ők a Krisna-tudat kultúráját, háttérét, filozófiáját már ismerik és gyakorolják, viszont a völgyben folytatott életmód gyakorlati oldalával jobban meg kell ismerkedniük, gondolva itt a földművelésre, az egyszerűbb életmódra, mellyel a városi központokban nem feltétlenül kerültek kapcsolatba. Ha letelt az egy év, és a közösség is alkalmasnak találja a jelentkezőt, akkor ő eldöntheti, hogy szeretne-e Krisna-völgyben maradni vagy sem. Ha igen, akkor az állami rendszert elhagyva bekapcsolódik az egyházi rendszerbe, ahogyan ezt fentebb már láttuk. Ez jelentős lemondásokkal jár, hiszen Krisna-völgyben jórészt minden az egyház

⁷ R.K. 2009. március 30.

tulajdona, a hívőknek csak minimális magántulajdonuk van. Az elvégzett szolgálatokért nem fizetést kapnak, hanem teljes ellátást. A saját maguk által termelt élelmiszereket fogyasztják és a közösen felépített otthonaikban laknak.

Azok, akik nem vállalják, vagy valamilyen oknál fogva nem férnek bele az egyházi rendszer kereteibe, tehát nem a völgyben laknak, ők az úgynevezett támogatói körhöz tartoznak, szolgálatukért fizetést kapnak, melyből minden évben egy jelképes összeggel támogatják az egyházat. Sok ilyen hívő dolgozik a völgyben, akik Somogyvámoson laknak bérelt vagy saját házukban.

Amint azt a tanulmány elején említettem, ezt a bemutatott elméleti rendszert nagyon gyakran felülírja a gyakorlat, a valóságban e mintához képest eltéréseket tapasztalhatunk az úja tagok völgybe való bekerülési folyamatát illetően. Erre jó példa az olyan esetek gyakorisága, amikor egy, a vallást már gyakorló hívő egyből a völgybe költözik és nem „kint” tölti le az egy év próbaidejét, holott az elvekben az áll, hogy Somogyvámoson lakik, és onnan jár a völgybe. Ha a völgyben éppen van rá lehetőség, azaz van a jelentkező számára üres hely, ahol lakni tud, akkor azonnal beköltözhet. Terepmunkám során is több ilyen esettel találkoztam, és azt tapasztaltam, hogy az események sokkal nagyobb mértékben függenek a völgy aktuális lehetőségeitől és igényeitől, mint az elméletben megfogalmazottakról.

SOROMPÓN INNEN ÉS TÚL – KRISNA-VÖLGY VAGY SOMOGYVÁMOS

Láthatjuk tehát, hogy Krisna-völgybe bekerülni, beköltözni nem könnyű feladat, rengeteg lemondással jár, melyek fontosságát és előnyét elméletben belátni valószínűleg könnyebb, mint azt meg is valósítani. A tagoknak fel kell tudni vállalniuk a szoros és zárt közösségben való éleést, a közösség tagjaival való együttműködést, az egymásrautaltságot, és mindenekelőtt egy pontos szabályok által irányított életmódot. Aki a szabályrendszer valamelyik elemének nem tud megfelelni, az nem költözhet be Krisna-völgybe. Kapcsolata mindennapos lehet a völgygel, szolgálatát végezheti a völgyben, de nem kerül bele a Krisna vallás egyházi rendszerébe, hanem az állami rendszer támogatását kapja továbbra is.

Annak, hogy valaki miért nem fér bele az egyházi keretbe, azaz miért nem a völgyben, hanem mellette, a sorompó túloldalán lakik, különböző okai lehetnek. A költözködő emberek négy csoportját különböztetem meg a következőképpen:

1. rögtön a völgybe költözők
2. rögtön a faluba költözők
  - a) akik nem szeretnék beköltözni a völgybe
  - b) akik szeretnék beköltözni a völgybe = 3. akik a faluból a völgybe költöznek
4. a völgyből a faluba vagy távolabbi helyre költözők

Ezeknek a mozgásoknak a következő okai lehetnek: A völgybe való beköltözésnek alapvető feltétele, hogy a jelentkező egészségi állapota megfelelő legyen. Ez azért fontos, mert ahogy a jelölt beköltözik, úgy átkerül az állami rendszerről az egyházra, s ezért ha bármi olyan betegsége lenne, aminek kezelését számára eddig az állam finanszírozta, azt az egyház már nem feltétlenül fogja tudni megtenni. Természetesen, ha egy régóta a völgyben lakó hívő megbetegszik, és hosszabb kezelésre szorul, akkor nem illesztik őt vissza az állami rendszerbe, ő érte már az egyház vállal felelősséget.

Alapvető jellemzője Krisna-völgynek, hogy az áram csak a főépületbe, azaz a templomba, valamint az irodákba van bevezetve. A lakóházakban nincsen áram, ezért se villany, se mosógép, se más elektromos árammal működő eszközök használata nem lehetséges. Többen vannak, akiknek az áramról való lemondás és ezáltal számos szolgáltatás elhagyása túl nagy lemondással jár. Ők jobban ragaszkodnak olyan anyagi dolgokhoz, amelyek a völgyben nem létezhetnek, ezért inkább a kinti létet választják, ahol mindezeket megkaphatják.

Fontos szempont, hogy a völgyben egy szorosan összezárt közösséget találunk, ahol mindenkinek megvan a maga részfeladata, melyet kötelessége elvégezni, mivel a közösség tagjai egymásra vannak utalva a megélhetés szempontjából. Ahhoz viszont, hogy ez megfelelően tudjon működni, egy szigorú szabályok által vezérelt életmódot kell betartani, melyet nagymértékben befolyásolnak a Krisna vallás alapelvei. Aki ezeknek a szabályoknak nem tud eleget tenni, az nem élhet Krisna-völgyben. Vannak olyanok is, akiknek a természetük más – a közösség tagjai ezt szabadabb természetnek nevezik –, amely nem alkalmas egy olyan szigorú szabályok alapján működő közösségben való létre, mint amilyen Krisna-völgy. Ők is a vallás elvei szerint élnek, de saját megszokott életmódjukat nem tudják, vagy nem akarják feladni.

„Az embernek a természetét is figyelembe kell venni. Tehát ha az a természete, hogy lemondó szerzetesként élje az életét és 100% -ig teljesíti, amit a vezetők mondanak, akkor nagyon jó, hogy valaki így tud élni. Itt egy nagyon egyszerű életmódot lehet folytatni, és igazából semmi külső zavaró tényező nincsen. Akinek az a természete, hogy egy kicsit függetlenebb alkat, akinek vannak egyéni ötletei bizonyos dolgok megoldására, nem annyira maximálisan végrehajtani, hanem inkább kitalálni, teremteni és azt valamilyen szinten fenntartani, akkor nekik inkább az való, hogy támogatókká válnak és akkor inkább független gazdaságilag valamilyen szinten függetlenül Krisna-völgytől kint helyezkednek el.”⁸

– fogalmaz egy kint lakó hívő.

A völgyben való intim szféra hiánya is egy olyan ok, ami miatt egyesek inkább Somogyvámot választják lakóhelyül. Ez gyakori például a párkapcsolatban

⁸ G. 2009. április 1.

élő hívőknél. A völgyben, amíg két, párkapcsolatban élő hívő nem köt egymással házasságot, addig nem élhetnek közös háztartásban. A még nőtlen férfiak és a hajadon nők külön, az úgynevezett ashramokban laknak, amelyek közös mosdóval ellátott, négy-öt szobás épületek, ahol egy szobában két-három hívő él együtt. Előfordul néha az is, hogy miután a pár összeházasodott, még egy ideig külön kell lakniuk, mert pénz hiányában a völgy nem tud házat biztosítani számukra. Emiatt többen inkább a faluban választanak lakóhelyet, ahol együtt tölthetik napjaikat.

„Amellett, hogy végül itt van egy bizonyos rendszer, hogy kinek milyen sorrendben jut egy közös kis garzon ház, nekünk nem volt pénzünk, tehát esélyünk se lett volna arra, hogy építkezzünk, magyarul várni kellett volna a sorunkra és mások sokkal régebb óta vártak arra, hogy akkor kapjanak valami lakhelyet, ahol együtt tudnak a házaspárok élni. Bent vannak még olyanok, akiknek nincs úgy lehetőségük, házaspár, de az egyik a lányokkal lakik, a másik a fiúkkal. Merthogy nincs még annyi lakás vagy ház, amennyi szükséges lenne. Ilyen szempontból be kell állni a sor végére és várakozni pár évet.”⁹

Nagyon ritkán, de előfordul olyan eset, hogy valakit kitiltanak a völgyből. Ez általában a vallás szabályainak megszegése és helytelen viselkedés miatt történik, vagy akkor, ha a közösség úgy érzi, hogy az egyén nem tud a csoport többi tagjával megfelelően együttműködni – ezekben az esetekben Krisna-völgy vezetése eltanácsolhatja az illető egyént Krisna-völgyből. Ilyen esetben a kitiltott személy kikerül a krisnás egyház támogatási rendszeréből, azaz visszakerül az állami rendszerre. Mivel a völgyben nem rendelkezett magántulajdonnal és fizetés helyett teljes ellátást kapott, ezért ilyenkor az egyház biztosít számára egy akkora összeget, amivel el tud indulni a kinti világban. Ez vonatkozik azokra a hívőkre is, akik saját elhatározásból döntenek úgy, hogy a továbbiakban inkább kint gyakorolják vallásukat, valamint az olyanokra is, akik teljes mértékben szakítanak a vallással és új életet kezdenek.

Az említett okokat jól összefoglalja a következő interjúrészlet:

„Hát a völgyben sokkal egyszerűbb életet élnék. Nincs áram bevezetve, egy-két helyen van, a templomban, az iroda épületben is van, de mondjuk a családi házaknál nincsen. Hát azért akkor kézzel kell mosni, itt van egy rádióm, meghallgatom a híreket reggel, van mosógép, azzal mosok, ez sokkal kényelmesebb, van lámpám, nem kell gyertyázni. A másik az, hogy igazából én úgy tudtam volna beköltözni, hogy beköltözök egy közös épületbe, amiben lányok laknak. Hát nem akartam, mert én egyedül élek és nem akartam másokkal, a koromnál fogva sem könnyű. Ott, akik bent élnek, szolgálatot végeznek, ami egy nagyon szép dolog és nagyon komoly dolog, de nem mindenki tudja ilyen teljes időben csinálni, mint akik ott vannak és az,

⁹ G. 2009. április 1.

hogy tulajdonképpen a farm, a völgy teljes ellátást ad, étkezést, szállást, ugyanakkor, ha szeretnének valahova elutazni, venni valamit, akkor azt külön kell kérvényezni. Ezek olyan dolgok, amik védettséget adnak annak, aki bent lakik, mert gondoskodnak róla minden szempontból, másrészt, aki megszokta önállóan az életet, annak ez egy kicsit ez idegen [...] itt egy kicsit szabadabban élek, mint mondjuk bent ilyen szempontból, ugyanakkor nagyon szép az, akik bent tudnak élni, mert a vallás fontos része, hogy az ember le tudja mondani az anyagi dolgokról, amik idekötik az anyagi világhoz.”¹⁰

Eddig azokat a tényezőket tekintettem át, amelyek azokra vonatkoznak, akik beköltöznek a völgybe, de a fent említett okok valamelyike miatt úgy döntenek, inkább kint választanak lakóhelyet. Vannak azonban sokan, akik Somogyvámoson laknak, és nagyon szeretnének bekerülni a völgybe. Várakozásuknak oka általában a völgyben való hely, valamint pénz hiánya, de sokan vannak olyanok is, akik még úgy érzik, valamilyen szempontból nincsenek felkészülve a völgyben folytatott szigorú életre és fontos azt is megjegyezni, hogy Krisna-völgy befogadóképessége véges, így ha túllépnék a megfelelőnek becsült létszámot, akkor a meglévő földterület növelésére is szükség lenne. Erről a farm egyik vezetője így fogalmaz:

„Krisna-völgy befogadóképessége 250–300 fő, ha nézzük, hogy most hányan élnek itt, akkor mondhatjuk, hogy a jelenlegi létszámmal elértük ezt a számot, ha gyerekeket meg a jövő generációkat is beleszámoljuk. Ami nem azt jelenti, hogy bezárjuk a kapukat. Hanem azt jelenti, hogy fejlődünk-fejlődünk, amíg el nem érjük a határt. És ha elértük azt a határt, akkor csinálunk egy másik Krisna-völgyet valahol.”¹¹

A lakóhely nem függvénye egy közösséghez való tartozásnak. A hívő akkor is tartozhat a közösséghez, ha nem a völgyben él, sőt a völgy közelében sem. Ezzel természetesen a hívők is tisztában vannak, mégis a velük folytatott beszélgetésekből az a következtetés vonható le, hogy a kint lakók többségének számára – és ez nemcsak Somogyvámosra vonatkozik, hanem távolabbi területek hívőire is – a völgyben való élet mint elérendő cél jelenik meg, a völgyben élő bhakták pedig büszkék rá és boldogok attól, hogy bent élhetnek. Ezt jól tükrözi a következő interjúrészlet, amiben a hívő megfogalmazza, hogy a kinti lét tulajdonképpen nem is különbözik sok mindenben a bentitől, hiszen a kintiek is ugyanúgy élhetnek, a végén azonban hozzáteszi, hogy mindezek ellenére ő soha nem szeretett volna kintivé válni. Az interjút egy olyan hívővel készítettem, aki bent élt a völgyben, de magánéleti okoknál fogva ki kellett költöznie onnan.

---

¹⁰ M.I. 2009. március 31.

¹¹ R.K. 2010. május 5.

„Szóval ugyanúgy csinállok szinte mindent, mint itt a farmon. Az, hogy a sorompó másik oldalán vagyok a harmadik házban, az nem egy nagy távolság. És attól még tényleg ugyanúgy történik szinte minden napom. Lehet, hogy van áramom, lehet, hogy van mosógémem, de ugyanúgy nem használok például kemikáliákat, vagy ugyanúgy próbálok gyakorolni a Krisna-tudat minden részét, mint ahogy itt gyakorolják a hívők, és hát ugye az is egy fontos szempont, hogy nem is mindenki tud például itt élni Krisna-völgyben és nem is mindenki élhet itt Krisna-völgyben. [...] Tehát én nem érzem magam igazából sok szempontból külsősnek. Tehát én azt gondolom, hogy aki kint lakik itt a faluban, az is mindenben részt vehet, és ugyanúgy mindent csinálhat. Ugyanúgy, mint ahogy egy bent lakó bhakta. De nagyon nem szerettem volna soha sem ilyen külsős lenni.”¹²

A Krisna-völgyi élettér azért jelent a vallás hívei számára egy elérendő célt, mert a völgyben tud leginkább megvalósulni teljes valójában a vallás gyakorlása. Nemcsak a filozófiai, hanem gyakorlati része is: az önfenntartás, a gazdálkodás, a tehenek és ökrök tisztelete, a vallási ideológia egyszerre gyakorolható. A részegységekből összeáll a rendszer.

A következő táblázat az 1999-től 2010-ig terjedő időszakban zajló létszám-változást mutatja be,¹³ amelyből kiolvashatjuk, hogy évekre lebontva hány Krisna-hívő élt Krisna-völgyben, Somogyvámoson és összesen mindkét területen. A kezdetben huszonöt-harminc főből álló közösség, ami 1993-ban a terület megvásárlása után nekilátott a farmgazdaság kialakításához, az ezredfordulóra megnégyszerezte tagjainak számát, így az 1999-ben még 79 fő számláló csoport 2000-re már elérte a százfős létszámot. Ekkor a Somogyvámos területén élő hívők száma még nem volt jelentős, ám láthatjuk, hogy egyik évről a másikra ők is megkétszereződtek, 1999-ben 11-en, 2000-re már 21-en éltek a faluban. A 2000-es évtől magabiztos növekedés figyelhető meg mind a völgyben, mind a faluban. 2004 tekinthető a csúcspontnak, amikor a hívők összlétszáma elérte a 176 főt. Ebben az évben volt Krisna-völgynek eddig a legtöbb lakója, 152 fő. Az utána következő kis visszaesést követően a 2010-es adat megközelíti a 2004-ben elért csúcst. A Somogyvámoson élő Krisna-hívők létszáma 2001-től minden évben átlag négy-öt fővel gyarapszik. Vannak közülük olyanok, akik idővel beköltöznek a völgybe, de helyükre folyamatosan újabb hívők érkeznek.

Egy közösség akkor tud hosszútávon fennmaradni, ha a tagjai gondoskodnak az újabb generáció utánpótlásáról. A táblázat által bemutatott 11 évben a 2008-as év mondható eddig a legeredményesebbnek ebből a szempontból, ekkor nyolc gyermek jött világra. Összesen 19 18 év alatti kiskorú él a völgyben, a faluban pedig 11 gyermek származik Krisna-hívőktől, együttesen a legfiatalabb gene-

¹² S.Á. 2009. április 1. – Interjú

¹³ A 2010-re vonatkozó adatok még nem tekinthetőek véglegesnek, a táblázat az áprilisig történt létszámváltozást mutatja.

ráció tehát 30 főt tesz ki. A kutatás ideje alatt 5 várandós nő volt a völgyben, akikből hárman 2010-ben, ketten 2011-ben hozták gyermeküket világra. Úgy gondolom, ez a létszám biztos utánpótlásra már elegendő lehet, ha a gyermekeket sikerül a közösségnek megtartani – amiért meg is tesznek mindent, például külön iskolát hoztak létre, ahol – a NAT-ban meghatározott kötelező tárgyak és anyag mellett – az oktatók az általuk folytatott életmódról és a vallás tanainak alapjairól adja át tudását a fiataloknak.

Társadalmi jelzők – fő	1999	2000	..01	..02	..03	..04	..05	..06	..07	..08	..09	..10
Krisna-völgyben lakó hívők	79	100	114	143	140	152	145	132	131	121	129	136
Somogyvamoson lakó hívők	11	21	10	15	18	24	25	30	34	30	34	38
Gyerekek születése	0	0	3	2	3	4	0	1	1	8	5	3
Összlétszám	90	121	124	158	158	176	170	162	165	151	163	174

1. táblázat. 1999–2010 közötti adatok a Krisna-völgy igazgatósága által készített nyilvántartásból.

HATÁROK A TÉRBEN

Egy sorompó jelentése általában egyértelmű: elválaszt, elhatárol minket valamitől, attól a területtől, melynek határát jelzi, valamint összeköti azokat a területeket, melyeknek határán áll. A Krisna-völgy bejáratánál álló sorompó azonban felvetette bennem a kérdést, vajon itt milyen mértékben kell komolyan venni az egyes területek egymástól való elválasztását, és tulajdonképpen miket határol el egymástól ez a fémkar. Mennyiben jelent tényleges elválasztó pontot és mennyiben szimbolikus a jelentése? Ezek a kérdések újabbakat generálnak, melyek már nemcsak a sorompóra vonatkoznak, hanem Krisna-völgy egész területére: hol van Krisna-völgy határa, milyen értelemben van határa, és egyáltalán van-e határa?

George Simmel *Híd és ajtó* című esszéjében (Simmel 1909) a határ kettős jelentését két metafora segítségével mutatja be, melyek mindig egyszerre jelennek meg a határ fogalmában. A híd az egyesítés jelképe, összekapcsolja a két területet, ami között található. Az ajtó – esetünkben sorompó – mint határátkelőhely jelenik meg, hiszen két lehetséges állása (zárva vagy nyitva) szabályozza a kint és bent közötti áramlásokat. A határ tehát egyfelől a híd révén ösztönzi, másfelől az ajtó által szabályozza a különféle mozgásokat. Ahogy Böröcz fogalmaz: „A híd és az ajtó – a kapcsolódás és a kizárás vagy átengedés – logikája mindig együtt és

egyszerre jelenik meg a határ fogalmában. A határ: ajtókkal felszerelt híd” (Böröcz 2002: 135). Simmel elméletével kapcsolatban azonban feltehető a kérdés, hogy a híd metaforája nem felesleges elem e a határ magyarázatakor. Hiszen ha az ajtó nyitva áll, akkor az önmagában egy híd, mert összeköti az általa elválasztott területeket, míg ha zárva van, akkor falat képez közénk. Jó példa erre a várak le- és felnyitható ajtaja. Ha leeresztik, hidat képez a várak fölé, ha felvonják, belesimul a falba. Tehát maga az ajtó egyben a híd és a megállást parancsoló határ.

A sorompó által a határ tehát elhatárol egy jellegzetes társadalmi-kulturális tulajdonságokkal rendelkező területet. Jelen esetben, egy a hazai kultúrától erőteljesen eltérő, másik kultúrát gyakorló közösség életterét választja el a többségi társadalomtól. Azonban ma már nemcsak Krisna-völgy területén, hanem a sorompón kívül, Somogyvámoson is sok Krisna-hívő él, ezért tartom fontosnak megvizsgálni a sorompó jelenlegi (szimbolikus) funkcióját. Azoknak a hívőknek a megjelenésével, akik már nem a szorosan vett Krisna-völgy határain belül, hanem „kint” laknak, elhalványul a sorompó egyértelmű elválasztó szerepe. Hiszen akik kint vannak, ugyanolyan elkötelezettek lehetnek Krisna iránt, mint akik a völgyben laknak: szinte egész napjukat a völgyben töltik, ugyanazokat az elveket vallják, mint a bentiek, a különbség egyes esetekben tényleg csak annyi, hogy lakhelyük a sorompón kívül található.

A sorompó kijelöli a bejáratot, ahol be lehet menni Krisna-völgy magánterületére, arra a 266 hektáros területre, ahol a Krisna iránt elkötelezett hívők közös ideológia alapján élik mindennapjaikat, minél inkább törekedve egy hosszútávon fenntartható, önellátó társadalom létrehozására, melynek egyik fontos eleme a környezettudatos biogazdálkodás, valamint a szent állatoknak tartott tehének és ökrök tartása. A környezettudatos gazdálkodás Somogyvámoson is megjelenik, a kint lakó bhakták szinte mindegyike termel egy kevés zöldséget, gyümölcsöt a házakat körülvevő kertekben. A vegyszermentesség már természetessé vált körükben, tanácsokért, különböző praktikákért pedig bármikor fordulhatnak a Krisna-völgyi biokertészethez. A határt tehát ebből a szempontból sem kell szigorú választópontnak tekintenünk. Fontosabb szempont azonban az, hogy egyre több hívő költözik Somogyvámosra, melynek köszönhetően Krisna-völgy határa egyre inkább elmosódik, folyamatosan alakul, s húzódik kifelé, Somogyvámos területeit magába olvasztva, növelve ezzel Krisna világának területét. Somogyvámost ezért Krisna-völgy és a „külvilág” közötti „köztes világ”-nak nevezem, ahol egyre inkább megvalósulnak a Krisna-völgyi életforma egyes elemei. Tényleges elválasztó pontot csak abban az értelemben képvisel már a sorompó, hogy kijelöli azt a területet, ami a csoport magánterülete. Több hívő szerint a határ csak az anyagi világtól való elzárkózást testesíti meg, hiszen maga a vallás gyakorlása valamint a környezettudatos életmód bárhol máshol folytatható, nem csak Krisna-

völgyben. Azt mondhatjuk tehát, hogy az ajtó, azaz a sorompó folyamatosan nyitva áll a Krisna-hívők számára.

Elengedhetetlen azonban megvizsgálni a hívők viszonyát a nem hívőkkel is, hiszen itt egy olyan esettel állunk szemben, ahol a határ nem csak két komponenszt választ el egymástól. Egyrészt vannak azok a hívők, akik a völgyben laknak, másrészt vannak azok a hívők, akik kint laknak és harmadrészt vannak azok, akik nem Krisna-hívők. A fentiekben a völgyben élő és a kinti hívők kapcsolatát figyelttem meg, és arra a következtetésre jutottam, hogy a köztük húzódó határ, a sorompó elválasztó szerepe egyre inkább elhalványul. A következőkben bemutatom a nem Krisna-hívő lakosok viszonyát a Krisna-hívőkével. A benti és a kinti hívőket itt egy halmazként tárgyalom, hiszen ugyanazt a vallási ideológiát és életmódot képviselik, és mint láttuk, a köztük húzódó határ szinte meg sem jelenik a mindennapi gyakorlatban, mivel a kinti hívők nagy része bent tölti minden napját a völgyben.

A határ a nem Krisna-hívők számára is átjárható bizonyos feltételek mellett. Ha „idegen” lép a területre, akkor rá is vonatkozik néhány alapvető szabály, ezek közé tartozik például, hogy a völgy területén nem szabad húst fogyasztani, dohányozni, valamint a templom épületében cipőben közlekedni. Az sorompó tehát nyitva áll a többségi társadalom számára is, a hívők fontosnak tartják ideológiájukat, életmódjukat minél több emberrel megismertetni, ezáltal a Krisna-tudatot népszerűsíteni. Megpróbálják megtalálni az összes olyan kapcsolódási pontot a többségi társadalommal, ami még összeegyeztethető vallásukkal. A vallási turizmus mára egyik fő tevékenységüké vált, az idegenforgalmi részleg iskolákkal, nyugdíjas klubokkal és különböző szervező irodákkal tart fent kapcsolatot, aminek köszönhetően évente körülbelül 15.000 látogató jár a Krisna-völgyben. A nyitvatartási időben, a belépő fejében idegenvezetéssel vagy anélkül bárki megtekintheti a völgyben folyó életet. A turizmus a hívők számára a vallás hirdetését szolgálja, az idegenforgalom fejlesztése és a PR tevékenységek kapcsán láthatóvá válik, hogy Krisna-völgy az „egyszerű élet, emelkedett gondolkodás” szlogenjével ellentétben a 21. század legmodernebb eszközeihez nyúl annak érdekében, hogy vallásukat, életmódjukat népszerűsítsék.¹⁴ Köves Katalinnál olvashatjuk, hogy a hívők számára az „amúgy maximálisan üzleti jelleggel működő idegenforgalom tehát azáltal legitimálódik, hogy a Krisna-tudat hirdetését szolgálja, rengeteg emberrel megismerteti azt...” (Köves 2001: 58).

A határ, mely Krisna-hívő és nem Krisna-hívő között húzódik, ideológiai, életmódbeli és identitásbeli határ. Ideológiai, mert a közösség egy meghatározott vallási rendszer elvei alapján éli életét, életmódbeli, mert egy tudatos, önellátásra törekvő, a vallás elveivel szintén szorosan összefüggő egyszerű életet folytatnak.

---

¹⁴ Ezzel a témakörrel Köves Katalin szakdolgozata részletesen foglalkozik (Köves 2001).

És végül identitásbeli, hiszen a határ kijelölése szorosan kapcsolódik az önmeghatározás kérdésével. „Ha a csoport saját maga jelöli ki a saját határait, akkor a határjelek egyúttal identifikációs bázisul is szolgálnak.” (Bindorffer 2004: 31), hiszen „a határ kijelölése nem jelent mást, mint bizonyos csoportra jellemzőnek tartott ismérvek kiválogatását a rendelkezésre álló társadalmi kategóriakészletből, valamint ezek tudatosítását és internalizálását” (Bindorffer 2004: 31). A Krisna-hívők erőteljesen eltérő identitással rendelkeznek a Somogyvámoson élő, nem a mozgalomhoz tartozó lakosokhoz képest. A faluban a Krisna-hívők megjelenésével két ellentétes világgéppel rendelkező közösség került egymás mellé: az egyik oldalon találhatóunk egy, a városi fogyasztói mintákat követni vágyó falusi közösséget, a másik oldalon pedig egy egyszerű és tudatos életmódot folytató vallási csoportot.

Az ellentétek ellenére a két közösség élete szorosan összekapcsolódik, Barabás Máté rávilágít arra, hogy „az egész helyzet paradoxonát az adja, hogy a fizikai fejlődést elvető, a hagyományos-természetes világgépet közvetítő vallási csoport jelenléte nagymértékben indukálja a falu lakosságának gazdasági, infrastrukturális növekedését” (Barabás 1997: 9). A Krisna-völgy által lebonyolított turizmus révén a falu hírnevét is magukkal viszik az idelátogató turisták, valamint a völgyben végezhető alkalmi munkák lehetősége is a falu lakosainak gazdasági helyzetét javítja.

Azok a somogyvámosi lakosok, akik nem tartoznak a Hare Krisna mozgalomhoz, eltérő nézeteket vallanak a falujukban élő közösségről. Vannak, akik ellenszenvvel fordulnak feléjük, és egyáltalán nem tartják jónak jelenlétüket, és vannak, akik lehetőséget látnak abban, hogy ez a számukra idegen csoport településükre költözött, értékeli és elfogadják a közösség elveit. A lakosok többsége egyáltalán nincs tisztában a Krisna vallás mélyebb filozófiai tanaival és az általuk folytatott életmód jelentőségével.

Úgy gondolom, hogy annak ellenére, hogy két ellentétes életvitelű közösséget találunk ugyanazon a területen, idővel egyre közelebb kerülnek egymáshoz. Egyikük átadhatja tudását a másiknak, s közös összefogással biztos jövőt teremhetnek maguknak. Az összefogásra már szervezetek is alakultak, melyek próbálják a két közösséget egymáshoz közelebb hozni. A 2008-ban megalakult Ök völgy alapítvány, mely többek között a társadalom szélesebb körének környezettudatos nevelésére törekszik, és a még alakulóban levő Somogyvámosért Egyesület közös célja Krisna-völgy és az őt befogadó település, Somogyvámos kapcsolatának elmélyítése, elsősorban a falu környezettudatos fejlődését tartva szem előtt.

„Szeretnénk, hogy Somogyvámos egy olyan faluvá váljon, ami mind Magyarország, mind az európai közösség számára példa értékű a fenntarthatóság szempontjából. Szeretnénk, hogy minél inkább a fenntartható állapotot próbálja meg megközelíteni, bemutatni, tükrözni, arra egy példát mutatni.”

– fogalmaz az egyik vezető.¹⁵

A közös együttműködést a 2010-es választások eredménye is megkívánja, hiszen az öt fős Somogyvámosi önkormányzatba három Krisna-hívő is bekerült, így a falu és a völgy további sorsa egyre inkább közös úton vezet.

Azt gondolhatnánk, hogy egy kint lakó Krisna-hívőnek több kapcsolata van a nem hívő helyiekkel, hiszen mégiscsak egymás mellett, velük szomszédos házakban élnek. Azonban a terepen szerzett tapasztalatok és az ez irányú kérdéseimre kapott válaszok azt mutatják, hogy a kinti hívők sem tartanak fenn különösebben szoros kapcsolatot a helyiekkel. Mivel a hívők idejük nagy részét a völgyben töltik, a közösségben alakítják ki egymás között a szükséges kapcsolatokat, és a somogyvámosiakkal csak szomszédi viszonyban vannak. A következő interjúrészletben egy kint lakó hívő arra a kérdésemre válaszolt, hogy a faluban élő nem Krisna-hívőkkel van-e kapcsolata. „Akik nem krisnások, olyanokkal nincs [...] igazából olyanokkal nincs. Hát bejárok dolgozni, azokkal az emberekkel vagyok kapcsolatban, úgyhogy nem alakult ki semmiféle különösebb kapcsolat.”¹⁶

A krisnás közösség azonban szilárdan megvetette lábait Somogyvámoson, amit a több helyi lakosban megfogalmazódó félelem is bizonyít. Néhány falusi attól tart, hogy egy-két éven belül a Krisna-hívők többségbe kerülhetnek a településen. A helyiek arról is panaszkodnak, hogy a környező települések őket krisnás faluként emlegetik, a lakosokat pedig viccelődve krisnásoknak nevezik (Barabás 1997: 11).

BELSŐ HATÁROK

A Krisna-völgy területén belül is felfedezhetőek különböző határok, melyek átlépéséhez nagyon szigorú feltételeknek kell eleget tenni, s melyek átlépésére csak egyes hívők vannak felhatalmazva. Érdekes közelebbről megvizsgálni a templom épületét, melyben több ilyen határ is található. Maga a templom is egy olyan hely, melybe, ha belépünk, érezzük, hogy egy másik térbe érkezünk, ahol bizonyos viselkedési szabályokat be kell tartanunk. Cséfalvay Zoltán könyvében olvashatunk röviden egy amerikai pszichológus, R. Barker *behavior setting* fogalmáról, miszerint

„a térben olyan speciális egységek – *behavior setting*-ek – találhatóak, amelyek mintegy előre programozzák viselkedésünket. Ez tulajdonképpen egy meghatározott viselkedési mód, és egy adott környezet összjátékából származó miliő. Ez a miliő meghatározott magatartásra kötelez mindenkit, aki csak vele kapcsolatba kerül” (Cséfalvay 1994: 19).

---

¹⁵ R.K. 2010. május 5.

¹⁶ M.I. 2009. március 31.

Nemcsak viselkedésünk, hanem hangulatunk is egyből megváltozik, ha egy zajos utcáról egy templomba lépünk. Így van ez Krisna-völgyben is, ahol a templomon kívül is csendes Krisna-hívók még halkabbak és visszafogottabbak lesznek, ha belépnek a szent helyre. A templomban való viselkedés szabályai a következők: cipővel senki nem léphet be – télen padlófűtés segíti ezt az előírást betartani, valamint papucsockat találhatunk a bejáratnál az idelátogató turisták számára. A templomba a nők számára nem illik belépni fedetlen vállal és boka felett érő szoknyában. A leginkább észrevehető szabály azonban a férfiak és a nők elkülönítése, mely rögtön a bejáratnál megjelenik: a férfiak jobb oldalon, a nők baloldalon közlekednek ki és be. A templomszobában zajló szertartásokon is szigorúan elkülönítve helyezkednek el, az oltártól jobbra a nők, balra a férfiak. Étkezésnél a két nem elkülönülve ül a földön, jobb oldalon a férfiak, baloldalon a nők.

A templomon belül az oltár és a konyha sorolható még azokhoz a fontos terkekhez, melyek határainak átlépésére nem minden hívó van felhatalmazva. Az oltáron illetve az oltár mögött elvégzendő feladatokat csak azok a Krisna-hívók végezhetik, akik az oltárszolgálatra jogosultak. Ők mosdatják, öltöztetik az ún. múrtikat (istent ábrázoló szobrok), és különböző egyéb rítusokkal rendszeresen tisztelüket fejezik ki nekik.

A templomban két konyha található: az egyik a múrti-konyha, ahol kizárólag Krisna és párja, Rádharáni számára állítanak elő ételeket, melyeket aztán rituálisan felajánlanak a múrtiknak. A másik konyhában a hívóknak készülnek az ételek (melyeket elfogyasztásuk előtt szintén felajánlanak Krisnának). A konyhákba csak azok a hívók léphetnek be, akik az ételeket készítik, de rájuk is szigorú szabályok vonatkoznak. Néhány ezek közül: alapvető kritérium a tisztaság, ezért lefürödve lehet csak belépni, a nők a menstruáció ideje alatt egyáltalán nem mehetnek be, valamint mindig kötelező a fejet kendővel befedni. A múrti-konyhában még szigorúbb szabályokat kell betartani, melyek előírják, hogy mihez szabad hozzáérni, milyen mantrákat (ímákat) kell közben elmondani, valamint a tisztálkodást is szigorúbb feltételek közé szorítja.

Láthatjuk tehát, hogy a templom épületén belül milyen markáns határvonalak vannak, melyek átlépési feltételeit mindenki számára kötelező betartani.

A mentális tér vizsgálata

Az 1960-as évektől kezdve több tudományágban a tér újfajta vizsgálata jelenik meg. A földrajz, a pszichológia, a nyelvészet és a társadalomtudományok, elsősorban a kulturális antropológia területén egyre többen kezdenek foglalkozni az emberi tudattartalmak térére vonatkozó vizsgálatával. A kulturális antropológiában az ötvenes-hatvanas években lezajló strukturalista és kognitív fordulat hatá-

sára a térre vonatkozó kutatásokra is új szemlélet válik jellemzővé. Az új elméletek szakítanak az addigi térszemlélettel, mely a teret egy állandó, változatlan képződménynek tekintette (Letenyei 2006: 157–158).

Edward T. Hall 1966-ban megjelent, *Rejtett dimenziók* (1978) című könyve az egyik legismertebb antropológiai jellegű munka, mely az élőlények környezetre vonatkozó, kulturálisan meghatározott tudásával, kommunikációjával, illetve térhasználatával foglalkozik. Hall a különböző emberi kultúrák és közösségek tér- és időhasználatának egymással összefüggő vizsgálatára a *proxemika* kifejezést vezeti be. Könyvében hangsúlyozza, hogy az ember és környezete szoros kölcsönhatásban áll egymással, amiből arra a következtetésre jut, hogy bár minden ember ugyanazokkal az érzékszervekkel szerzi a világról tapasztalatait, a térérzékelés mégis kultúránként nagyon eltérő lehet. A kultúra tehát meghatározza viselkedésünket, gondolkodásunkat, látásmódunkat.

Hasonlóan nagy jelentőségű egy másik tudományterületről származó kutató könyve, az amerikai építész Kevin Lynch *The Image of the City* című munkája, mely 1960-ban jelent meg. Lynch empirikus módon vizsgálta különböző városok szerkezetét, környezetét. Boston, Los Angeles és New Jersey lakóit kérte meg, hogy emlékezetből rajzolják le városukat. A szerző elsősorban városépítészeti és városfejlesztési szempontok alapján elemezte az elkészült rajzokat, és megállapította, hogy különböző városok, városrészek vizuálisan eltérő módon értelmezhetőek. A tér öt különféle elemét különítette el a vizsgálat során: útvonalak, határvonalak, csomópontok, jól elhatárolható területek és jelképpé vált objektumok. Az építész kutatásának célja, a minél inkább áttekinthető, „olvasható” város megteremtése volt (Cséfalvay 1994: 287–298).

1973-ban jelent meg Robert M. Downs és David Stea közös műve, *Cognitive Maps and Spatial Behavior: Process and Products* címmel. A könyvben új fogalmat vezet be a szerzőpáros, a mentális vagy kognitív térképezés fogalmát: „pszichológiai folyamatok sorozatából álló folyamat, amely megjegyzi, kódolja, raktározza, előhívja és dekódolja a mindennapi térbeli környezetre vonatkozó információt” (Letenyei 2006: 149). A szerzők a kognitív térképezés három fő sajátosságát emelik ki. Elsőként, a kognitív térképezéshez szükségünk van bizonyos mennyiségű környezeti információra, amelyet érzékszerveinkkel szerzünk meg a környezettel való állandó interakció folyamán. Másodsor, a végtelen számúnak tekinthető információk között sajátos törvényszerűségek alapján szelektálunk. Harmadrészt pedig, a begyűjtött információkat a meglévő tudati tartalmakkal újszerűen strukturálva egy belső képpé alakítjuk. A kognitív térképezés tehát – mondja Downs és Stea – „egy interaktív, szelektív és struktúráteremtő folyamat” (Cséfalvay 1990: 64–65).

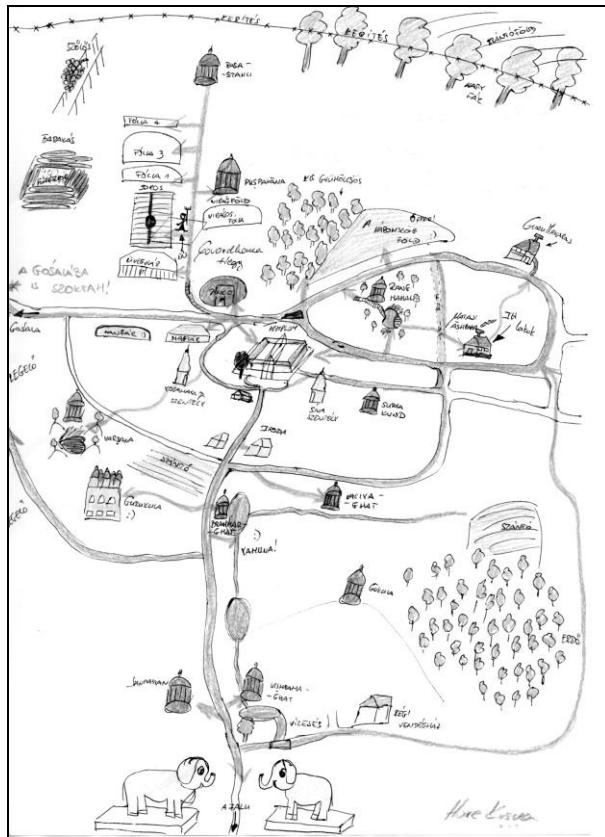
A magyar szakirodalom eltérő módon használja a mentális térkép és a kognitív térkép fogalmát. Egyes szerzők szinonimaként kezelik a két kifejezést,

mások két külön dolognak tartják. Letenyei például egy kalap alá veszi a két fogalmat, Cséfalvay Zoltán viszont kifejti, hogy a mentális térkép nem egyezik a kognitív térképpel, „jóval kevesebb annál, csupán térképi szemléltetése mindannak, amit valakinek a kognitív térképéről megtudtunk” (Cséfalvay 1990: 18). A kognitív térképek annak a tudásnak az összességét tartalmazzák, mely a térben való eligazodáshoz szükséges, tehát kollektív kulturális tudást, személyes élményeket, benyomásokat, cselekvési, térhasználati szabályokat. Letenyei László találó megfogalmazásával, „a kognitív térképek olyan ruhafogasok, amelyekre válogatott emlékeinket biggyeszthetjük” (Letenyei 2006: 612). A mentális térkép ennek a komplex tudásnak egy kis szelete, melyet egy adott pillanatban leképez az egyén.

A mentális térképek egyik fontos jellemzője a szubjektivitás. A térbeli világ saját megtapasztalását tükrözik vissza, szubjektív tartalmakat jelenítenek meg, melyek a térképrajzoló véleményét testesítik meg. A körülöttünk lévő térről mindenki máshogy gondolkodik, a tér olyan elemeit tartja fontosnak egyikünk, amelyet másikunk meglehet, észre sem vesz. Ebből kifolyólag ugyanarról a helyről mindegyikünk más képet fest, más elemeket emel ki, mert az észlelt információkat mindenki saját értékrendszeréhez igazítja és így alakul ki egy sajátos struktúra.

A mentális térképek másik alapvető jellemzője, hogy eltérnek a valóságtól, aránytalan méreteket, torz körvonalakat mutatnak a pontos mérőszámokkal dolgozó térképekkel ellentétben. Az elváltozások ellenére ezeken a térképeken könnyű kiigazodni.

Kutatásom részét képezte egy, a mentális térképezés módszerét alkalmazó vizsgálat, melyben Krisna-völgyben lakó hívőket valamint „kint”, Somogyvámoson lakó hívőket kértem meg arra, hogy rajzolják le azt a helyet, ahol élnek. Arra voltam kíváncsi, vajon a nem Krisna-völgyben lakó hívők is ábrázolják-e majd térképükön Krisna-völgyet. A kérdést azért tartottam érdekesnek, mert élnek Somogyvámoson olyan Krisna-hívők is, akik nem a völgyben dolgoznak és különféle okok miatt nagyon ritkán látogatnak el oda. Feltételeztem azonban, hogy ők is megjelenítik majd Krisna-völgyet mentális térképükön, hiszen valamilyen szempontból mégiscsak fontos nekik, hogy a közelében élnek. Azt is érdekesnek tartottam megfigyelni, hogy a völgyben lakó hívők vajon ábrázolják-e a „külvilágot”, vagy csak Krisna-völgy területét. A harmadik kérdés, amire a választ kerestem, hogy a 266 hektáros területből mennyit ismernek, mennyit járnak be a hívők nap, mint nap, mi számukra az a valódi élettér, ahol mindennapjaikat élik. Hogy erre a kérdésre választ kapjak, arra kértem őket, jelöljék be az általuk készített térképen, hogy milyen útvonalakon közlekednek általában. Úgy gondolom, hogy ezekre a kérdésekre a mentális térképezés segítségével találhattam meg legegyszerűbben a választ, mivel ezzel a módszerrel felfedhetőek a közösségek és az egyének térhez kapcsolódó kötődései.

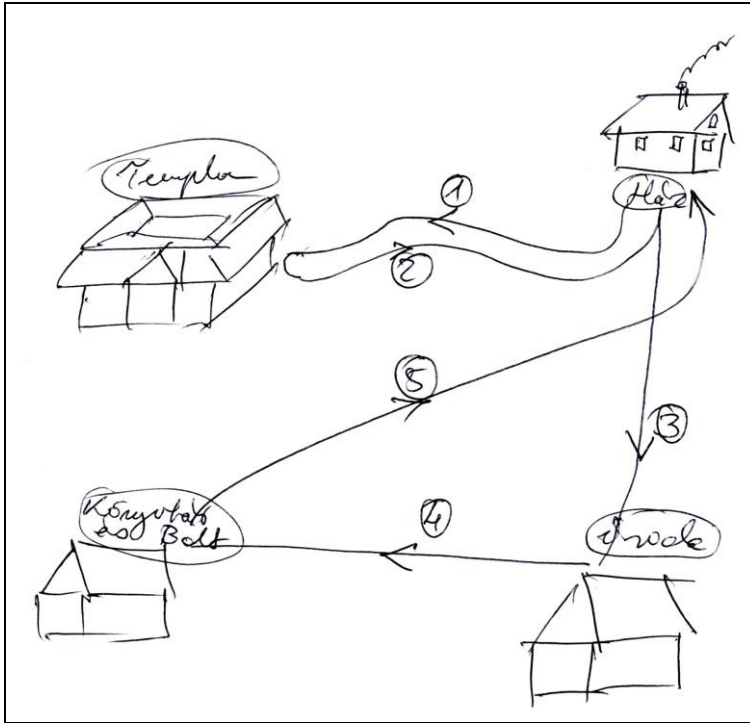

1. kép. mentális térkép. 27 éves nő. Szolgálat helye: zöldségekert.
Lakhely: két és fél éve él Krisna-völgyben.

Fontosnak tartottam még néhány információt megtudni a rajzolókról, ezért a kitöltendő papírok rákérdeztek nemre, életkorra, lakhelyre (Krisna-völgy vagy Somogyvamos), hogy mióta lakik az illető azon a helyen, valamint a betöltött munkakörre. A munkakört azért fontos ismernünk, mert az is nagymértékben meghatározza, hogy ki mekkora szeletét járja be nap, mint nap a Krisna-völgyi területnek. Egy hívő, aki például a tehenészetben dolgozik, feladatából fakadóan jóval nagyobb területet jár be, ellentétben egy olyan hívővel, aki a templomban dolgozik és szinte egész nap ki sem lép onnan. Az is nagymértékben befolyásolja a mentális terekben való gondolkodást, hogy ki mennyi ideje lakik egy területen. Aki régóta, több éve-évtizede él ugyanazon a helyen, az nyilván jobban ismeri annak eldugottabb részeit is, mint egy olyan valaki, aki csak pár napja, néhány hete érkezett új lakhelyére. Igaz, jelen esetben nem egy nagy térről van szó,

valamint nem egy olyan területről, ahol az ember ne ismerné egyhamar könnyedén ki magát, azonban valószínűleg ez a tényező is befolyásolja gondolkodásunkat.

Összesen harminc darab mentális térképet sikerült összegyűjtenem, melyből tízet Somogyvámoson lakó hívők, húszat pedig Krisna-völgyben lakók készítettek. Ez az arány nagyjából tükrözi a hívők megoszlásának arányát, jelenleg 136 Krisna-hívő él a völgyben és 38 Somogyvámoson.¹⁷ A rajzolók közül 14 nő volt és 16 férfi. Az életkoruk átlagban 30 év körüli, a legfiatalabb rajzoló 6 éves, míg a legidősebb 52 éves volt.

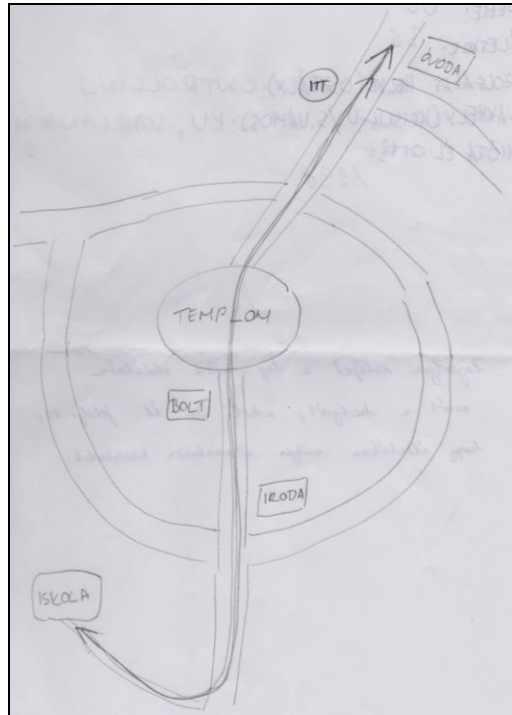

2. kép. mentális térkép. 43 éves férfi. Szolgálat helye: oktatás.
Lakhely: öt éve él Krisna-völgyben.

A kérés a következőképpen hangzott: „Rajzoljon térképet arról a helyről, ahol Ön él. Jelölje be, hogy általában milyen útvonalakon közlekedik.” A harminc térkép mindegyike ábrázolta a készítőjének lakhelyét valamint – egy kivételével – a Krisna-völgyi templomot. Az egy kivétel a legfiatalabb rajzoló térképe volt, egy hat éves kisgyereké, aki Somogyvámoson él szüleiével és nagyon ritkán, évente egy-két alka-

¹⁷ Az adatok Krisna-völgy vezetősege által készített nyilvántartásból származnak. A hívők száma folyamatosan változik, az itt megadott számok 2010 áprilisára vonatkoznak.

lommal látogat el a völgybe. Feltételezésem – hogy a „kinti” hívők térképein is megjelenik a völgy, vagy legalább a völgyet szimbolizáló, annak legfontosabb elemét képező templom – beigazolódott. Feltehető a kérdés, hogy miért él egy hívő Krisna-völgy mellett, ha szinte egyáltalán nem látogatja a magyarországi Krisna-hívők fellegvárát. Általában azt a választ kaptam erre a kérdésre, hogy a hívőknek fontos és jó, ha egy szent hely közelében élhetnek. Mircea Eliade is ezt emeli ki a vallásos ember egyik fontos jellemzőjeként: „... a vallásos ember mindig arra törekszik, hogy szent univerzumban éljen, következésképpen egész élményvilága másmilyen, mint a vallásos érzés nélküli emberé, azé az emberé, aki deszakralizált világban él” (Eliade 1987: 9). Egy vallásos ember számára fontos tehát, hogy olyan környezetben éljen, ahol minél több elem kapcsolódik vallásához, ahol hasonló elvek szerint él, gondolkodik a többség, mint ő. A hívők így fogalmazznak: „Szent hely közelében élni nagyon jó.”¹⁸ Egy másik hívő szavai: „Nekem rengeteget számít, hogy itt élhetek, együtt ezzel a közösséggel.”¹⁹

3. kép. *mentális térkép*. 36 éves nő. Szolgálat helye: controlling.
Lakhely: tizenkét éve él Krisna-völgyben.

¹⁸ R.K. 2010. május 5.

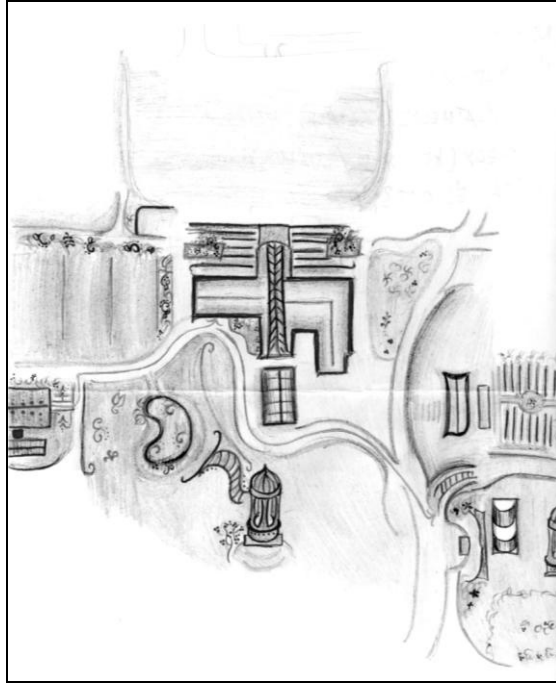
¹⁹ S. 2009. április 1.

A térképek nagy részén a templom központi helyet foglal el, a térkép közepén, valamilyen módon kiemelve. A többi hely, a lakás, a munka helyszíne a templomhoz viszonyítva van berajzolva. Ez is mutatja, hogy a közösség legfontosabb épülete a templom, ami egyben kulturális központ is. Itt végzik a szertartásokat, itt tartják a közös étkezéseket, ez az épület tartja össze a közösséget.

„... a lokális identifikáció rendkívüli mértékben felerősítheti a különböző társadalmi csoportok területi elkülönülését, szegregációját” – írja Cséfalvay (1990: 94). A lakóhellyel való azonosulást, lokális azonosságutdatot olvashatunk ki abból, hogy a húsz Krisna-völgyben élő rajzolóból csak kettő olyan akadt, aki a völgy mellett Somogyvámoson is jelölt valami elemet a térképén. Négyen voltak, akik nyíllal jelezték Somogyvámos irányát, „a falu”, vagy „kijárat a völgyből” magyarázattal. A völgyben élők tehát szinte teljes mértékben azonosultak az általuk választott térrel és nemcsak életmódjukban, hanem rajzukon is elhatárolódnak a „külvilágtól”. A völgy kijelölt határa egy olyan törésvonalat jelöl, amely kognitív értelemben határozottan elválasztja az adott mentális teret a többitől.

A templom és a lakhely mellett általában még a kertészet, a gyümölcsös, a tehenészet, az iroda és az iskola (krisnás kifejezéssel: *gurukula*) jelenik meg a térképek szinte mindegyikén. Azonban igen kevés az olyan rajz, ami egész Krisna-völgy területét ábrázolja, és ebből következik, hogy kevés az olyan hívó, aki egész Krisna-völgy területét bejárja. Akik nemcsak az előbb felsorolt alapelemeket jelenítették meg a képen, hanem távolabbi helyszíneket is, mint például erdők, legelők, azok be is járják azokat a területeket, hiszen bejelölték, hogy arra is szoktak közlekedni. Ezeknek a területeknek a bejárását többen a reggeli szertartás egyik része, az úgy nevezett dzsapázás közben teszik meg. A dzsapázás lényege, hogy a hívók egy 108 golyóból álló imafüzért, dzsapa-láncot használva, minden egyes láncszemnél elmondják a mahá-mantrát, mely így hangzik: *Haré Krisna, Haré Krisna, Krisna Krisna, Haré Haré, Haré Ráma, Haré Ráma, Ráma Ráma, Haré, Haré*. Az imában a szent neveket ismételtetik, és kérik Istent, hogy fogadja őket szolgálatába. Ez egy „körnek” számít, az avatott hívók számára azonban tizenhat dzsapakör kötelező naponta, aminek elvégzése másfél-két órát vesz igénybe. Ezt az időt van, aki a templomban, egy helyben ülve tölti el, van, aki járkal a templomon belül, és van néhány olyan, aki Krisna-völgy területén sétál, esetleg biciklizik, miközben az imát mormolja. Az utóbbiak mentális térképükön megjelenítették ezeket a bejárt területeket is. Az ő életterükbe beletartoznak ezek a távolabbi helyszínek is, de a többség javarészt csak a templom, a lakhely és a szolgálati hely közötti útvonalakon közlekedik.

Nemek szerint nem találtam nagy eltérést a térképek között, a férfiak és a nők körében is akadtak olyanok, akik részletesen kidolgozták a rajzot, és olyanok is, akik csak néhány elemet tartottak fontosnak megjeleníteni.²⁰

4. kép. *mentális térkép*. 21 éves nő. Szolgálat helye: kertészet.
Lakhely: egy éve él Krisna-völgyben.

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy míg a mindennapi gyakorlatban azt tapasztaljuk, hogy a határ, a sorompó jelentősége elmosódik, elhalványul, addig a másik síkon, a Krisna-völgyi hívők fejében, kognitív értelemben az a határ nagyon is erősen létezik. Ugyanazok a hívők, akik beszélgetéseink során hangsúlyozták, hogy a határ tulajdonképpen csak az anyagi világtól való elhatárolódás jelképe, azoknak térképein egyértelmű a határ jelenléte. Ugyanezt a kettősséget olvashatjuk ki abból az idézett interjúrészletből is, ahol a hívő elmondja, hogy tulajdonképpen nincs sok különbség kint és bent között, de megfogalmazza, hogy ő nem akart soha kinti lenni. Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a kint élő hívők térképein ugyanakkor megjelenik a völgy, tehát az ő számukra nem olyan

²⁰ Ami különbséget jelent, hogy három, nő által készített térkép színes. A színek jelentőségére vonatkozó magyarázatot a mentális térképezés szakirodalmában nem találtam. Lehetséges, hogy a pszichológia választ adhatna erre a kérdésre, de jelen esetben ezzel mélyebben nincs lehetőségem foglalkozni.

erős a határ jelentése, hiszen nem véletlenül élnek a völgy közelében. A bentiek azonban egyértelműen csak a völgyet ábrázolták térképükön, az ő térérzékelésükben megfigyelhető tehát a helyhez való erőteljes ragaszkodásuk.

Összegzés

Tanulmányomban egy, a hazánkban markánsan jelenlévő vallási közösség, a Krisna-völgyben élő hívők és a velük közös határon élők életterét, a közöttük létrejövő kapcsolatokat, interakciókat vizsgáltam meg. Feltérképeztem a Krisna-völgyi hívők, a Somogyvámoson élő Krisna-hívők és a faluban élő helyi lakosok között húzódó határok mibenlétét, és ezeknek a határoknak átlépési lehetőségét. A kinti és benti Krisna-hívők esetében egy olyan jelenségre mutattam rá, ahol a mindennapi gyakorlat térhasználata eltér a hívők mentális térérzékelésétől. A Krisna-hívők és a nem Krisna-hívő közötti kapcsolatok vizsgálatánál pedig arra a megállapításra jutottam, hogy amellet, hogy erőteljes életmódbeli, ideológiai és identitásbeli határ húzódik közöttük, a két világ mégis próbál egyre inkább együttműködni és nyitni a másik felé.

Megvizsgáltam továbbá a kinti és a benti hívők közötti életmódbeli különbségeket, a völgybe való bekerülés folyamatát, és azokat az okokat, amelyek miatt egy hívő a kinti létet választja a benti helyett.

A kutatás további fontos eredményekre juthatna, ha a nem Krisna hívő somogyvámosi lakosokkal is készítenénk mentális térképeket, és ezeken megfigyelnénk, hogy hol húzódnak az ő kognitív életterük határai, vajon ábrázolják-e Krisna-völgyet térképükön vagy sem. A somogyvámosi nem Krisna-hívők, a völgyről és a hívőkről megfogalmazott ellentétes gondolatait is érdemes lenne tovább vizsgálni. Somogyvámos és Krisna-völgy együttműködési kísérletének megfigyelése jelenleg talán a legaktuálisabb kutatási téma ezen a területen, hiszen – ahogyan korábban már említettem – a 2010-es önkormányzati választások eredményeként az ötfős somogyvámosi önkormányzatba három Krisna-hívő is bekerült, egyikük alpolgármesteri poszton. Így a falunak és a völgynek mindenképpen ki kell alakítania olyan közös nevezőket, amelyek mentén együtt tudnak működni, s amely együttműködés révén elősegíthetik a település fejlődését.

„Krisna-völgy egy békés sziget a rohanó hétköznapi tengerén” – olvashatjuk az interneten.²¹ A bevezetőben felvetett kérdésre, – hogy Krisna-völgy „békés szigete” valóban szigetként válik-e le a többségi társadalomról, vagy egy olyan csoportról beszélhetünk, amely egyre inkább átértelmezi önmaga által felállított határait és próbál a társadalom többi tagjával közösen együttműködni –,

²¹ www.krisnavolgy.hu (A letöltés dátuma: 2010. szeptember 25.)

véleményem szerint az utóbbi verzió a helyes válasz. Mint általában minden társadalmi csoportnak, Krisna-völgynek is megvannak a saját határai és szabályai, ugyanakkor a völgy bárki számára nyitva áll. Mint láttuk, a hívőknek nagyon fontos, hogy tanaikat minél több emberhez eljuttassák, és egyre inkább próbálnak a nem az ő tanaikat valló többségi társadalommal is jó kapcsolatot kialakítani, ezért úgy gondolom, nem egy erősen elzárkózott közösségről van szó. A sziget hasonlatot továbbgondolva, talán fogalmazhatunk úgy, hogy: Krisna-völgy egyre inkább egy békés *félsziget* a rohanó hétköznapok tengerén.

Felhasznált irodalom

BARABÁS Máté

1997 *Közösségek találkozása. Krisna-völgy Somogyvámoson.* Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár. <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/barabas.html> (A letöltés dátuma: 2009. március 12.)

2003 *Kultúrák határain: közösségek találkozása, avagy a védikus misszionáriusok utazása. A modern Krisna-tudat diffúziója.* Szakdolgozat. Budapest: ELTE BTK Néprajzi Tanszék

BINDORFFER Györgyi

2004 *Határon innen – határon túl. Etnikai határok, határfenntartás, interetnikus kapcsolatok.* http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_03/t_e_t_bindorffer_gyorgyi_hataron_innen_hataron_tul.pdf. (A letöltés dátuma: 2010. október 2.)

BŐRÖCZ József

2002 A határ: társadalmi tény. *Replika* 47–48. 133–142.

CSÉFALVY Zoltán

1990 *Térképek a fejünkben.* Budapest: Akadémiai

1994 *A modern társadalomföldrajz kézikönyve.* Budapest: IKVA Könyvkiadó Kft.

ELIADE, Mircea

1987 *Szent és profán.* Budapest: Európa

FARKAS Judit

2009 „Krisna egyik kertje” Hitorientált életmód és környezetátalakítás Somogyvámoson. In Andrásfalvy Bertalan (szerk.): *Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében.* 331–346. Pécs – Budapest: PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan

HALL, Edward T.

1987 *Rejtett dimenziók.* Budapest: Gondolat

IZMÉNYI Éva – NAGY Jenő – Dr. TROSZT Tibor (főszerk.)

1998 *Magyarország Megyei Kézikönyvei 14. Somogy megye kézikönyve.* Budapest: SZÜV-CEBA Kiadó

KAMARÁS István

1998 *Krisnások Magyarországon.* Budapest: Iskolakultúra

KASZA Sándor (főszerk.)

2004 *Magyarország Régiói. Dél-Dunántúl. Somogy megye kézikönyve.* Budapest: CEBA Kiadó

KÖVES Katalin

2001 *Intézményesülési folyamatok a somogyvámosi krisnás közösségben.* Szakdolgozat. Budapest: ELTE Szociológia Tanszék

LETENYEI László

2006 *Településkutatás I. Módszertani kézikönyv*. Budapest: Új Mandátum – Ráció

SIMMEL, George

1909 Brücke und Tür. In Simmel Georg: *Das Individuum und die Freiheit. Essais*. 2–12. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag

Hivatkozott internetes oldalak

<http://krisnavolgy.hu/> (A letöltés dátuma: 2010. szeptember 25.)

www.ksh.hu (A letöltés dátuma: 2010. szeptember 13.)

www.somogy.hu/somogyvamos (A letöltés dátuma: 2010. október 6.)

Judit Varga

INSIDE AND OUTSIDE OF BARRIERS – KRISHNA VALLEY IN SOMOGYVÁMOS, HUNGARY

Abstract: Krishna Valley is a peaceful island in the sea of everyday turmoil – states their website. The essay discusses in what sense this „peaceful island” detaches itself, as an island, from the mainstream society, and the kind of community it creates: whether it is a strictly isolated one, or a group that gradually redefines its self-set boundaries and attempts to cooperate with other members of the society. Furthermore, the study examines the life-worlds of the devotees in the Krishna Valley and of those living along the shared borders of the Valley. It explores the relationships forming between them, their interactions, and it also tries to map the nature of the borders between the devotees in the Krishna Valley, the Krishna devotees in *Somogyvamos* and the villagers, searching also for possibilities of crossing these borders. It is pointed out in relation to the Krishna devotees in the Valley and those in the village that the use of space in everyday practice differs from the devotees’ mental perception of space. The differences in the life style of the devotees in the Valley and of those in the village are also discussed, as well as the process of and grounds for settling in the Valley, and the reasons why some devotees prefer living outside, in *Somogyvamos*, instead of living inside, in the Valley.

Keywords: Krishna Valley, use of space, borders, mental mapping

Montázs

Czucz Judit
Jagodics Edit
Farkas Judit
Kardos Etelka
Kilián Imre
Kun András
Pócze Vilmos
Zaja Péter

Ökofalu

– Siker? Kudarcs? Lehetőség?

Ökofalu közösségek: Galgahévízi Ökofalu, Gömörszőlős, Gyűrűfű, Krisna-völgy, Magfalva, Máriahalom Biofalu, Nagyszékelyi közösség (KÖRTE), Ormánság Alapítvány, Szeri Tanyak Szövetsége (SZOSZ), Természetes Életmód Alapítvány (TEA, Agostyán), Visnyeszéplak

Kulcsszavak: Magyar Élőfalu Hálózat, megalkotott közösség, fenntarthatóság, ökológiai lábnyom, ökogazdálkodás, megújuló energiák, újrahaznosítás, környezetbarát technológia, ökoépítészet, természet, harmónia, hagyományos paraszti tudás, ehető vadnövények, életreform, vegyszermentes, autonómia, önellátás, hagyomány, Öko-völgy, zöldek, krízis, ökotudatosság, ökospirituális, élőfalu, ökofalu

Az alábbiakban néhány véleményt gyűjtöttünk össze az ökofalu-jelenségről. A válogatás nem akar irányt mutatni, a véleményeket teljeséggel véletlenszerűen szemezgettük, ezért nem alkalmasak komolyabb konklúziók levonására. Egyszerűen csak azt szeretnénk megmutatni, hogy néhány, a mozgalomban benne lévő szereplő, illetve néhány, a mozgalmat kívülről (meg)figyelő kutató mit gondol arról, amit ökofalunak nevezünk.

„Az ökofalu nem az egyetlen válasz a fenntarthatósági krízisre, csak egy a sok közül – és nekünk minden válaszra szükségünk van.”

(Karen Litfin, politológus)

Litfin, Karen

2012 *A Whole New Way of Life: Ecovillages and the Revitalization of Deep Community.*

http://faculty.washington.edu/litfin/research/A_Whole_New_Way_Of_Life.PDF

„Az ökofalu-fejlesztés a legígéretesebb és legfontosabb mozgalom a történelemben.”

(Robert J. Rosenthal, filozófia professzor)

Forrás: http://gen-europe.org/uploads/media/leaflet_hungarian.pdf

‘The Ecovillage ‘Movement’ is NOT the Way Towards a New Democratic Society.’

(Takis Fotopoulos, politikai filozófus, közgazdász)

Takis Fotopoulos

2000 The Limitations of Life-style Strategies: The Ecovillage ‘Movement’ is NOT the Way Towards a New Democratic Society. *Democracy & Nature* Vol. 6. Issue 2. 287–308.

„Nem kivonultunk, hanem bevonultunk, nem az Isten háta mögé, hanem az Isten színe elé, és nem mi folytatjuk a túlélési kísérletet, hanem azok, akik a Városban maradtak. Gyűrűfű és a többi magyarországi ökofalu is kicsit olyan, mint a magyar narancs. A megvalósulás kicsit kisebb lett, kicsit fakóbb, kicsit savanyúbb – de mégis itt van, létezik, él. A miénk...”

(Kilián Imre, Gyűrűfű)

Kilián Imre: *Gyűrűfű. Az ökofalu narancsa.*

„Szerintem rengeteg eredményünk van, de csak azok számára hasznosítható, akik átlépnek egyik dimenzióból a másikba. Abban a fogyasztói dimenzióban, amiben az emberek élnek, semmi sem hasznosítható abból, amit mi csinálunk. Van egy piacra dobható termékünk, ami egy tudás, amire semmiféle kereslet nincsen. Egyszerűen nem vagyunk versenyképesek a mi gondolkodásmódunkkal a kultúra piacán.

Az, hogy van néhány deviáns ember, beleértve magamat is a deviánsok közé, aki próbál valamit csinálni, ez a világ folyásán semmit nem fog változtatni. Kicsi kis hősök vagy áldozatok lehetünk, vagy mindkettő egyszerre.”

(Lantos Tamás, Ormánság Alapítvány)

A mókuskerék kijárat. Dokumentumfilm. Készítették: Gondos Gábor és tsi, 2008.

„Az ökofalusiakat – akiknek jó része középosztálybeli értelmiségi – általában erős reflexivitás jellemzi: reflektálás a világ dolgaira, véleménynyilvánítás az aktuális társadalmi kérdésekről. A közösségről való gondolkodásuk társadalomkritika is egyben, amelynek alapja – a mérlegelő-értékelő értelmiségi gondolkodás mellett – a sajátos szemszög, egyfajta alternatív látásmód, amely a többségitől eltérő értelmezést adja a világnak. Ez a látásmód és attitűd azonban nem kizárólag az övék, az ökofalvaktól látszólag radikálisan eltérő világokban is találkozhatunk vele. Ez pedig az ökofalusi diskurzust egy szélesebb kontextusba helyezi.

Az ökofalu mint életmód-kísérlet a környezeti-, társadalmi- és gazdasági problémák speciális, radikális kezelését, a hatalmi erőviszonyok hálójából való kivonulási szándékot jelzi és jelenti – még akkor is, ha az ökofalusiak inkább „bevonulásként” értelmezik. Kivonulási szándékot jelez tehát, egy olyan életmódstratégiát, amely azonban igen kevesek számára vonzó alternatíva, és még kevesebb azok száma, akiket nem csak vonz, de meg is tudják azt valósítani. Ily’ módon tehát valójában egy marginális jelenségről van szó, mégis úgy vélem, hogy

érdemes vele foglalkozni: Egyfelől mert az ökofalusi értékrend vizsgálata – tehát, hogy mi ellenében és mi mellett jön létre – jelen társadalmunk problémáinak diagnózisa lehet. Másfelől pedig egy rendkívül érdekes társadalmi kísérletnek tartom, ami a társadalomtudományok számára is izgalmas terepet kínál.”

(Farkas Judit, néprajzkutató)

Farkas Judit

2013 „Egy tál frissen sült fánk.” A közösség „mítosza” a magyar ökofalvakban. In

Mítoszok a modernítésben – modern mítoszok. Bp: MAKAT (megjelenés alatt)

Krisna-völgy

A *Néprajzi Látóhatár* e számában két tanulmány is foglalkozik Krisna-völgy ökofaluval. A rendhagyó montázs e része – a falu saját bemutatkozása után – interjúrészekkel szemlélteti, miként vélekednek a Krisna-völgyi lakók településükről és mit jelent számukra az ottani élet.¹

KRISNA-VÖLGY BEMUTATKOZIK

ALAPÍTÁS, CÉLKITŰZÉSEK

Krisna-völgy éppen 20 éve, 1993-ban jött létre Somogyvámoson a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége (MKTHK) és a Krisna-tudat Nemzetközi Szervezete (ISKCON) kiemelt programjaként. Fő céljaiként a Védák – India ősi szent iratai – alapuló hagyomány és kultúra hazai bemutatását, a karitatív munka, az oktatás, a természetes életmód és környezetvédelem támogatását fogalmaztuk meg. A Védák tanításait A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, az ISKCON alapítója ismertette meg a nyugati világgal 1965 és 1977 között.

Az Ő instrukcióit követve egy olyan – szervezeten együttműködő – lelki közösség létrehozásán munkálkodunk, amely az egyszerű életmód folytatásával elegendő időt teremt a lelki gyakorlatok végzéséhez, s a természettel harmóniában biztosítja a valós szükségleteket, az itt lakók fenntartását.

A JELEN

Jelenleg 280 hektár területtel rendelkezünk, amelyen helyet kapott Európa legnagyobb vaisnava (Krisna-hívő) szentélye, kulturális intézmények, sok lakóépület, vendégházak, iskola, tehenészet, méhészet, biokertészet, gyümölcsös, legelők, szántók és erdők, valamint egy botanikus kert is. A tájat – az erőszakmentesség elvéből fakadóan – kíméletes növénytermesztési módszerekkel, legeltető állattartással hasznosítjuk. Tehénészetünkben bemutatjuk a tehenvédelem ősi hagyományát, az ökrökkel való munka jelentőségét. Az itt élők vegetáriánusok, a megtermelt tejből, mézből, gabonából, zöldségekből és gyümölcsökből készítjük ételünket. Gyógynövényekkel és különleges fűszerekkel is foglalkozunk, valamint virágkertészetünk is folyamatosan fejlődik. Krisna-völgyben nincsen vezetékes áram, ivóvízszükségletünket a közösség kútjából fedezzük. A keletkező szennyvíz megtisztítását saját nádgyökérszűrő tisztítóműben végezzük. Akkreditált iskolánkban a nemzeti alaptanterv követelményein kívül gyermekeink művészeti,

---

¹ Az interjúk mindegyikét Farkas Judit készítette.

zenei és kézügyességi oktatást is kapnak. Megtanulnak főzni és gazdálkodni, megismerkednek a lelki gyakorlatokkal. Iskolánk 2009-ben ökoiskola minősítést nyert.

1. kép. *Krisna-völgy, pihenőbely*. 2009. Fotó: Farkas Judit

VENDÉGFOGADÁS, BEMUTATÓ TEVÉKENYSÉG

1996-ban nyitottuk meg az Indiai Kulturális Központ és Biofarm kapuit, ezt követően egyre több és több látogató érkezett hozzánk. Manapság évente 25–30 ezer vendég kíváncsi Krisna-völgyre. A mindennapok nyugalma mellett élénk kulturális élet folyik. Rendszeresen helyet adunk fesztiváloknak, látványos indiai és falusi ünnepeknek, konferenciáknak, hazai és idegen nyelvű tanfolyamoknak. Általános, nagy közönséget vonzó bemutató programunk a minden év júliusában megrendezésre kerülő Krisna-völgyi Búcsú (3 nap).

Ezek mellett – bejelentkezés alapján – tematikus foglalkozásokat is tartunk egyetemi, főiskolai és egyéb iskolás csoportoknak, vagy bármely más korosztály számára (pl. történelem, tehenészet és biogazdálkodás témakörökben).

Kun András és Pócze Vilmos
Somogyvámos, 2013. december 8.

VÁLOGATÁS AZ INTERJÚKBÓL

„Jöhet valaki, és mondja, hogy: jó, hát ti krisnások csak beszéltek, hogy vannak ezek a dolgok, de mi a bizonyíték, hogy tudjátok bebizonyítani? [...] És akkor mi azt mondjuk: jó, akkor mi megvalósítjuk ezeket a dolgokat, [...] egy kis államot fölépítünk, és az egy makett. Az egy makett, és mi azt mondjuk a társadalomnak, nézzétek, mutatjuk nektek ezt a példát, fogadjátok el.” (A. d. 2003)

„Krisna-völgy oldja azt az elképzelést, hogy a Krisna-hívók csak kopasz szaladgáló emberek az utcán, akik éppen valami két fémtárgyat összeütögetnek. Sokkal teljesebb képet nyújt a Krisna-tudatról, a Krisna-hívók életéről. A tipikusan csak vallási dolgok kezdenek átalakulni abba, hogy ó, itt kertészkednek, és sok minden mást csinálnak, amit lehet, hogy érdemes megtanulni.” (R. d. 2009)

„Tizenöt éve még furcsán néztek ránk, most viszont egyre többen kérdezik az infón, hogy hogyan lehet ideköltözni. Vagy hogyan lehet a mi segítségünkkel egy ugyanilyen dolgot létrehozni. Közösségek is jelentkeznek ezzel, például keresztény közösség, tanulni szeretnének. Mert látják, hogy az alapok ugyanazok, látják, hogy szeretjük Istent, és egy közösségi élet.” (S. d. 2009)

„Teljesen megvalósított ökotudatos szemlélet hosszú távon úgysem tartható fenn Isten-központú világgép nélkül. Ez utóbbi maradéktalanul produkálja a föld bolygóval kialakított partnerséget. Az ökoszemléletet nem kell és nem is lehet leválasztva kezelni a teremtés legfelsőbb ismerőjének használati utasításaitól. Isten bolygónkra vonatkozó használati útmutatója eleve ököcentrikus.” (2009)

„Krisna a lelki világban ökofaluban él. A környezetbarát az azt jelenti, hogy Krisna-tudatosan élsz Krisnával.” (R. dd. 2009).

„FJ: Nem volt nehéz a falusi élet? Hiszen városból jöttél.

K. dd.: Nem, nekem nagyon, komolyan mondom, én ezt élveztem, hogy nincs villanykapcsolód, hogy nincsenek ezek a csúnya konnektorok és drótok a szoba sarkán, és imádtam, hogy cserépkályhában lehet fűteni. És hogy nem néznek az utcán, hogy ha száriban végigmegegyek, és hogy nem kell mindig kicsípett ruhában mászkálni, hogy emberszámba vegyenek. Én nagyon élveztem, hogy egy hótaposóban, egy száriban, és egy csadarban mehetek. A templomhoz közeli házban éltem, örültem, hogy egyszerűen tudtam élni: reggel felkelek, és már rögtön tudok dzsapázni. Kilépve az ajtón, első út a templomba tud vezetni. Egyszerű élet, fabeherdás, kézzel mosás. Nagyon szerettem mindent.

2. kép. Krisna-völgy, készül az Öko-völgy sátor. 2010. Fotó: Farkas Judit

FJ: Szerinted a természethez való viszonyod változott azóta?

K. dd.: Igen, igen! A nagyszüleim kertészek voltak, édesanyám kertépítő, de ők nem tudtak rávenni, hogy kertészkedjek. Nem érdekelt. Városban laktam, a ruhám márkája érdekelt, a legújabb technikai eszközök, a pénz, buli, fiatalság. A természet nem érdekelt, nem is foglalkoztam vele. Amikor idejöttem, automatikusan látja az ember, jobban észrevettem tavasszal a gyümölcsöst, látom, hogy milyen szépek ezek a virágok, csak úgy benne élni egy ilyen szép helyen, akkor megmutatja a természet a szépségeit. Észreveszi az ember, még ha addig nem is vette észre. Észrevetette magát velem a természet.” (K. dd. 2011)

„FJ: Úgy hallottam, ősbhakta vagy. Hogy kerültél ide, hogy kezdődött a Krisna-völgyi életed?

K. dd.: Nagyon érdekes, merthogy én városi lány vagyok. 1994-ben Sivarám maharádzs mondta, hogy Krisna-völgyben magasabb szinten folytatni tudnánk a Krisna-tudatot, jobban belemerülni, mint egy városban. Vegyes érzelmekkel fogadtam, de azt mondtam, hogy ha gurumarádzsoknak ez jó, akkor az nekem is jónak kell, hogy legyen. Nagyon ragaszkodtam gurumarádzshoz, valahogy inspirált az ő lénye, az a tudatosság, az, ahogyan mindig napra készen, és akkor... [...] Kondérban melegítettük a vizet, kancsóval fürödtünk.

3. kép. *Krisna-völgy, szántás.* 2007. Fotó: Farkas Judit

FJ: Egy városi lánynak ez sokk lehetett.

K. dd.: Igen, de tudod az volt, mindig kerestem az igazságot, és amikor megkaptam egy Krisna-tudatos könyvet, és akkor megvilágosodtam, akkor úgy éreztem, hogy ez kell. És mindig valami, életemben valami nagy dolgot szerettem volna csinálni. Énekesnő nem tudtam lenni, mert tudtam, hogy milyen adottságaim vannak, és mik vannak fönt. Szóval milyen igazságtalanságok, tudod, hogy ott is a pénz beszél. Valami nagyot akartam csinálni én is, nem akartam, hogy ez a világ csak annyiról szól, hogy megházasodj, és gyereked lesz, és ott ülsz a tévé előtt és mi van. És akkor ez nekem egy kihívás volt, meg ezt szerettem volna. És akkor kicsit vegyes érzelmekkel, de leköltöztünk, és akkor ezt az életformát csináltuk. És én mindig lelkes ember voltam. Maga a hely is nagyon kedvező volt. És az, hogy a közösségnek ugyanazok voltak az értékrendjei, az nagyon nagy erőt adott. Voltak, akik leperegtek, kiestek. Igaz, hogy én is városi lány voltam, de szerettem ezeket a lemondásokat, mert jött belőle erő, tisztaság, tisztább lett az ember.” (K. dd. 2011)

Gyűrűfű. Az ökofalu narancsa

A magyarországi öko- és élőfalvak legtöbbje Gyűrűfűhöz hasonlóan a rendszerváltás utáni években jött létre. A mozgalom indulásának, és az ökofalvak létrehozásának az okai sokrétűek voltak...

Egyrészt a falvakat legtöbbször városi, netán fővárosi értelmiségiek hozták létre. A városi élet több szempontból is embertelen, és ez nem volt másképp akkortájt sem. Több a beton, mint a fa, több az autó, mint az ember, testi, lelki, fizikai és szellemi mocsok mindenfelé, bárhová is pillantunk. Nem véletlen, hogy a városi lakosság maga is gyakran elhagyja a szűken vett lakóhelyét. Van, aki kirándulni jár erdők-hegyek közé, mások nyaranta a Balatonra vagy más vízpartra, esetleg a hétvégi házba, vagy a falusi ősök otthonába. Ehhez képest tényleg csak egyetlen kis gondolati lépés azt kimondani, hogy billentsük át a mérleget! Ne csak látogatni menjünk természetközeli helyekre, hanem maradjunk ott, foglaljunk hont, alapítsunk országot, és csak látogatóba jöjjünk néha-néha vissza.

Másrészt az ökofalvak kezdeményezői korabeli zöld mozgalmaknak is aktív szereplői, mozgatói voltak. A zöld mozgalmakról élt és ma is él a társadalomban egy olyan sztereotíp nézet, miszerint a zöldek folyton csak hóbörögnek, és ahelyett hogy dolgoznának, minduntalan csak tüntetnek, demonstrálnak. Nem lehet az országban bármi, úgymond „modern” dolgot kitalálni, mert a zöldek rögtön megjelennek és tiltakoznak. A rendszerváltás ilyen szimbolikus nagyberuházása volt a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer, és a gyűrűfűi ökofalu kezdeményezői is belefáradhattak, belesavanyodhattak az állandó tiltakozó szerepbe. Ezért úgy gondolták, nem akarják a fenti képet tovább táplálni, elég volt a folytonos tiltakozásból meg a negatív véleménynyilvánításból. Ha ezt se, azt se, amazt se akarunk, akkor ideje megmutatni valahol, valahogyan a világnak, hogy mit is akarunk valójában. Kicsit olyan reményt is tápláltak, hogy a városban maradt mozgalmi tagok számára úttörőként fognak szolgálni, és mindenki két kézzel fogja őket előre tolni.

A falvak közül sok modellként is akart szolgálni. Bár a válságjelenségek még nem voltak ennyire nyilvánvalók, mint ma, az már akkortájt is jól látszott, hogy a kőolajra és más ősmaradványokra alapozott gazdaság órái (vagy legalábbis évtizedei) meg vannak számlálva, a fosszilis energiahordozók nyitotta ökológia fülke zárul, és hogy erre a záródásra és ennek minden következményeire (a gazdaság zsugorodása, válságok és megszorítások) nem árt idejekorán felkészülni. Mindezekre pedig csak az évszázados vagy évezredes életmód és gazdálkodási minták felelevenítése adhat valamiféle megoldást: ha az energiaforrásainkat, a tüzelőnket, az élelmiszereinket, az építőanyagainkat, a használati cikkeinket legalábbis nagyobb részben helyi forrásokból tudjuk biztosítani – és ez tömegessé válhat –, akkor legalábbis sokkal függetlenebbek lehetünk a világgazdaság és a világpolitika kedvezőtlen hatásaitól, mint a világ városi betonkockákban ragadt proletárjai...

Az első évek nehezek voltak: sokféle víz, villany, fürdőszoba nélkül, voltak, akik lakókocsiban éltek-laktak-aludtak, mások reggelente saját kezűleg szedték össze és kézzel fűrészelték fel a napi tüzelőadagot. Az első évek csodálatosak voltak: lobogott a lelkesedés, a tűz, látogatók és segítők ezrével jöttek. Éjfélekig tartó esti beszélgetések voltak, természetvédelemről, vályogépítészetéről, ufókról, gyümölcsfákról és másokról. A városi fiatalok számára az első évek folytonos tanulást jelentettek. Egyszerű dolgokat is: honnan jön a víz, hogyan lehet összegyűjteni, kihúzni a kútból, honnan van a vályog, a tűzifa, a tej, a kenyér? Hogyan lehet meleget csinálni, és hogyan lehet fenntartani. És persze pofonok is jöttek: rá kellett jönniük, hogy télen hideg van – és ha nem fűtünk, akkor nemcsak saját magunk fagyunk meg, hanem a víz, az élelmiszer, a befőttek, lekvárok is. Ha nem kötjük meg, nem zárjuk karámba az állatot, akkor az előbb-utóbb elbitangol, és lehet keresni, meg megtéríteni az okozott károkat.

Sokan megkérdezték abban az időben: „Miért vonultatok ki az Isten háta mögé túlélési kísérletet folytatni?” Provokatív kérdésre provokatív a válasz is: „Nem kivonultunk, hanem bevonultunk, nem az Isten háta mögé, hanem az Isten színe elé, és nem mi folytatjuk túlélési kísérletet, hanem azok, akik a Városban maradtak.”

Akkortájt könnyebb volt a projektum költségeit előteremteni: valahogy a magánpénzek is könnyebbek voltak. Nem voltak akkora hatalmas összegek, de az elszámolás sem igényelt sokemeletes bizonylatpiramist, és mindezek előkészítése és feldolgozása sem tartott el hatalmas bürokrata-réteget. Mára változott a helyzet.

A magyarországi ökofalu mozgalom kezdetén – a téeszek felbomlásának időszakában – nem volt nehéz nagyobb földterületekhez jutni. Ennek nemcsak az az előnye volt, hogy megvolt az ország, amin aztán könnyen lehetett építkezni. Az is hatalmas előny volt, hogy nem voltak szomszédok, olyanok, akik pl. permeteznek a kertjükben, a szennyvizük elszivárog vagy egyszerűen becsurgatják a patakba. Ma ez már szinte lehetetlen. Mostani kezdőknek azt javasolható: válasszanak az országban valami elhagyatott települést, ahol általában ár alatt lehet házhoz, birtokhoz jutni. Költözzenek oda, és kezdjenek új életet – hozzátenném, hogy az ott élő lakosságot pedig „térítsék meg”. A nem elszigetelt helyzetnek ezen hátránya mellett előnyei is vannak: az efféle helyeken általában még mindig van valami infrastruktúra, köves út, posta, tömegközlekedés vagy más, és a vidéki lakosság körében legálább pontszerűen még mindig fellelhető a vidéki létre vonatkozó tudás.

Az ökofalvas idők kezdetén volt egy olyan nézet: majd hamarosan virágzó ökofalvak lesznek, itt is, ott is, szinte minden sarkon. Az ökofalu alapítók a kommunista és a vadkapitalista irány mellett és helyet egy harmadik utat akartak kijelölni, bizakodván, hogy az sokakat vonz majd, és pár évtized múltán társadalmi méretekben is meghatározó tömeget képviselnek a hasonlóan gondolkodók és élők. Sajnos az élet nem igazolta ezeket az elvárásokat sem. A magyar

polgárokat elvakította a kapitalizmus Nyugatról beszűrődő csillogása, és a rendszerváltás idején arra számítottak, hogy pár év alatt hazánkban is elérjük a nyugatnémet vagy az amerikai élet- és kereseti színvonalat. Az öko- és élőfalvak maguk és a hálózatuk is csak csigalassan fejlődött, és a magyar polgárok számára csak az első komoly figyelmeztetés, a pár évvel ezelőtti bankszektor válság volt elég ahhoz, hogy azóta észrevehetően megnőjön az érdeklődés a helyi gazdálkodási lehetőségek iránt. Visszatekintve ma már úgy értékeljük: a lassú, szerves fejlődés az ökofalvak malmára hajtotta a vizet: jutott elég idő a megoldások kiérlelésére, a felmerülő újabb gondok és akadályok elhárítására és a szélesebb fenntarthatóság elérésére.

A látogatók vagy érdeklődők megkérdik, hogy a bő két évtized múltán lehet-e valamiféle összegzést vonni. A kérdésre kétféle válasz is adható. Egyrészt: létrejött egy igen tiszta, igen egészséges és élhető emberi környezet, amiért a lakosok a lényegesen komolyabb fizikai, kétkezi munkával fizetnek. Kicsit általánosabbra tárgyva a nézőpontot pedig a következő mondható. „Gyűrűfű, és a többi magyarországi ökofalu is kicsit olyan, mint a magyar narancs. A húsz évvel ezelőtti álmok sokkalta színesebbek, mozgalmasabbak, érdekesebbek voltak. A megvalósulás kicsit kisebb lett, kicsit fakóbb, kicsit savanyúbb – de mégis itt van, létezik, él. A miénk...” Mindehhez még egy nagyon fontos pozitív üzenetet lehet hozzátenni azok számára, akik látták Bacsó Péter idézett kultfilmjét: „...és ez nem csalás!”

Kilián Imre
Gyűrűfű, 2013. december 7.

4. kép. Gyűrűfű, régi gyűrűfűiek találkozója, emlékkő-avatás. 2009. Fotó: Farkas Judit

5. kép. Gyűrűfű, vályagdöntés. 2008. Fotó: Farkas Judit

Visnyeszéplak: múlt és jövő

Volt egyszer néhány fiatal huszonéves, akik a városban eltöltött súlyos évek után gondoltak egy merészet s az ország egyik legkisebb lélekszámú, s igencsak lerobbant településén kezdtek új életet. Döntésüket egyrészt a keresztény, népi hagyományaink újraéledése, gyakorlása (szent ünnepeink élővé tétele), másrészt ezzel szoros összefüggésben egy fenntartható életvitel, a Természettel való harmonikus együttélés elérése motiválta. Egymástól gyakorlatilag függetlenül, érzelmi alapon jutottak el a 90-es évek elején a Helyre, egy mesebeli falvacskába: Visnyeszéplakra, s kezdtek el megvalósítani elképzeléseiket.

Visnyeszéplak egy aprócska település Somogy megyében, a Zselicség délnyugati peremén. Kivételes természeti adottságokkal rendelkező helyről van szó, amelyet az infrastrukturális hiányosságok (szilárd útburkolat, vezetékes víz, orvos, busz, posta stb. hiánya) miatt lassacskán elhagyott a lakosság. A kilencvenes évek elejére a kb. 600 lakosból alig 30-an maradtak. Paradox módon az elvándorlás kiváltó tényezői más szemszögből kimondottan vonzóvá tették a települést. A konvencionális (vegyszerező, monokultúrás, nagytáblás) mezőgazdaság itt nem tudott gyökeret verni, a környéken nincs számottevő ipari létesítmény, és a forgalmas utak is elkerülik. Mindez Kánaán volt az útkereső pároknak. Az első évek elsősorban fizikai megpróbáltatásai (hozzá kell szokni a viszonylagos elszigeteltséghez, különösen ahhoz, hogy ha leesik az eső, akkor sár van, nem úgy, mint városban...) után lassan elkezdődött a kibontakozás: házakat újjítottak fel, bevezették a falugondnoki szolgálatot, új haranglábat építettek, iskolát hoztak létre, önellátó s egyben ökológikus (vegyszermentes) gazdálkodásra váltottak. S ez a fajta közösségszervezés meghozta gyümölcsét, egyre több városból „menekült” talált új hazára Visnyeszéplakon. Egy idő után egyfajta nimbusza is lett Széplaknak: az Élőfalvak egyik fő bástyája, mondhatni mérföldköve lett.

Az embernek – egészsége, „teljessége” érdekében is – szüksége van fizikai munkára, szellemi és lelki tevékenységre. Ez a harmónia jellemezte a régi magyar falut, s bár a 20. század alaposan átrendezte a társadalom szerkezetét is, ma is a falusi életvitel áll legközelebb az ideálshoz. A tavasz, a nyár s az ősz egy része rendszerint a nagy erő kifejtést igénylő munkák időszaka, míg a tél a szellemi dolgoké: ilyenkor voltak a nagy mulatságok, táncházak, jutott idő a beszélgetésekre. A Teremtővel való kapcsolatát (lelki oldal) is leginkább ilyenkor fűzőgette, erősítette az ember. Visnyeszéplak új lakói is ezt az irányt jelölték ki maguk számára, és ennek egyik alappillére a közösség fontossága. Az egymás segítése, tapasztalatok átadása, közös játékok, ünnepek, az egymás közötti cserekapcsolatok stb. mind egyre több szállal erősítik egymáshoz a helyieket. Szintén kulcsfontosságú kérdés az önellátásra való törekvés, amiről lassan, szisztematikusan leszoktatták a népet, s kialakult (elsősorban gazdasági okokból) a „vezetékfüggesztés”.

A Visnyeszéplakon élő családok törekednek minden élelmiszert megtermelni, s a közeli erdő szolgáltatja a fűtési energiához szükséges tüzelőt, villany ugyan szinte minden házban van, de a gyertyamártás ettől függetlenül közkedvelt téli foglalatosság. Emellett számos kézműves tevékenységet űznek az itt élők: a kenyérsütéstől kezdve a szövésen keresztül a kovácsolásig széles a skála. Az eddigi-ekből szintén következik a szelíd (más néven alternatív) technikák használata is, gondolok itt az ökológikus gazdálkodásra, az építkezéseknél a természetes anyagok prioritására, a napenergia hasznosítására stb. Talán az egyetlen hely, ahol mindenki helyben próbálja megteremteni életfeltételeit s nincs napi ingázás a külvilág felé.

6. kép. *Visnyeszéplak, gyümölcszedés.* 2008. Fotó: Farkas Judit

A Visnyeszéplaki Faluvédő és Közművelődési Egyesület 1996-ban alakult meg, hogy civil szervezetként segítse a fentebb leírt folyamatot. A megalapítástól kezdve az Egyesület gyakorlatilag „helyi mindeneként” működik (Visnyeszéplaknak nincs saját önkormányzata, Településrészi Önkormányzat is csak 2002 óta van). Az összlakossághoz viszonyítva öröndetesen sok a kisgyermek (a közel 200 főre duzzadt lakosság több mint fele gyermek), ez motiválta a helyi iskola létrehozását.

7. kép. *Visnyeszéplaki búcsú, harangláb.* 2007. Fotó: Havasi Róbert

Visnyeszéplak a Zselici erdőség ölelésében fekszik és ez a dombos-lankás táj rengeteg természeti érték hordozója is (védett növény és állatfajok, elhagyott gyümölcsösök régi tájfajtaikkal), ezért kezdeményezte az Egyesület már évekkel ezelőtt a települést is magában foglaló több mint 600 hektáros helyi terület védetté nyilvánítását. Sajnos ez a kezdeményezésünk még nem zárult le, mivel számos kerékkötője van a védetté nyilvánításnak.

Az Egyesület a fő motorja-szervezője a helyi kulturális és sportéletnek is. Rendszeresek a hétvégi focimeccsek, de a régi magyar közösségi játéknak, a métának is sok híve van. Filmklubok, táncházak, előadások színesítik a helyiek életét.

A legnagyobb gyermekek már lassan kirepülnek, az iskolás kort felváltja az önállóság kora. De minden remény megvan arra, hogy többségük ezt az utat Visnyeszéplakon folytatja majd, friss erőt lehelve a településbe.

Zaja Péter

Visnyeszéplak, 2013. december 8.

Bemutatkozik a Nagyszékelyi KÖRTE: Közösségi Önellátásra Ráhangoló Tudatos Együttműködés

Olyan emberek vagyunk, akik együttműködünk az élet különböző területein, segítjük és támogatjuk egymást. A jelenleg mintegy 10 háztartást magába foglaló nagyszékelyi csoport nyitott: az csatlakozhat, aki egyetért alapelveinkkel; és időt, energiát szakít az aktív részvételre.

Közös álunk, hogy *természetközeli életformát* valósítsunk meg egy *jól működő, barátságos faluban*, és lépéseket tegyünk a *közösségi önellátás* felé.

8. kép. Nagyszékely, permakultúra találkozó. 2009. Fotó: Farkas Judit

TERMÉSZETKÖZELI ÉLETFORMA

Portáinkon természetszerű, vegyszermentes zöldséges-gyümölcsös kertek kialakításán munkálkodunk, tájfajta megőrzéssel, gyógynövényekkel foglalkozunk, faiskolákat hozunk létre. Környezettudatosságra, hosszú távú fenntarthatóságra törekszünk. Fontos nekünk a víz, a föld, a levegő tisztasága, nagyra becsüljük a biológiai sokféleséget, az önszerveződő ökológiai rendszereket. Bár eltérő életútjaink vannak, mindannyian érdeklődünk a kertészkedés iránt. Ezen a téren

tapasztalataink mélysége különböző: vannak köztünk a növények nyelvét jól értő szakértők, és olyanok is, akik az első lépéseket teszik a kertben. Többen nagy sikerrel alkalmazzák a permakultúra módszereit, és néhányan elindultak a biodinamikus gazdálkodás szellemiségének irányába is.

JÓL MŰKÖDŐ, BARÁTSÁGOS FALU

A közösség számunkra kiemelkedően fontos, hiszünk az emberi kapcsolatok erejében. Szeretjük a falu társadalmi életét színesítő, találkozásra módot adó programokat. Csoportunkon belül igyekszünk minél inkább egymásra hangolódni, közös élményeket élünk át, ünnepeket tartunk. Egymás világnézetét tiszteletben tartjuk. Mindenkiel a kapcsolódási pontokra fókuszálunk, keressük az összefogás lehetőségeit. Kötődünk a számunkra otthont adó Nagyszékelyhez, ehhez a Hegyhát lankás dombjai között elterülő különleges hangulatú Tolna megyei faluhoz.

KÖZÖSSÉGI ÖNELLÁTÁS

Fontos célunk a nem megújuló energiaforrásokról való fokozatos leszakadás, minél nagyobb mértékű függetlenedés, helyi szintű együttműködéssel, ésszerű munkamegosztással. Az élet praktikus kérdéseire gyakran együtt keresünk és találunk kreatív közösségi megoldásokat. Nem elsősorban pénzben mérhető anyagi gazdagságra vágyunk, hanem egy kiteljesedett életre, valódi szükségleteinket kielégítő szerény életmód megvalósítására. Ehhez egyrészt merítünk őseink szellemi, lelki és tárgyi örökségéből, a modernizáció előtti földművelés, állattartás, kézművesség, gyógyítás módszereiből. Másrészt ismerkedünk a természettel összhangot kereső új rendszerekkel, fejlesztésekkel, találmányokkal is.

9. kép. Nagyszékely, kúttisztító kalácsa. 2010. Fotó: Farkas Judit

A HELY

Nagyszékely dimbes-dombos tájon, Tolna megyében található zsáktelepülés. A falu sváb parasztházainak köszönhetően megőrizte a múlt század elejének varázslatos hangulatát. Jelenleg közel 500 ember él itt, köztük jelentős az elmúlt egy-két évtizedben ideköltözött fiatal családok száma. A településen óvoda és alsó tagozatos iskola is működik, amit a viszonylag kis létszám ellenére eddig évről évre sikerült megmenteni.

10. kép. Nagyszékelyi ház. 2010. Fotó: Farkas Judit

Jagodics Edit és a nagyszékelyi közösség
Forrás: <http://www.elofaluhalozat.hu/nagyszekely.php>